

I

T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

MEKÂRİMÜ'L AHLAK KİTABINDA ALİŞİR NEVÂ'İNİN ÖZELLİKLERİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Yusuf ÇETİND AĞ

HAZIRLAYAN

Bayram TOPLU

İSTANBUL- 2013

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Bayram TOPLU
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Tez Konusu : Mekârimü'l Ahlak Kitabında Ali Şir Nevâî'nin Özellikleri
Tez Tarihi : 04.07.2013

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Anabilim Dalı Başkanı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı 51161116 numaralı öğrencisi Bayram TOPLU tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Tez Danışmanı

Tez İmtihani Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Yusuf ÇETİNDAG .....

Doç. Dr. Nodirkhon KHASANOV .....

Doç. Dr. Kerami ÜNAL .....

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU

Müdür

Üniversite : Fatih Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Tez Tarihi : Haziran 2013

Mekârimü'l Ahlak Kitabında Ali Şir Nevâî'nin Özellikleri

ÖZET

Bayram TOPLU

Eser Letaifnameler ile başlar, burada salveleler, dualar ve şiirler bulunmaktadır. Şiirlerin konusu muhtelifdir. Yine tarihi olaylardan ve bu vakıalardan bahisler edilip, zaman zaman tavsiyeler de bulunmaktadır.

Daha sonra kitapta geçen maksatlar yer almakta ve bu maksatlarda; akıl ve idrakin, şeref ve yüceliğin, ilim ve alimler mertebesinin fazileti, yüce ve faziletli sözün yeri, ahiret için hazırlık ve dünyadan sakınma, şefkat ve merhamet hakkında, tevazuunun fazileti, cömertlik ve bağışlama, nezaket ve iyi huyluluk gibi konular ayet, hadis, latife ve şiirlerle anlatılıp mevzularla alakalı menkıbelere de yer verilmiştir, önemli şahsiyetlerden de bahsedilmiştir.

Bundan başka zamanın medreseleri ve külliyesi ile ilgili malumatlar da verilmiştir. Birçok yerde de Mir Ali Şir Nevai anlatılıp övülmüştür. Şiirlerde bulunan sanatlardan da söz edilmiştir.

Son olarak yine kitap o dönemin ileri gelen şahsiyetlerinden bahsedip, onlar hakkında bilgi vermektedir.

University : **Fatih University**
Institute : **Institute of Social Sciences**
Department : **Modern Turkic Languages and Litaratures**
Supervisor : **Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG**
Degree Awarded and Date : **June 2013**

Characterictics of Ali Şir Nevai in Mekarim-ül-Ahlak

ABSTRACT,

Bayram TOPLU

The book starts with Letaifname (a kind of Classical Turkish Literature containing elements of humor and satire) and here we see salvele (a phrase that practicing Muslims often say after saying (or hearing) the name of a prophet of Islam) as well as prayers and poems. The subjects of poems are various. Again historical events and occurrences are mentioned and from time to time there are some recommendations.

Following the foregoing we see the purposes mentioned in the book and the purposes such as virtues of mind and intellect, honor and glory and wisdom and virtue of scholars, place of sublime and virtuous sayings, preparation for the afterlife and avoidance from worldly things, compassion and mercy, virtue of humility, generosity and forgiveness, courtesy and good manners are explained through presentation of verses from the Holly Qur'an, hadith (a report of the sayings or actions of Muhammad or his companions, together with the tradition of its chain of transmission), some jokes and poems and relevant anecdotes incident to the subject are told while also important personages are also mentioned.

Furthermore, information as to madrasa (A building or group of buildings used for teaching Islamic theology and religious law, typically including a mosque) and külliye (a complex of buildings, centered around a mosque and managed within a single institution) of other periods are also provided. Mir Alisher Navoi is mentioned and praised in many parts of the book. The arts within poems are also discussed.

Finally, the leading figures of the period are again cited in the book and information incident thereto is provided.

İÇİNDEKİLER SAYFASI

KISALTIMA CETVELİ	IX
ÖN SÖZ	X
Mekarim-ül Ahlak'ın fazileti ve Hazretlerinin dünyaya gelişleri beyanı hakkında	18
1. BİRİNCİ BÖLÜM	23
1.1 Birinci Hikâye	25
1.2 İkinci Hikâye	26
2. İKİNCİ BÖLÜM	28
2.1 İHLASİYE MEDRESESİ:	31
2.2 İHLASİYE TEKKESİ:	31
2.4 ŞİFAHİYYE:	32
2.5 NİZAMİYE MEDRESESİ	32
2.6 HÜSREVİYE MEDRESESİ	32
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	33
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	49
5. BEŞİNCİ BÖLÜM	53
6. ALTINCI BÖLÜM	59
7. YEDİNCİ BÖLÜM	72
7.1 Hikâye:	73
7.2 Hikâye:	73
7.3 Hikâye:	73
7.4 Hikâye:	75
7.5 Hikâye:	75
8. SEKİZİNCİ BÖLÜM	76
8.1 Hikâye:	76
8.2 Hikâye:	78
8.3 Hikâye:	79
8.4 Hikâye:	80
9. DOKUZUNCU BÖLÜM	82
9.1 Hikâye:	84
9.2 Hikâye:	85
9.3 Hikâye:	86

9.4 Hikâye:.....	86
9.5 Hikâye:.....	87
10. ONUNCU BÖLÜM.....	89
11.HATİME.....	96
11.1 Hikâye:.....	97
11.2 Hikâye:.....	97
11.3 Hikâye:.....	97
11.4 Hikâye:.....	98
11.5 Ali Cenap Hazret Sultanın Fani Âlemden Baki Âleme Gidiş Hikâyesi	98
12. EKLER.....	108
12.1 Sultan Hüseyin Mirza Baykara:.....	108
12.2 Şahruh Mirza:.....	108
12.3 Hasan Bek Türkmen:	108
12.4 Kargalar Bağı:	108
12.5 Mirza Ebu Said Kuregan:	109
12.6 Hoca Fazlullah Ebulleyisi:	109
12.7 Din ve millet büyüğü Muhammed Nizami:	109
12.8 Kadı İhtiyaruddin Turbeti:	110
12.9 Emir Mürtaz:	110
12.10 Emir Sadruddin İbrahim Meşhedî:	111
12.11 Emir Cemalüddin Ataullah Asili:.....	111
12.12 Hoca İmaduddin Abdülaziz Azberi:	111
12.13 Mirza Muhammed Sultan (Mirza Kîçik adıyla meşhur):.....	111
12.14 Ahmet Taftazani:.....	112
12.15 Mevlana Kemalettin Hüseyini Vaiz Kâşifi:.....	112
12.16 Mevlana Ehli Şirazi:	113
12.16.1 Birinci Kaside.....	115
12.17 Mevlana Şemseddin Muhammed Bedeşî:	163
12.18 Mevlana Fesuhiddin sahip dara:	163
12.19 Hoca Şahabuddin Abdullah:.....	164
12.20 Mevlana Kemaluddin Abdulvasi Elnizami:	164
12.21 Mir Hoand:	166

12.22 Mevlana Şemseddin Muhammed Tabadegani:	166
12.22.1 Tağoz Bağı:	167
12.22.2 Surhyaban Bağı:	167
12.22.3 Periyân Bağı:	167
12.22.4 Tirpol Bağı:	167
12.22.5 Sang Bast Bağı:	167
12.22.6 Işk Bağı:	168
12.22.7 Serkuçeyi Alâmet Bağı:	168
12.22.8 Bağı Ahavan:	168
12.22.9 Hoaf:	168
12.22.10 Serapol İncil Mescidi:	169
12.22.11 Çahar Savk Mirza Alâuddevle Mescidi:	169
12.22.12 Serapul Kard Camii:	169
12.23 Mevlana Nizameddin Abdulhay Tabib:	169
12.23.1 Flori:	169
12.24 Hoca Abdurrahman:	170
12.25 Emir Said Hasan Ard Şirbek:	170
12.26 Hoca Hüseyin Geyrengi:	170
12.27 Mevlana Muhammed Muammayi:	171
12.28 Emir Seyit İbrahim Kumi:	171
12.29 Mevlana Hacı Muhammed Nakkaş:	172
12.30 Emir Nizamuddin Şeyham:	172
12.31 Ahmed Cam Jende (Peyl):	172
12.32 Hoca Asifi:	172
12.33 Mirek Nakkaş:	173
12.34 Hoca Hafız Muhammed Hattat:	173
12.35 Amir Kemalettin Sultan Hüseyin:	173
12.36 Mevlana Derviş Ali Tabip:	173
13. SONUÇ	183
14. KAYNAKLAR	184
14.1 KİTAPLAR	184
14.2 SÖZLÜKLER	184

14.3 MAKALELER	185
14.4 TEZLER.....	185
15. ÖZGEÇMİŞ	186

KISALTMA CETVELİ

S. SAYFA

SAY. SAYI

BKZ. BAKINIZ

ŞK. ŞEMSi KAMERİ

ÖN SÖZ

Mekarümul Ahlak kitabının hususiyeti günümüzde çok önem arz etmektedir.

Eserin yazarı Giyaseddin Mir Handın, Ali Şir Nevai zamanında yetişmesi, doğrudan kendisinden yararlanması ve asrın en büyük ve en mücehhez kütüphanesi olan Ali Şir Nevainin şahsi kütüphanesinden yararlanması paha biçilmez bir değer, fayda ve büyük şans olmuştur.

Zaten kendisi de kabiliyetli, çalışkan birisi olduğu için sürekli Ali Şir Nevainin övgülerine mazhar olmuştur, kendi özel kütüphanesini bu genç yazara açması, onun hizmetine sunması da bunun en büyük göstergesidir. O dönemde birçok yazar ve şair arasında dil ustası Ali Şir Nevainin övgüsüne nail olmak bilindiği üzere çok kayda değerdir. Çünkü hepimizin malumu o dönem ve asrımız için O dil üstadının kıymeti değerler üstüdür.

Müellif, devamlı değişik coğrafyalara seyahata çıktığından ve ömrü boyunca vezirlerle beraber olduğundan, bu vezirlerle sürekli seferlere katıldığından gerek saraydaki tarihi olayları, gerekse seferlerdeki her türlü hadiseleri, kayda aldığından kendisi aynı zamanda, dönemin mühim tarihçilerindendir. Hindistan seyahatı ve orada Babür Şahla tanışması buna en güzel örnektir.

Mekarümül Ahlak kitabı birçok ilklere ve değerlere haiz bir eserdir. Bu kitabın aslı British Müzesinde olup, el yazması şeklindedir. Eser daha önce Özbekçeye çevrilmiş ama bu çevri eserin tamamını içermemektedir. Elimizdeki kitap tamamı olup hepsi Türkçeye çevrilmiştir.

Mekarümul Ahlak, hem edebi değerlerden, hem kutsal değerlerden, hem de tarihi değerlerden derlenip oluşturulmuş bir kitaptır. Bu yönüyle de eser, farklılık göstermektedir. Bakıldığı zaman çok rahatlıkla tarihten önemli dersler, o zamanın külliyeleri, medreseleri ve mimari eserler hakkında önemli malumatlar vermekte en mühimi ise edebi değerlerin çok yönlü işlenmiş olmasıdır.

Çalışmamda kitabı tercüme ederken, aslına bağlı kalmada aşırı titizlik gösterdim. Asıl manasından uzaklaşmamaya son derece özen gösterip, önem verdim. Bu tercüme Mekarümul Ahlak kitabının Türkçeye ilk çevrisidir.

Bu çalışmada bana yardımcı olan, edebiyatı ve Ali Şir Nevaiyi çok daha sevdiren, çok değerli danışman hocam Prof. Dr Yusuf Çetindağ hocama da sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum, minnettarlığımı bildiriyorum.

Ayrıca bu çalışmamda bana hiçbir yardımı esirgemeyen Kuyaş Rasih beye, Bekir Güler beye ve Halil Tufan beye teşekkürlerimi bildiriyorum, saygılarımı sunuyorum.

Bismillahirrahmanirrahim

Tevekkül O'nadır

Hamd ve sena Allah'a mahsustur ve Mekarimül Ahlak'a da onunla başlarız. Yine O'na sayfaları ve yaprakları süsleyen şükranla başlarız.

Yine hamd yerdeki ve gökteki mahlûkatın rabbine olsun ki kudret kalemi ve fitrat yazısıyla (Hadis: Sen açık gizlidir her şeyi yaratmışsın, ben bilemiyorum) diyerek kendi varlık cevherlerini ortaya çıkardı: Mesnevi:

سعرفتش گدشتی رهنمای
نه ز خود آگه بدسی از (پ) خدای
گر همه ز اذدیشه جگر خون کنیم
شکرچنین سرحمتی چون کنیسم؟

Onun marifeti yol gösterici olmazsa

Ne kendini tanırın ne Allah'ını

Herkesi bu düşünceden üzersek bile

Böyle bir nimetin şükrünü nasıl eda ederiz

O feyiz sahibi ki insanoğlunun varlık fidanı onun inayet bahçesinde وَنَخْتَفِيهِمْ رُوحِي (Hicr süresi, 29.ayet: Ve ruhumdan ona üfledim) tabiriyle ruh buldu ve yeşerdi ve yine baht ağacı onun kerem bostanında وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ (Zuhruf süresi, 32. Ayet: Ve bazılarınızı bazılarınıza üstün kıldık) üzerine hakikatın idrakine erdi. Beyit:

طالع سردم ز شمار نخست
کرد به تقویم عنایت (ورق آ) درست
کن سکن او راست ز نو تا کهن
هر چه کند کیست که گوید سکن

İnsanların bahtını ilk hesapta

İnayet takvimine göre düzenledi

Yeniden eskiye her şey onun ol demesi ve olmasıyladır

Her istediğini yaparsa kim ne diyebilir ki?

Salavat esintileri ruhlara $\text{اَللّٰهُمَّ خَلِّقُوا لِيَّ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا مِّنْ رَّبِّكَ عَلَيَّ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّحِمِيْنَ}$ (A'raf süresi, 54. Ayet: Haberiniz olsun, yaratmak da, emir de (yalnızca) O'nundur. Alemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir) Rıdvan cennetinin kokusunu getirir ve canı tazeler ve ona olan tahiyatlar irfan erbabının gönlünü nurlandırır. Mahşer günü şefaatchisi ve insanların en hayırlısının ravzayı mutahharası ve onun engin şefkati bir rahmet bulutu gibidir ki herkes onun feyzinden feyizlenmek ister.

Yüksek makamlılar ona itaat yoluna baş koymuşlar ve ona hürmette kusur etmezler.

Beyit:

درتقی با رگهش گاه بسا ر
سایده کش عیسی و خضر آبدار

Onun kapısının kuludurlar

Hem Isa hem de Hızır Onun şu hitabı ne güzeldir. ”وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ“ (Kalem süresi, 4. Ayet: Gerçekten sen, pek büyük bir ahlak üzeresin.) Azizdir, Mustafadır, Mualladır, Müctebadır, Müzekkadır, Mühtedadır, Haşimidir, Muktedadır, Kureyşidir.

Beyit:

محمد شه لاجوردی سر یسیر
کز و گشت گیتی عمارت پذیر

Hasırda yatan padişah Muhammeddir

Bütün dünya ondan güzellikler içinde yaşar oldu.

Ve sonsuz dua gufran ve salavat onun âl ve ashabına olsun ki İslam onların sayesinde dört bir diyara ulaştı ve şeriatın kaideleri onların içtihatları ile zenginleşti.

Nazım:

از خداوند سبحان بقا الانعام
بادبر روح شان درود و سلام

Engin rahmetli Allah'tan dilerim ki

Onların ruhlarına dualar ve selamlar olsun

Ve dahası:

Basiretli gözlere gizli ve kapalı kalmadı ki Allah'ın rahmet güneşi, şeref ayı, asırları bilen mekarimül ahlakın(Ahlak rükünleri) onda toplanan rahmet ayetlerinin mazharı, Cenab-ı Sübhan'ın inayet rahmeti üzerinde olan ilim ve irfan erbabının öncüsü tahkik ehlinin kıblesi, Cenab-ı Allah'a yakın olan kişi, "Fakirlikten gani ve cömertlikte cesaretli " tabirine mazhar olan dünya ve dinin nizam ve hakikatine eren Allah'ın ruhuyla ruhlanan, sadakat dolu Emir Alişir'in varlık ırmağından, Ben Gıyaseddin ibn-i Hıvamuddin Hıvand Mirin varlık fidanım gençlik dönemimde sulanmış ve istifade etmiştir.

Ben de nimetin şükürü vaciptir esasıyla devamlı düşünüyordum acaba ona nasıl bir hizmette bulanabilirim. Ta ki nimetin şükürünü eda etmiş olayım. Sonunda akıl rehberi can kulağına dedi ki: Her ne kadar da bu adı Emirin şöhreti dünyanın kenarlarına yayılmış ise de *فِي تَعْرِفٍ* (Mütaffifin süresi, ayet 24: Nimetin parıltılı-sevincini yüzlerinde tanırsın) *التَّجِيمِ نَضْرَةَ وَجُوهِهِمْ* (Fetih süresi, 29. Ayet: *سِيمَاهُمْ فِي وَجُوهِهِمْ أَثَرُ السُّجُودِ*) (Fetih süresi, 29. Ayet: yüzlerinde, secde eserinin alametleri görünmektedir.) muktezasıyla temizlik ve yücelik sultanca tavrından hissedilir.

Kıt'a:

سَخْنِ بِمَدْحِ تَوَآرِاسْتِنِ غَرَضِ آنَسْتِ   كِه نَزْدَاهِلِ هُنَرِ رَوْنَقِي بُودِ مَا رَا
وَكِرْ نِه مَنَقَبَتِ آفَسْتَا بِ مَعْلُو سَسْتِ   جِه حَاجَتِ اسْتِ بِمَشَاهِدِ رَوِي زِي بَارَا

Sözü senin övgünle süslemekten amaç odur ki

Hüner ehlinin yanında bunun bir değeri var

Yoksa güneşin parlaklığı aşikârdır

Güneşin yüzünü süslemeye ne hacet vardır

Fakat üzerine biraz durmakla onun fazileti, ahlakı, güzel adabı, muaşeretı ve fevkalade halleri az miktarda aydınlanır. Onun o güzellikleri ve eserleri kıyamet gününe kadar yaşayacaktır.

Mısra:

نَسَامِ نِيكُورَا بَزْرگانِ عَمَرِ ثَانِي كَفْتِه اَنَدِ .

Ün salmış iyi adı büyükler ikinci ömür demişlerdir

Ben kâinat serverine sena okumaktan başka işim yok

Beyit:

من ندارم جز ثنا خود پیشه یی جز دعا خوش نا یدم اندیشه یی

Benim sena okumaktan başka bir işim yok

Duadan başka hiçbir düşünce beni memnun etmez

Vicdan sesimi yazmaya koyuldum ve bir mukaddime, on maksat ve hatimeyi birleştirerek mekarimül Ahlak (Ahlakın rükünleri) diye adlandırdım.

Fakat bu yapraklar Emir'in kendisine ulaşmadan ve idrak ehlinin fehimine sunulmadan يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (Fecir süresi, 27-28. ayet: Ey huzura kavuşmuş nefis! Dön Rabbine, ondan razı olarak ve rızasını kazanmış bulunarak.) sesi o büyük Emir'in kulağına yankılandı ve Hakkın davetine lebbeyk dedi ve ruh kuşu Rahmana uçtu.

Rubai:

دردا که پاکباز جهان از جهان بر رفت پاک آن چنانکه آمده بود آنچنان بر رفت

Eyvah ki cihanın tertemiz insanı gitti

İlk geldiği gibi temiz gitti

Bu acı olayın hüznü vücuduma gam fırtınası estirdi. Bu hadise gözlerimi hayret ve hüzünden açtırmadı.

Rubai:

یارب چه کنم با که خورم این غم را

وز دل به چه بیرون برم این ماتم را

(ورق مآ) حیرت زده ام جز این ندانم که فتاد

جانسوز مصیبتی همه عالم را

Ey Allah'ım ne yapayım kiminle paylaşayım bu kederi

Bu yası kalbimden nasıl atayım

Hayretler içindeyim sadece şunu biliyorum ki

Bütün âlemi can yakıcı bir musibet sardı

El çalışmaz dil konuşmaz oldu ve gönül huzur ve sabırdan uzaklaştı.

از مشکل غمهای توفریا د ای دل
آمد همه سعیهات بر باد ای دل

اند رطلب امید بیجا صل تـسو

جز خون جگر ز دید ه نگشا د ای دل

Senin gam ve kederlerinden feryat ederim Ey gönül

Bütün çabaların boşa gitti ey gönül

Boş ve semeresiz ümidini isterken

Gözlerden ciğer kanından başka bir şey akmadı ey gönül

Onu her hatırladığımda Beyaz'a giderek onun ölüm sebebini yazıya dökeyim diye istedim. Kâğıt kaçtı mürekkep karardı ve el yazmaya güç yetiremedi

Sonunda hasret ağacı meyveye durdu gönül bu düşünceden az da olsa uzaklaştı. Ondan sonra şiir bağının diğer bülbülleri ile ötmeye devam ettim.

Zamanın zulmünden ve dostların vefasızlığından ömrümü şu beyitleri okumakla geçiririm:

مرا دلبيست چو بنياد کار دهر خراب

چو زلف ياره شوش، چو بخت سن درتاب

(ورقم ب) دلی بافت بی انتهای چرخ اسیر

دلی بر آتش حرمان رو زگار، کباب

دلی که چون هوس بزم باشدش باشد

گاهی ز ناله رباب و گاهی ز اشک شراب

Benim dünyanın işleri gibi yıkılmış bir gönlüm var

Sevgilinin saçları gibi dağınık ve benim bahtım gibi karmaşık

Dünyanın sonsuz musibetlerine esir olmuş bir gönül

Hayatın yakıcı ateşinde yanmış bir gönül

Hep bezim hevesinde kıvranan bir gönül

Bazen iniltiden saz gibi bazen de yaştan şarap gibi

Kendi faziletlerini tamamlamaya koyulan bir fazıl, faziletlilerin zümresine girer.

دردست ما چونيست عنان ارادتی

بگذر اشتیم تا کرم او چه میکند

İrade bizim elimizde olmadığı için

Onun keremine bıraktık, bakalım ne eyler

Sabah gibi naz yapan bir kimse, güneş gibi parlak taç başına konulur ve gece gibi hataları örten kimse kederlenir. Ciğeri yanar. Şefkatsiz dünya akıl ve idrak ehlini, deliler zümresinden sayar ve bu bukalemun hayat, cahilleri öne çıkarır.

فلك به سر دم نادان دهد ز سام براد تو اهل دانش و فضلی همین گناهت بس (۱)

Dünya hayat işlerinin kontrolünü akılsızlara verir

Sen akıl ve fazilet sahibisin bu sana suç olarak yeter

Ağlayan bir çocuk gibi, kalem bu dertli hikâyeyi üzüntüyle yazdı ve bunu en yüksek göklere kadar ulaştırdı. Gönül bu hikâyenin herkese ulaşmasını arzuluyordu ve “هبالنفس ماعودتها” kaidesinde gönül harekete geçti ve aklın yardımıyla söze başladı: Şöyle ki:

“Eğer hünersizler hünerin kıymetini bilmezse ” Allah’a şükürler olsun ki

Sözü bilen, idrak sahibi, Kur’an’ı bilen, padişahların sultanı, yaratılışı güzel, adalet sahibi, Allah’ın sırlarına ermiş, padişahlığı nurlandıran, merhamet ve ihsan güneşi, dünya ve din sultanı Ebul gazi Sultan Hüseyin Bahadır Han

برازنده تاج کی خسروی

فرازنده رایت خسروی

Padişahlığın en yüksek mertebesindesin

Hüsrev tacına yakışan bir sultansın

Tabiriyle insanlar onunla ilgili hakikatleri anlatmaya başladı

پیش فہم تیزش آتش سردهیی

پیش طبع پاکش آب افسردہ یی

Onun tertemiz fikrinden su utanır

Onun engin bilgisinden ateş ölür

Âlimlerin ve fazilllerin amel fidanları onun terbiyesiyle sulanmış ve onun güneş gibi saçılan nurundan Hızır sıfatını almışlardır.

جهل نیا بند بدوران او

علم شده عام ز احسان او

Onun ihsanından ilim herkese verilmiş

Onun hayatında cehalet yol bulamaz

Akıl yüreği ıstıraplı ve kederli gördü ve onun dilinden böyle doğru sözleri duyunca bunları yazıya döktü. Akıl kalbin sesini duyarak vefa sefa ve güzelliklerden söz etti ve şu kelimeler döküldü:

چون دل و خاطر و خامه به صفا یار شدند همه در نظم سخن و اقب اسرار شدند

Kalp, akıl ve yazı güzellikte birleştiler

Nazım sözü söylemede en büyük sırlara erdiler

Bu satırları okuyan şefkat ehli ayıpları ve eksiklerini bağışlasınlar:

بپوش دامن عفو (ی) بزلت قلمم

که کاتب ازل این خط نوشت بر رقمم

Kalemimin zilletini ve eksikliklerini ört

Çünkü kâtibi bu kaderi bana yazdı

Mekarim-ül Ahlak'ın fazileti ve Hazretlerinin dünyaya gelişleri beyanı hakkında

Arif ve bilgi sahibi insanlara açıktır ki “Allah’tan iyilik dileylene Allah iyilik yaratır” hükmüyle Allah’ın iradesi ve meşietini “Kün feyekün” tabiriyle kullarından birine dünyevi ve dini zenginlik ve maddi manevi saadet verir. Önce dışını güzel ahlakla donatır daha sonra fikrinden ve kalbinden kötülükleri ve rezillikleri temizler ve böylece güzel sıfatlarla donatarak kendi dergâhına kabul eyler. Şüphesiz mekarimül Ahlak Allah’ın indinde bir değere sahiptir. Onda makam-ı Mahmud övülmüştür. Kitabında “ وَأَنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ” (Kalem süresi, 4. Ayet: Gerçekten sen, pek büyük bir ahlak üzeresin.) ifadesiyle eğer her akıl sahibi iyi bakarsa Yakınle anlar ki binlerce peygamberin gönderilişinin sebebi ahlak ve şeriatı tamamlamaktan başka bir şey değildir. Çünkü Seyyidül Mürselin ve Hatemennebiyyin şöyle buyuruyor; Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim? (İmam Ahmed Müsnedi; c: 2, hadis no: 318) yani benim gönderilişimin ve nebiliğimin risaleti odur ki benden önce gelen peygamberlerin temelini koydukları güzel ahlakı ve hasenatı tamamlayayım. Ve güzel fiilleri ve uygun davranışları, daha semereli kılayım. Bu sözden anlaşılan şudur ki mekarim ahlakın fazileti ve güzel davranışın önemi o kadar büyüktür ki dil ve kalem onu yazmaktan acizdir, yazarsa da denizden bir damlayı ancak yazmış olur.

Dörtlük:

التقصه بسطولها اگر عمر دراز
در سلك سخنوی روم شیب و قراز
نا کرده به وصف آن یکی سنزل طی
آخر بقرا ارگاه عجز آیم بساز

Eğer ömür vefa ederse hikâye uzundur
Söz söyleme şehrinde yükseklikler ve alçaklar çoktur
Daha onun bir sıfatını söyleyemeden
Acz durağına gelmiş bulunuyorum

Yüce yaratıcının yaratılış hikmetlerinden biri de şudur ki her dönemde yaratılış ufkundan güneş gibi aydınlatan bir önder doğar ve onun güzel ahlakının nurundan diğer insanlar aydınlanır ve gönüller güzel ahlakı ondan öğrenirler.

Beyit:

طالع شود زبرج شرف کو کب سنیر
خورشید رای و زهره رخ و ششتری ضمیر

Şeref kalesinde şans yıldızı parlar
O güneş huylu Zühre yüzlü ve ay düşünceli

Şöyle hikâye edilmeli ki, Şahruh sultan veziri olan yüksek makamlı hakan memleketin dört bir yanında adalet yerleştirmiş ve insanları, ihsanla yönetiyordu. Onun baht ağacı hasılat verdi.

Beyit:

دسید از بوستان دل، نهالی
نمود از آسمان جان، هلالسی

Gönül bahçesinden bir fidan yeşerdi.
Can göğünde ay doğdu.

Yani yüksek makamlı sultan tasavvuf ehli, saltanat sahibi Hakaniye devletinin sahibi ramazan ayının on yedisinde 414 yılında dünyaya teşrif buyurdu ve ailesine güzellik kattı.

بسی با یسد بسرگشت آسما نرا
 که روشن سازد از ماهی جهان را
 جهان خود هیچکده در هیچ حالی
 نجا شد خالی از صا حب کمالی

Gökler bununla iftihar etmeli

Çünkü gökyüzü ayla aydınlandı.

Dünya kendi başına hiçbir zaman

Kemalden uzak olamaz.

Lütuf ve cömertliğin belirtileri yüzünden okunur ve iyiliğin izleri altında parlıyordu. Hal diliyle “ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ” (Meryem süresi, 12.ayet: ve biz ona küçük yaşta hikmet verdik) ayetinin hükmünü alacak. Beyit;

آنرا که نشان ضرب اعلی است   بر چهره او چون نور پیدا است

O kişi ki en yüksek fazilete sahiptir.

Onun çehresinde nur aşikârdır.

Ebeveyni o yüce doğumu dualar ve sadakalarla karşıladılar ve törenlerle kutladılar. Onun doğum tarihi olan ramazan ayının on yedisi ilim sahibi olanların aklından hiç çıkmadı. Çünkü bu tarihin şeref ve makamı pek yücedir. Şu sebeple ki çoğu müfessirlerin inancına göre bu tarihte gelmiştir ve Kuran-ı Kerimin inişinin başlangıcıdır. Ve siyer ehlinin icmasıyla “ وَلَقَدْ تَشْكُرُونَ لَعَلَّكُمْ اللَّهُ فَاتَّقُوا آدِلَّةً وَأَنْتُمْ بِنَدْرِ اللَّهِ نَصَرَكُمُ ” (Al-imran süresi, 123. Ayet: Siz zayıf olduğunuz halde Allah size Bedir'de yardım etmişti) ayetine mazhar olan Bedir savaşı yine bu tarihte gerçekleşmiştir. Bunların yanı sıra yine ulemanın ittifakıyla Kadir gecesi ramazanın on yedinci gecesidir.

آن شب قدری که گویند اهل خلوت امشب است
یارب این (۱) تأثیر دولت از کدامین کو کسبت

Halvet ehlinin bu gecedir dediği kadir gecesi

Acaba ayın parladığı hangi gecedir?

Onun kemal fidanı izzet ve şeref ırmağından su içerek gün geçtikçe büyüyor ve fazilet ve takvanın göstergeleri davranışlarından sergileniyordu. Ve her saat geçtikçe onun müstakbel kişiliği olgunlaşıyordu.

Eğer o dünyanın en parlak gününde gözünü açarsa günün aydınlığı her zamankinden daha fazla olur.

Çocukluk döneminde onun dilinden nadide sözler çıkıyor ve dinleyenler hayretlere düşerlerdi. Onun marifetli babası Sultan Gıyaseddin Mensur Mirza Sultan Muhammet Baykara ve diğer yakınları ve akrabaları, ona daima şefkat ve hürmet gözüyle bakarlardı.

Gönül ehli onun yüzünde rahmet eserlerini görmüşlerdir.

Dört yaşına geldiğinde aile okulunun yanında Kur'an ehli hocaların okullarında eğitim almaya başladı. Ve kısa zamanda yaşlılarından ve sınıfdaşlarından daha büyük ilerlemeler sağladı.

Onun güzel ahlakı ve zarif huyu çevresine çok çabuk yayıldı. Güzel düşünceleri, tatlı şiirleri ile insanların dünyalarına renk kattı.

Beyit:

لبالعب است جهان چون دهان لاله رخسان
ز فیض نطق شریفش بلؤلوی منشور

Lale yüzlülerin ağzı gibi dünya dopdoludur

Onun prizmaya yansıyan ışın gibi tatlı sözü ile

Devlet erbabının beyin ve ruhları onun güzel düşünce kokusundan haz alıyor ve eflake uçuyordu. Nazım:

برو زگار همایون او سحقی شاه

که چیست معنی لفظ مکارم الاخلاق

Mekarimül ahlakın lafzının ne olduğu

Onun saltanatından belli oldu

1. BİRİNCİ BÖLÜM

Akıl ve İdrakin Şeref ve Yüceliği Üzerine

Hız. Muhammed (s.a.v) buyuruyor: “Kimde din yoksa onda akıl da yok.” bu doğru ve değerli kelamın ışığında, tanınmış büyük âlimler nezdinde (onlara göre) kimin beyni akıl nurundan mahrum olursa, din ve İslam’ın ışığı onun gönlünde yanmaz. Kimin cismine idrakli akıl yerleşiyorsa İslam şeriatı ışığında ruhunun gözü aydınlığa ermiş olur.

Şiir:

عقل است کز و کار جهان در تنظیم است   پیوسته است اسما من دین بدو مستصحب (۱) است

Cihanın işi akıldan dolayı düzenlidir

Dinin temel bağıllığı ona göre asildir (1)

Gerçekten akıl yardımıyla Allah’ı tanıma saadetine ermiş olunuyor ve yine aklın rehberliğiyle Cenab-ı Allah’ın kulluk mertebesine ulaşılabilir.

Aklın hidayetiyle, iyilik ile kötülüğü, fayda ile zararı, doğru ile yanlış fark etmek mümkündür. Aklın varlığıyla zamanın değerlendirilmesi ve isteklerin ve arzuların dizgininin ele alınması başarılabilir.

Mesnevi:

خرد د دستگیر د بهر د و سوا ی	خرد د نه های و خرد د در گشای
خرد د زیور نا نه اران بسود	خرد د افسر شهر یا ران بسود
خرد د نه شاهش از بخرد د ان نشود	هر آفکس که او رانبا شاه خرد د
بهائی بهر د و سوا شاد مان (۲)	چی بر آیه خرد د یافتسی در جهان

Ey akıl, sen hem önder hem fatih’sin

Akıl, her iki cihanın elçisisin

Akıl basiretli insanların süsüydü

Akıl ünlülerin mücevheriydi

Aklı olmayan kişiyi

Akiller kendi zümresine almazlar

Cihan'da akıl gibi bir sermaye buldun

Demek her iki cihan'da mutlu oldun(2)

Gerçekten bu nefis mücevheri kimin akıl hazinesine yerleşirse, onun gözüne ve kalbine binlerce ilim serveti gözükecektir. Akıl mücevheri kimin içine yerleşirse onda bulunan tüm cehaletleri kökünden kaldırıp atar.

Şiir:

این لعل گران بها ز کان دگر است   وین در یگانه را نشان دگر است

اندیشه کج هیچ سیاه و ربخیا ل   کافسانه عقل را زبان دگر است

Bu değerli lal(değerli taş) başka bir madendendir

Bu yegâne dürr(değerli taş)'ün başka bir tür nişanı vardır

Hiçbir garip endişe akla getirme ki,

Akıl efsanesinin dili başkadır

Allah'a şükürler olsun ki ilim ve kemal ehlinin gönül gözü Allah Teâlâ'nın göndermiş olduğu o değerli elçisinin getirdiği kitabını, yaptıklarını ve söylediklerini akıl ve tedbirle öyle idrak ettiler ki ona daha fazla ayrıntı katmak mümkün değildi. Aklın metaneti ile din ve devlet işlerini öyle ayarladılar ki mülk ve milletin önemli şeyleri yerli yerine oturmuş oldu.

Şiir:

هر چه مشمت کرد دبر لوح ضمیر   از قضا غیرش نشاء صورت پذیر

Her neyin kaderi kâğıda yazdırıldıysa

O kâğıtlar haktan gelen nüshalardır

Bu iddianın gerçekliğini, mananın hakikatini ispat etmek için burada şu hikâye anlatılmıştır.

1.1 Birinci Hikâye

Mirza Yadigâr Muhammed 874 hicri senesinin başında, Hasan Bek Türkmen yardımıyla Horasan'ı ele geçirmek için harekete geçti. Sultan Sahipkıran düşmanların karşısına komutanlarından bir grubunu ordunun bir bölümüyle gönderip kendisi saltanatın icap ettiği gibi ordunun arkasından yola koyuldu. Ordunun önden gönderilen bölümü kutsal Meşhed şehrini geçince düşmanların yaklaşmalarının haberi İLHAR komutanlarına ulaştı. Bu sırada muzaffer Padişah da tereddüt etmeden hemen düşmana saldırı emrini vermeyi düşündü. Ama düşmana saldırmadan önce bir münecimin düşmanın üzerine saldırmanın zamanını ve saadet getirip getirmeyeceğini belirlemesi için çağırılmasını istedi. Fakat padişahın yanındaki akıl sahibi bir zat padişaha: “münecimin çağırılmasına ve saldırı saatini belirlemeye gerek yoktur. Çünkü orduyu durdurmak düşmana fırsat verir ve zafere ulaşmamızı zorlaştırır. O yüzden acele etmek daha doğrudur.”

Şiir

آنرا که بود سابقه لطف خداوند
گوانجم و افلاک من کارگذاری
طوبی که خورد آب ز سر چشمه کوثر
فراغ بود از تر بیت ابر بهاری

Kimi çok önceden Allah(c.c) lütfuna erdirdiyse

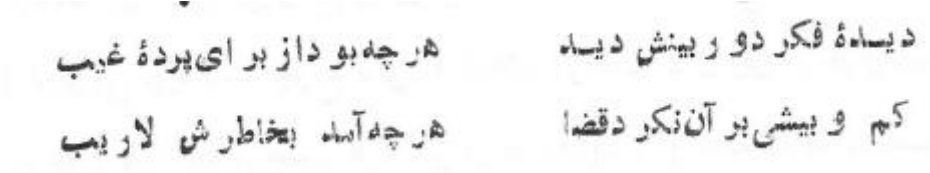
Desin ki ey yıldız ve felek bana engel olmayın, çünkü

Kevser sızıntısından içmiş olan tuba

Bahar bulutunun terbiyesinden mezundur.

Büyük sultan Allah'ın o akıllı dostunun fikrini aldıktan sonra düşmana doğru ilerliyor ve bir miktar yol kat ettikten sonra zafere ulaşılabilmek için çok doğru bir zaman olduğu aşikâr oluyor.

Şiir:

Onun çok uzakları görebilecek akıl gözü gördü

Gayb perdesi için ne mevcut olduysa

Az veya çok hiç bir şey ona kaza getirmede

Ve her ne görünmezlik de aklına geldiye.

Çınaran bölgesinde iki ordu karşılaşüyor ve savaş başlıyor. Zafer esintileri Sahipkıran sancaklarında hissediliyor. Mirza Yedigâr Muhammed savaşı böylece Türkmenlerin elbirliğiyle kazanmış oluyor.

1.2 İkinci Hikâye

Mirza Yedigâr Muhammed'in Herat'ın hükümdarı olduğu zamanlarda Sultan Sahipkıran Meymene ve Faryab tarafına gitti. Bir gün Sultan işi bilen büyük Emiri istişare için çağırıyor ve Türkmenlerin Herat eyaletinde zulüm ettiklerini duyduğunu söylüyor. Mirza Yedigâr Muhammed gaflet içinde eğlenceyle meşgul olup işret içindedir diyor ve eğer münasip görüyorsanız Herat'a saldırmayı ve mazlum halkı zalimlerin elinden kurtarmayı düşünüyorum diyor. Büyük Emir bunları sonuna kadar dinledikten sonra Sultan Sahipkıran'a bunları bana dahi söylemeseydin daha iyi olurdu diyor. Sultan Sahipkıran bu konuda mübalağa etmenin sebebinin ne olduğunu soruyor. Emir bu konuyu gizli tutmanın vacip olduğunu söylüyor. Çünkü bizim halkımızın birçoğu her gün Yedigâr Muhammed'e gidiyor ve bu haberi ona vermekten daha değerli bir şey bulamıyorlar ve fazla zaman geçmeden Yedigâr Muhammed bize doğru büyük bir orduyla yürüebilir.

Sonunda Emir'in dediğini dinleyip konuyu kimseyle paylaşmadı ta ki zamanı gelinceye kadar. Bu sırada Herat'a saldırma konusunda komutanlarıyla istişare yaptı. Ama büyük çoğunluk öğlen Yedigâr'ın sarayının boş olduğu vakit olduğunu söyleyip saraya girmek için çok iyi bir zaman olduğunu söyledi. Fakat bu tedbir sahibi Emir'in hoşuna gitmedi. Saraya

girmenin doğru zamanının gece olduğunu söyledi çünkü gündüz muhafızlar toplanabilirler ama gece toplanmaları zor görünüyor. Sultan Sahipkıran Emir'in bu sözlerini doğru buldu ve gece saraya girip Mirza Yedigâr Muhammed'i öbür dünyaya gönderdi.

2. İKİNCİ BÖLÜM

İlim ve Âlimler Mertebesinin Fazileti Üzerine

Fazilet ve hüner sahiplerinin iç dünyasında, kaza ve kader kalemiyle yaratılanların özünde içinde ilim kadar değerli bir pırlanta olmadığı yazılmıştır. Çünkü Hz. Allah (c.c) bu yüce mertebeyi kendi yüce zatına uygun görmüştür, Kehf suresi 65. ayeti, Nisa suresi 113. ayeti ve Taha suresi 114. ayetlerinde bu konuda Hz. Peygamber efendimize ilmin öğrenilmesi farz kılınmıştır. İlim sahibini ulûhiyet şahadetinde mukarrebın meleklerine yakınlaştırmıştır. Mukarrebın meleklerini kendine yakınlaştırdığında, Al-i İmran suresi 7. ayeti ve Hucurat suresi 3. ayetlerinden anlaşıldığı gibi ümmetin âlimleri kıyamet gününde günahkâr kulların şefaati konusunda enbiyalarla birlikte hareket edeceklerdir.

Bir hadis-i şerifte; kıyamet gününde İslam âlimlerin İsrailoğullarının peygamberleri ile aynı safı tutacakları söylenmiştir. Başka bir yerde ise âlimler enbiyanın varisi olarak gösterilmiştir. Bir âlim bir abid(ibadet eden)'le şöyle kıyaslanmıştır: Bir âlimin bir abide olan fazileti dolunay ışığının diğer yıldızların ışığına olan üstünlüğü gibidir.

Bu anlamlı ve değerli sözlerden anlaşıldığı gibi ilim ve bilimin yeri ve mertebesi en yüksek mertebedir ve âlimlerin sair insanlara göre değerli olmaları gereklidir. “İlim öğrenmek erkek ve kadın tüm Müslümanlara farzdır” hadisinin gereğince her insan ilim elde etme yolunda var olan bütün gayret ve gücü ile öyle bir çaba harcamalı ta ki hidayete erip “Onların üzerinde Rablarından bir rahmettir” ayetine layık olup o zümreye girmeliler,

Şiir:

لنا علم ولبلاء سال	رضينا قسمة الجبار فينا
(ورق ا ب) وان العلم باق لا يزال	فان المال ينفذ عنقريب

İnsanların kaderinde bu ikisi vardır

İlim maldan üstündür

Muhakkak ki mal kısa zamanda yok olur

Fakat ilim yok olmaz

Gün gibi ortadadır ki ilmin mertebesi en yüksektedir. Ve âlimler herkes tarafından diğer insanlara tercih edilir. Ve “ilim öğrenmek kadın ve erkek her Müslümana farzdır.” fehvasınca

her insan elinden geldiği kadarıyla ilim öğrenmek zorundadır ki doğru yolu bulsun ve üzerlerine Allah'ın selameti olan insanların zümresine girsin.

بدانش فزای و به دانش گرای که دانش بود سرد را راهنمای (۲)

İlim öğrenmeye yönel ve gayret et

Çünkü ilim insanın rehberidir. (2)

Bu yüzden Emir Hidayet küçük yaştan hayatın sonuna kadar değerli zamanının çoğunu ilim ve kemal öğrenme yolunda harcadı ve ilim ve fen öğrenmekten bir an bile geri kalmadı. Hayatının en güzel günlerinde yani gençlik döneminde âlimlerin ve kemal sahibi insanların en çok bulunduğu Herat eyaletinde çok ciddi bir şekilde çeşitli kitaplardan ilim öğrenmekle meşguldü.

Sultan Said Mirza Sultan Ebu Said'in hâkimiyeti döneminde fıkıh bilgisi konusunda ikinci İbn-i Sina olarak tanınan Hoca Fazluddin Aboleysi (r.a)'den ders almak için Semerkand şehrine gidip o zatın hanesinde bir odada lazım olan bir müddet kaldı. Hoca Emir Hidayet efendiyi diğer öğrencilerine tercih edip daha çok överdi.

Ebu Said'in vefatından sonra Sahipkıran ilim sancağını eline aldı. Emir Hidayet de o değerli beldeye gitti. Çok fazla makam ve mansıb elde etmesine rağmen bir an için bile ilim ve marifet almayı ve sürekli yeni şeyleri öğrenmeyi ihmal etmedi. İlim ve fen öğrenmenin yanında halka da anlatmayı hiç unutmadı ve yolculuklarda Mevlana Muhammed Nizami yanında bulunuyordu.

Beyit

کم کسی بر سر یرجاء و جلال چون تو کرد اکتساب فضل و کمال

Dünyada çok az insan makam ve mansıba sahipken

Senin kadar ilim ve fazilet elde etti

Kişi talep ettiği şeyi elde eder tabirince ilmi hakikatler aklına ve zihnine yerleşti.

Şiir

از قول تو دقایق تبیان سبب است
و ز فعل تو حقایق قرآن سبب است
ز اقسام علم عقلی و نقلی با تفاق
ذات ملک صفات ترا حفظ او فر است

Sen sözlerinle Allah'ı anlatıyorsun

Davranışınla Kur'an'ı sergiliyorsun

Sen hem fiili ve hem kavli ilminle

Cenabı Allah'ın zatı ve sıfatını anlatıyorsun

Kendi asrında ve kendinden sonra yaşayan büyüklerin fikir birliği ile onun iyilikleri hakkında şöyle denilmiştir: mesnevi

مشکل حکمت از کلام تسو حل
راه مشائیان ز (۱) تسو واضح
(ورق ۱۲ ب)
طبع پاک ترا که و قاد است
برد امت حکمت الهی تافت
فکر تو زد سوی ریاضی رای
منطق تسو بیان هر سبب
نو و اشر اقیان ز (۲) تو لایح
فهم حکمت، طبیعی افتاده است
که رخ از ظلمت ملامی تافت
شاه ریاضی ریاض خلد آرای

Hikmetin müşkili senin sözünle çözülür

Her zorluk senin mantığınla kolaylaşır

Zorlu yollar sana kolaydır

Sen şark güneşisin

Kalbine Allah'ın hikmeti doğdu

Gönül karanlıktan kurtuldu

Senin fikrin matematiğe aydınlık verdi

Matematik senin dirayetinden etkilendi

Günün âlimleri onun meclisinde bulduklarında onun tabiat ve huyunun güzelliklerinden istifade ediyorlardı.

کان کریم کف تو شناساه خرد ولیک
پیدا نشد بسان تو گوهر ز کان علم
از فیض عقل فکر تو صده شمع بر فروخت
تا شد بنور طبع تور روشن جهان علم

Akıl senin kadar kerem sahibi birini tanımadı

Senin gibi ilim hazinesi hiçbir yerde bulunmaz

Senin aklının feyzinden yüzlerce mum yandı

İlim dünyası senin tabiatının nuruyla aydınlandı

Âlimler ve fen sahipleri yanına gelip ilim öğreniyorlardı ve her zaman onlarla meşgul oluyordu. Sahipkıran zafer hâkimiyeti döneminde öğrencilerinin, âlimlerin ve fen sahiplerinin çoğalmasıyla onlara da vazife vermek adına medreseler inşa etti. Bu medreseleri şöyle sıralayabiliriz;

2.1 İHLASİYE MEDRESESİ:

İncil nehrinin kenarında gayet güzel bir şekilde inşa edilmiştir. Şu an üzerinden senelerin geçmesine rağmen bu medresede dört büyük zat eğitim vermekte ve bu değerli mesleğin nasiplerini alıyorlar. Bu zatların isimleri ise:

Emir Burhaneddin Ataullah Neyşapuri, Kazi İhtiyaruddin Hasan Turbeti, Emir Mürtaç, Din âlimi Mevlana Muhammed Nizami.

2.2 İHLASİYE TEKKESİ:

Hemen İhlasiye medresesinin yakınında muhteşem bir mimariyle yapılmıştır ve bu medresede de üç büyük âlim barınıp ders vermekteler, bunlar:

Emir Cemaluddin Ataullah Asili, Emir Sadrüddin İbrahim Meşhedî, Hoca Emadüddin Abdul Aziz Abhari.

2.4 ŞİFAHİYYE:

İhlasiye medresesinin güney tarafında, muhteşem bir şekilde imar edilmiştir, burada halen Mevlana Celalettin oğlu Mevlana Gıyasettin Muhammed fen dersleri ile meşguldür. (sene 906 hicri)

2.5 NİZAMİYE MEDRESESİ

Herat şehrinin merkezinde yer alıyor, Emir Said Asil'in büyük oğlu Emir Burhaneddin ve Mevlana Kerimuddin bu medresede eğitim vermekteler.

2.6 HÜSREVİYE MEDRESESİ

Merv şehrinde inşa edilmiştir, bu binanın ilk taşını Sahipkıran Hüsrev'in yeğeni olan Mirza Muhammed Sultan koyduğu için medresenin ismini de Hüsreviye koymuşlar. Bu medresenin çok büyük olduğunu söylemeyi unutmamak lazım. Özellikle İhlasiye medresesinin yirmi yıl içerisinde değişik ülkelerden gelen binlerce öğrenci yetiştirdiğine bakarsak bu medreseye eşlik edebilecek başka medreseye rastlamak mümkün değil. Buralardan mezun olan öğrenciler kendi vatanlarına gitmişken çoğu halen Herat eyaletinde ders vermekle meşguldürler. Çoğunun adı ise bu makalenin sonunda geçmiştir ve şimdi ise zalal ifadathum ile inkraz zamanına kadar "Emir Ali Mekânın Namı" adıyla yazılan kitapların adı ve yazarlarının kimler olduklarının yazma zamanının geldiğini düşünüyorum...

Bu eserlerin hepsi onun tavsiyesi veya övgüsü üzerine yazılmıştır. Şeyhülislam din ve devlet büyüğü Ahmet Taftazani hazretlerinin telifleri "Revzetül Ahbab fi siretünnebi", "Alal vel Eshab" iki cilt halinde, din ve devlet büyüğü Ataullah hazretlerinin "Alasili Mudillal Alii" tasnifi. Mevlana Kemaleddin Hüseyin Vaiz Kâşifi hazretlerinin farsça telifi, İmam Nuri'nin "Şerh-i Erbayin" kitabı, Çağmayni'nin kısa haşiyesi, Hidayetül hikmet şerhinde haşiye, Eşkal şerhinde haşiye, Esterbab'ın yirmi bap hahinde şerhi, Muakıf haşiyesi, Maetül amel şerhi, din ve devlet büyüğü Muhammed Nizami hazretlerinin "Hüldetül zülal fezayile" eseri, fazilet sahibi Hoca imaddedin Abdulaziz Abhari hazretlerinin "Müddetüzzülal İfadetühü" şerhi, Sayın Mevlana Kemaleddin Mesut Şirvani'nin "Hikmetül ayn" telifinin haşiyesi, Mevlana Abdurrezzak Kirmani'nin feraset ilmi hakkında yazdığı risale, Mevlana Gıyaseddin Muhammed'in "Leazillet Miyaman anfasahu" tasnifi, Mevlana Mizamettin Ahmet Pirşems'in "Arabiyat Nefehat" telifinin tercümesi, Mevlana Derviş Ali Tabip'in "Tezkeretünnüfus" telifi, Hoca Ebül Kasım Ebülleyisi'nin "Haşiyeyi mutavvil" eseri, Hoca Havend Ebülleyisi'nin "Haşiyeyi telvih" telifleri, Mevlana Gıyaseddin Kadı Sebzvar'ın "Şerhi Müciz" Tasnifleri.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Şiirin Fazileti ve Şairlerin Azameti Üzerine

Bütün akıl ve idrak sahibi insanlarca bilinmektedir ki güzel düzenli ve harmonik söz en değerli ve nadide mücevherdir ve en yüksek dereceye sahiptir. Fasih şiirlerin mana ehlinin gönlünde taht kurduğu açık ve aşikârdır.

Mesnevi:

بسپرد عقل صبا افتاده ز راه	رخ ز تشبیه دهنه جلاوه چو ماه
خال از فسرق دو گیسوی بسافه	سوی به تعجیب ز هم بشکافه
جمعه در مشکین گهر آویسوز کنه	سب ز ترصیح ، گهر ویسوز کنه
فستقینه از انجمن و هم فنگن	چشم از ابهام کنه چشمه کون
شود از پرده ، حقیقت پسرداز	بسر بر - چیره نسبه خصال در جاز
سرخی بی ز خطش بیرون نیست	هیچ شاه چو سخن سوزون نیست
خاصه وقتی که پی بردن دل	صبر از و صعب و تسلی مشکل
کنه از قافیه د امانش طراز	کنه از وزن بسبر خلعت نساز
در جبین خال خیال افزایه	پا بسختی خال ردیف آرایه

Dünyada nazım ve düzenli sözden daha iyi bir şahit yoktur.

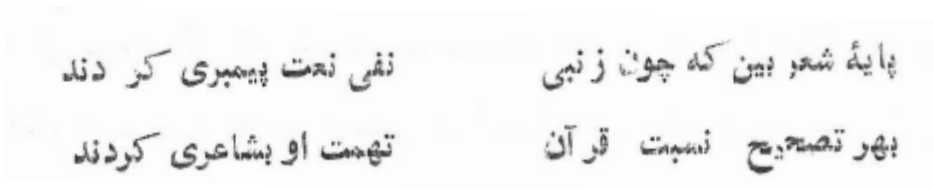
Gizlilikler hep ondan açığa çıkar.

Sabır ve teselli güzel sözde zordur.

Bu güzel söz kalbe inmedikçe

Onun vezninden laf gururlanır
 Onun kafiyesinden anlam genişler
 Redifinden hayal gücü genişler
 Hayallere hayat veren yine odur.
 “Teşbih” ile yüzü ay gibi parlar
 Yüz akıllının aklına aydınlık verir.
 “Tecnis”le saçları ikiye ayırır.
 İki lüle arasından beni gösterir.
 “Tersi” ile dudaklar mücevher yağdırır.
 Hayali misk kokusu ile doldurur.
 “Eyham” ile göz parlayarak açılır
 Korku gözlerden yok olur.
 Yüzün üzerine “mecaz” beni koyar.
 Hakikatlerin yüzünden perdeyi kaldırır.

Şiir ve şairlerin yüksek makama sahi olduklarının göstergelerinde biri de şudur ki; kâfirlerin önde gelen bilginleri nübüvveti inkâr ettiklerinde Kur’an-ı Kerim’e şiir dediler ve Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) şair dediler. Bu meseleyi Şeyhülislam Abdurrahman Cami nazımla şöyle ifade etmiş;

Şiirin yüksek payesine bak ki
 Peygamberi reddetmede onu kullandılar
 Ve bunu doğrulamak için
 Onu şairlikle suçladılar

Cenabı Hak “ (Yasin 69) وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ” (o Resulümüze), şiir öğretmedik; (bu) ona yaraşmazdı da” ayetiyle onun ismetini bu iftiradan temizledi. Bununla Hak Teâla makam-ı Mahmud’un da şairler zümresinden olmadığını belirtti. Onun (s.a.v) ağızından beyitlere dökülmüştür. Nitekim bir harp gününde şöyle demiştir: (şiir)

انا ابن عبدالمطلب

انا النبي لا كذب

Ben peygamberim yalan söylemem

Ben Abdulmuttalibin oğluyum

Yüksek makamlı sahabeler ve velilerden de şiirler nakledilmiştir. Özellikle Allah’ın Aslanı Hz. Ali İbni Ebi Talib’in belagat divanı herkesçe bilinmektedir. Onun fasih beyitleri kaside, gazel, kıta, rubai ve mesnevi türündendir.

Sahabeler ve velilerin bazıları bütün bu şiir sanatlarını kullanarak şiir yazmışlardır, bazıları da sadece bir çeşidi üzerine şiir yazmışlardır.

Efendimiz Cenab-ı Hakk’a yakınlığından öyle bir mertebede idi ki eğer bütün şairler onun zamanında olsaydı onun etrafında toplanır ve onunla konuşma defterini açarlardı.

زهی طبع تو او ستاد سخن	زهی طبع تو او ستاد سخن
سخن را که از رونق افتاده بود	سخن را که از رونق افتاده بود
تو دادی دگر باره این آب روی	تو دادی دگر باره این آب روی
صفایاب از نسور رای توشده	صفایاب از نسور رای توشده
ز مفتح کسلکت گشاده سخن	ز مفتح کسلکت گشاده سخن
بکنج هو ان رخت بنهاده بود	بکنج هو ان رخت بنهاده بود
کشیدی بچو لا نگه گشت و گوی	کشیدی بچو لا نگه گشت و گوی
نوایی ز لطف نوای توشده	نوایی ز لطف نوای توشده

Sen söz sultanısın

Sen bütün sözlerin anahtarısın

Bütün sözler güzelliğini kaçırmıştı.

Tatlı olan bütün sözler hicret edip gitmiştir

Sen bir daha o sözlere renk verdin.

Konuşmayı sen tekrardan tatlandırdın.

Senin yüzü suyu hürmetine nur buldu.

Neva'yi senin sesinle (nevanla) Nevayi oldu

Nevayi'nin hem Farsça hem Türkçe şiir yazma kabiliyeti vardı. Fakat o Türkçe şiir yazmaya daha istekliydi. Mevlana Lütü asrının en iyi söz sahibi idi ki ondan önce ve ondan daha iyi kimse Türkçe şiir yazamamıştı. O bir gün Nevayi'yi gençliğinde görmüş ve Nevayi'den fikirlerini birkaç gazelle ifade etmesini istemişti.

O, matlası şöyle olan gazeli okudu: (Özbekçe şiir)

عارضین یاقاج کوز و سمدین ساچیلورهر لحظه یاش
بیلله کیم پید ا بولور یولدوز، نهان بولغاج قویاش

Senin derdinden her zaman gizli saklı gözlerimden yaş akar.

Belli ki güneş saklandığında yıldızlar gökyüzüne damlar.

Mevlana hazretleri bu güzel gazeli dinledikten sonra hayretler içine düştü ve şöyle dedi; vallahi olabilseydi on on iki bin farsça ve Türkçe gazelimi bu gazelle değiştirdim ve bu değiştirmeyi büyük bir kazanç bilirdim.

آتشین لعلی که تاج خسرو انراز یوراست اخگری بهرخیال خام پختن در سواست

Ateş gibi parlayan o mücevher ki padişahların taçlarının süsüdür.

Ham hayalleri pişirmek için başta olan bir kordur.

Bir kış ayı Emir Hüsrev Sultan Sahipkiran'ın yanında Merv'de bulunuyordu. Bahiul Ebrar Kasidesini düşünerek şu mısraları yazdı.

Bu mısraları bir haberciden düzeltmek için Mahdumi Nurullah Merkede hazretlerini gönderdi. O zat bu matlanın övgüsü üzerine şu kıtayı yazdı:

زهی کرده از شوق شهباز طبعت همایان قدسی هوای تذروی

ز م ر و م (۱) فرستاده بی مطلع خوش

کز اهل سخن مثل آن نیست سروی

Senin mizacın aşktan yüksekere yolcu

Yükseklerde uçan kuşlar gibi havan var.

Merv'den güzel bir "matla" bana göndermişsin.

Hiçbir Merv'li bu kadar güzel söz söyleyemez.

Belli ki bu matla zekânın güzelliğini ve mananın derinliğini gösteriyor. Eğer buradaki mananın derinliğine girilirse avam ve havass'ın fikrine aydınlık verir.

Cenab-ı Hak kötü olan her şeyden korusun ve olumsuz her şeyden uzaklaştırsın.

Mahdumi Hakayık Penatri Hazretleri, Emir Hicazdan Şam'a yolculukta iken onun fazileti üzerine şu mısraları yazdı:

انصاف بده ای فلک مینا فام   تازین دو کدام خوبتر کرد خرام

خورشید جهانتاب تو از جانب صبح   یاماه جهانگرد من از جانب شام

Ey gerçekleri barındıran kâinat bana insaf ver.

Ki bu ikisi arasında en iyisini seçebileyim.

Sen sabahleyin doğan güneş misin?

Veya akşamüzeri parlayan ay

O, cevaben şöyle yazdı: (dörtlük)

با کلامک تو گفتم نامه کای گاه خرام   صد تحفه خوش به روم آورده ز شام

گر پای تو در میان نباشد نرسد   سهجورا نرا از جانب دوست پیام

Senin parmaklarından dökülen mektup dedi ki;
 Yüzlerce güzel hediye Şam'dan Roma'ya getirmiş
 Eğer senin ayağın orada olmazsa
 Zavallılara dosttan hiçbir mesaj gelmez.

Böyle muntazam ve güzel dörtlükten daha iyisi olmaz,

Bu mısraların her birini okuyunca yaralı gönüllerde ayrılıklar kapısı kapanır ve birlik kapıları açılır. Aşk ve vuslat iştiyakı oluşur.

Gönül isterdi ki onun daire-i sohbetinde bulunsaydık. Fakat buna zaman izin vermedi.

Cenab-ı Allah herkese dini ve dünyevi tevfikler nasip etsin. Vesselam.

Yüce Emir'in nazımlarından biri de Türkçe olan hamsesidir. 27 bin beyitten oluşur. Şeyh Nizami'nin Penç Genç'ine karşı düzenlenmiştir. O kitapta isabetli manalar ve latif incelikler çoktur.

Mahdumi Hakayık Penahi Hazretleri bu kitabın övgüsü üzerine yazmıştır: (mesnevi)

که جاد و دسانرا بود مهر لب	بهر کی زبان نقشی آمد عجب
که این نقش مطبوع از آن کلیلک زاد	ز چرخ آفرینها بدان کلک باد
بنظم دری درنظام روان	ببخشود بر فارسی گوهران
نماندی مجال سخن گستری	که گر بودی آن هم بلفظ دری
نظامی که بودی و خسرو کدام	بمیزان نظم معجز نظام
خرد را بتمیزشان ره نماند	چو او بر زبان دگر نکته راند

Türkçe'de çok güzel bir nakış ortaya çıktı

Öyle ki sihircilerin dudaklarını kilitledi

Her taraftan o parmaklara övgüler yağar

Ki böyle bir muntazam nakış o parmaklardan döküldü

Farsça yazanlara yol gösterici oldu
 Eğer o farsça yazılmış olsaydı
 Bir daha kimse farsça yazmaya cesaret edemezdi
 Nazmında mucize gibi bir intizam vardır
 Nizami ve Hüsrev kimdir ki ona yaklaşsın
 O söz söylemeye başladığında
 Akıl o sözün güzelliğinin idrakinden uzak kalır

Bunun yanında Türkçe gazellerinden 25 bin beyit içeren dört ayrı divan oluşmuştur.

Birinci divanını daha çok genç yaşlarında oluşturduğu için “Garaib-u Suğur” adını vermiştir. İkinci divanını gençlik yıllarında yazdığı için “Nevadüru-ş Şubab” adını vermiştir.

Üçüncü divanını orta yaşlarında oluşturduğu için “Bedayi’ul Vasat” olarak adlandırmıştır. Ve dördüncü divanını yaşlılık döneminde nazma getirmiş ve ona da “Fevayid’ul Kubur” adını vermiştir.

Onun muazzam tasniflerinden bir diğeri de Türkçe aruz sanatıyla yazdığı “Mizanul Evzan” risalesidir. Bu risale onun şiir yazmada yüksek maharete sahip olduğunun bir göstergesidir. Çünkü bu risalede aruz sanatının daha önceki şairlerin kullanmadığı yönlerini kullanmıştır. Bu risalenin incelemesinden söylenen gerçekler ortaya çıkıyor.

Yüce Emirin nazımlarından bir diğeri “Çihil Rubai” (Kırk Dörtlük) dir. Ki “ Kırk Hadis” üzerine yazılmıştır.

Bunların yanında her dört mısrası “mukeffa mürdef” olan iki yüz almış dörtlüktür. Bu dörtlüklerin hepsi ayetlerin tefsiri üzerine yazılmıştır. Ondan önce hiç kimse Türkçe dörtlük yazmamıştır. Her dört mısrası “mukeffa mürdef” olan dörtlük şöyle dursun.

Onun Farsça kasideler ve gazeller divanı altı bin beyit içermektedir. Bu divan oldukça akışkan özel manalarla süslü, benzeri olmayan ibarelerle donatılmış bir eserdir ki kısa zamanda onun beyitlerindeki manaların ve nazmındaki güzelliğin ünü her tarafa yayıldı, öyle ki padişahlar dünyanın değişik yerlerinden saraylarının söz sahiplerini Herat’ın padişah sarayına göndererek onun belîğ şiirlerini istediler. Ve arif dervişler Arap ve Acem dünyasından onun beyitlerinin hazzıyla yaşamaya başladı.

Onun nazmı (şiir) Horasan'dan Roma'ya ve batıya kadar herkesin dilinde, dilenci ve padişah genç ve yaşlı, Müslüman ve kâfir onun şiirini okur ve herkesin akli ve ruhu ondan lezzet alırdı: (kıta)

ذکر جمیل تسمت در اطراف بر و بحر بی منت خطیب که بر چوب منبر است
در سکه گر چه نیست ولی نقش نام تو بر لوح خاطر همه چون سکه بر زراست

Senin yüksek virdin (yâdın) deniz ve karalara yayıldı.

Hoca minberden anlatma minnetine girmeden

Madeni parada senin adın yok ama

Adın herkesin hayal kitabına altınla yazılmış gibi vardır.

Emirin teliflerinden bir diğeri “müfredat” risalesidir ki bilmece sanatıyla Farsça yazılmıştır. Bu risalede yeni bir sanat icat etmiştir. Şöyle ki şahit olarak yazılan ikinci mısradaki olay birinci mısradaki olayı kurcalamadan açıklık getiriyor. Bu risaleyi Mahdumi Hakayık Panahi Hazretlerine gönderdiklerinde o şöyle övdü; (beyit)

رسول دوست بدستم یکین رساله سپرد رساله بی که زد، و نچدیر رساله بهرد

Dostun elçisi bana bir risale getirdi.

Öyle bir risale ki uzun yılların kederini sildi götürdü.

Şüphe yok ki bu risale yalnızların kimsesi ve yürek sahiplerin yol göstericisi olmuştur.

بهر سطری ز نشرش چون بری بی شوی عارف باصل کلمی از وی
(ورق ۸۱) چو نظمش را بلوح دل نگاری زهر بستی از آن ناسی بر آری

Düz yazısının her bir satırının anlamını öğrenince

Tamamen bir arif olursun

Eğer nazmını gönül kitabına yazarsan

Her bir beytinde onu hürmetle yâd edersin.

Cenab-ı Hak o feyiz membaini kötülüklerden korusun. Âmin. Onun latifeleri ve muammaları (bilmece) öyle bir mertebededir ki kalem şerhini yazmaktan aciz kalır. Öyle bir mertebededir ki o düşünülemez.

Onun muammalarını (bilmece) incelemekten kalp bahar tomurcukları gibi açılır. Ve akıl bahar çiçeklerinin kokusu gibi onun manalarını koklar. Bu muamma “ Safi” ismini içeriyor;

چون نفزا چون نفس عیسی گشت از صبا هرچه بر آن در بگذشت

İsanın nefsi gibi cana yakın oldu.

Esenlikle o kapıdan geçen her şey

Ve bu muamma “Şehriyar” ismindedir;

شهر یاری که دل آزار نیست هم شاه و هم پادشاه و هم یار نیست

O Şehriyar (şehir sahibi) ki beni azarlar

Benim hem padişahım hem ayım hem yârımdır

Emir’ül Kalam’ın bu muammasında “Han” ismi vardır:

آنکه بالعل لب جان بخش ، جانان نیست

چون نماید خال مشکین زیر لب جان نیست

O ki hayat veren dudaklarıyla benim yârımdır.

Eğer beni misk kokulu dudağının altına koyarsa benim canım olur.

Nazımlarından bu muamma “Şapur” ismini içeriyor:

ز اشک بیجاہ سلطان زن شادی معلوم

که برج اوج امیدم بخاک و بیخت نجوم

“Hamid” isminde olan şu muamma onun güzel hayalinin ürünüdür:

چون ببرد جا م (۱) بسوی دهن
قطره زامب پا کک کند ساه سن

Kadehi ağzıma yaklaştırdığımda

Dudağımdan akan bir damla, ayı temizledi

Bu muamma da “Hamza” isminde olup Emirin en güzel manzumelerinden biridir:

ای سنجچه ره گل شاه از چشم تر سن
خشت سر خم بر ره سیخانه بیفکن

Yaşlı gözlerimden çiçekler açılmıştır.

Kırmızı tuğlamı meyhanenin yoluna atar.

“Ferruh” isminde bu muamma da Büyük Emirin sözüdür:

دوخزان بین باغ را بی فرو سرو از جا شده
بلبلش بر هم زده سنقارو ناگو یا شده

Hazanda bağa bak ki çamları ve ağaçları kırılmış

Bülbülünün gagası kırılmış konuşamaz olmuş

Emirin manzumelerinin arasında “Beha” adında olan şu muamma da güzeldir:

ای فلک بیخ نهال طرب سا کندی
برگش از صرصر بیداد بخاک افکندی

Ey (dünya) bizim mutluluğumuzun fidanını kökünden söktün,

Yapraklarını zulmünden topraklara savurdun

Ve ‘‘Hüsam’’ isminde bu muamma

زدی در چشم ای ترک شکاری
خدا ننگ کبیری کا فتاد کاری

Ey Türk avcı beni gözümden vurdun

Allah’ın verdiği güzellik işe yaradı.

Muammanın özelliklerinden biride önemli tarihleri kayıt altına almak için kullanılan uygun kelimelerdir. Onun bu konuda kullandığı uygun anlamlı ve güzel kelimeler çoktur:

Örneğin Mevlana Tuti’nin vefat tarihini şöyle kayıt altına almıştır:

فصیح زبان طوطی آن شاعری
که بودش ز بکر سعانی عروس
چو طوطی بر فیت این عجب طرفه بود
که تاریخ شد فوت او را «خروس»

Tuti zamanların fesih şairi

Manaları gelin gibi taze idi

Tuti gittiğinde acayip oldu bu

Onun vefat tarihi horoz oldu.

Emir Sultan Hasan ve oğlu Mirzabek’in ölümünde ki ikisi de çok içtiklerinden vefat etmiştir. Şu kıtayı yazmıştı:

نېدېش زاشتغال مې دورې
 بود دست شراب انگوري
 لپېك وقت خمارو رنجوري
 وين بود بعض صدق و شهوري
 وين يكي شاه عيان ز سخوري
 مير سلطان حسن كه يك ساعت
 ميرزا بيك نورد يسه او
 كه قضا شان رسيد ز آفت مې
 (ورق ۹ آ) بود ما بين فوت شان ده سال
 گشت تا ريخ فوت آن سخور

Bir sultan Hasan'ın hiçbir saati
 Şaraptan uzak olmuyordu
 Onun gözünün Nuru Mirza Bek
 Üzüm şarabıyla sarhoştı
 Onların kazası şarap afetinden geldi
 Sarhoşluk âleminde kederlendi
 Ölümünün arasında on yıl vardı
 Onlar böyle bilmiyorlardı
 O içkicilerin ölüm tarihleri
 “Sarhoşluk”tan belli oldu

Hoca Fahrettin Batikeçi'nin inşa ettirdiği köprüden geçerken, onun yapılış tarihini şöyle kaydetmişti: Kıta:

بنور صفا روشنست این مقام
 لقا صار انواره با هره
 چو بانیش فخر است و اواخر است
 لقا کان تا ریخه فخره

Bu makam en parlak nurlarla bellidir
 Onun nurları herkesin geçidi olmuştur.
 Onu kurucusu Fahr'dir ve fahreder
 Ve onun yapılış tarihi “fahire”dir.

Emir Seyit Hasan'ın vefat tarihinde söylemiştir: (kıta)

سرا هل فنا سید حسن رفت   که جای او بهشت جاو دان باد
پی آن پاک رو جستند تاریخ   بگفتم جنت پاکش مکان باد

Fena ehlinin başı Seyit Hasan gitti

Onun yeri Firdevs cenneti olsun

Onun gittiği tarihi araştırdılar

Dedim ki temiz cennetler mekânı olsun

Hoca Nasiruddin Ubeydullah'ın göç ettiği tarihi şu kıta ile nazma getirdi.

خواجه خواجگان عبید الله   سر شد سالکان اهل یقین
شد بخلد برین که د رفوتش   سال تاریخ گشت (خلد برین)

Hocaların Hocası Ubeydullah

Yakin ehlinin mürşidi

Firdevs cennetlere girdi

Ölüm tarihi de Firdevs cenneti oldu

Mahdumi Hakayık Penahi Hazretlerinin vefat tarihlerinde yazmıştı;

گوهر کمان حقیقت د ر بحر معرفت   گو بحق واصل شد و در دل نبودش مسواه
کاشف سر الهی بود بیشک زان سبب   گشت تاریخ و فواتش کشف اسرار اله

Marifet denizinde olan hakikat cevheri

Hakk'a vasil oldu gönlünde masiva yoktu

Allah'ın varlık sırlarını keşfederdi

Onun için ölüm tarihi hak sırlarını keşif oldu

Pehlivan Muhammet Ebu Said'in vefat tarihinde şöyle yazdı:

که در دهرش نبود اقران و امثال	محمد پهلوان هفت کشور
که رفت از قید گیتی فارغ البال	سرو سر حلقه اهل طریقت
که او میخردم دو وان بود از اقبال	ز بعد قطب عالم عارف جام
از این دیرینه دیر میختم مختلف حال	پس از سالی سوی جنت خراسید
بگو پیش بعد بخشد و می بیگسال	(ورق ۹ ب) اگر پرسد کسی تاریخ فوتش

Muhammet yedi ülkenin pehlivanıdır

Kendi asrında eşi ve benzeri yoktur

Kendisi tarikat halkasına dâhildi

Dünyadan uçarak gitti

Âlemlerin kutubu ve Caam'ın Arifinden sonra

O bahtından asrın en sevileni idi

Birkaç sene yaşamdan sonra cennete gitti

Bu değişen ve devamlı hal değiştiren dünyadan

Eğer ölüm tarihini biri sorarsa

De ki Mahdumdan bir sene sonra

Kadı Nizamettin'in Allah'a göç etme tarihini şöyle kaydetmiştir:

بہی لانا نظام الہ سین قاضی   فلک چون از کجی تیغ جفا زاند
 ز بس کوی بود در امر قضا راست   بجای راستاش چرخ پنشا نہ
 زبھر قسوت او تار یخ جستم   فلک گفتا قضا بسی راستی ساند

Kadı Mevlana Nizamettin'e

Dünya, eğriliğinden zulüm okunu attı

O yargıda öyle dosdoğru idi ki

Kader onu en doğru yere oturttu

Onun ölüm tarihini araştırdım

Dünya dedi ki yargı doğrusuz kaldı

Emir, Muhammet Emir Abbasi'nin katledildiği tarihi büyük bir zulüm olarak nitelendirdi ve onun başının Herat'a getirilmesi üzerine şu kıtayı yazdı:

نہمہ از ہجرت گذشتہ از سوی سازندان
 ز اقتضای چرخ بس امر غریبی رو نمود
 ظالمی را کشتہ سوی شہر آوردند سر
 آنچه آوردند قتلش را همان تاریخ بود

Hicretten dokuz yüz sene geçti

Kaderin cilvesinden çok garip bir olay oldu

Bir zalimi öldürerek başını şehre getirdiler

Başını getirdikleri gün onun katlinin tarihi idi

Onun tabiatının muciz güzellikleri o kadar çoktur ki bu kısa satırlara sığmaz. İki dilde yazı yazan hakikatleri en güzel şekilde dile getiren daha sonra Sahipkıran devleti döneminde şairler ve edipler (fazıllar) onun yüksek edebi payesini idrak ederek hakkında nazım ve nesir

(düzyazı) kitapları yazmışlardır. Hakayık Panahi Mahdumi Hazretleri çoğu nazımlarında güzel düşünceli Emiri övmüştür. Bunun gibi çoğu şairler şiirlerinde onu zikretmişleridir ve bugün o şairlerin isimleri gizli kalıyor.

Tahfetül Ebrar, SübhetülEbrar, Leyla ve Mecnun, Yusuf ve Zeliha

Hiredname-i İskenderi ve benzer başka kitaplar onundur

Onun övgüsünün yapıldığı eserlerin birkaçını bu maksatta açıklarsak yeridir. Emir Burhanettin Ataullah eseri olan şiir ve şiir sanatları risalesi Mevlana Şehabettin Abdurrahman Cami kaleminden dökülen Leyla ve Mecnun ve Hüsrev ve Şirin kitapları, Mevlana Elavettin Karmani'nin Mesneviyatı, Mevlana Ehli Şirazi'nin Kaside-i Mesnu'u, Hoca Mesut Gülistani'nin Yusuf ve Züleyhası, Mevlana Gıyasettin Muhammed'in Sahr-i Helal Nazmı, Mevlana Şemsettin Muhammet Bedehşi'nin Muamma risalesi, Mevlana Kemalettin Mir Hüseyin'in Muamma risalesi onun övüldüğü birkaç eserdir.

Bunların yarısına Emir Nizamettin Şeyh Ahmet Sübeyli ve Emir Kemalettin Hüseyin Ali Celal ve Mevlana Nizamettin Estir Abadi ve Mevlana Fasihuddin Sahib Dara ve diğer şairler ve arifler onun methi ve övgüsü üzerine güzel kasideler yazmışlardı ki her birini açıklamak yazımızı uzatacağından yer verilmedi.

Biz de başka bir maksadın inşasına geçiyoruz.

Hüvel hadi ilessebil errişad (O, irşad edilenlerin yoluna en iyi hidayet edendir)...

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yüce ve faziletli sözün yeri ve yapısı üzerine

İlim ve marifet insanları ilim ve hüner elde etmek için her nereye koştuysalar sözün nurlu pırlantasını iki çeşitte bulmuşlar: Birincisi şiirin doğasından çıkan nazımdır. İkincisi ise nesirdir bu ise inşa sahiplerinin fikir neticesidir. İnşa ise dil âlimlerine göre manaların boyunlarına pırlantadan gerdan takmak anlamına gelir. Yani kelimeleri öyle süslü yapıyor ki hikâyeleri veya konuyu dinleyen dinleyiciyi mest edip okuyanın ağzını abı hayat misali suyla doldurur. Bu mübarek mesleğin sahibi olmak insanlığın kemal noktasına ermektir. Bu güzel sıfata mazhar olmak ebedi olan saadete yani (nun velkalemi ve ma yestrun)(kalem süresi 1.ayet) mazhar olunuyor.

Kitabet sanatı da Allah(c.c)'ın inayetinin prizmasıdır. Alak suresinin 2-5.ayetleri de bu sanatın çok değerli ve kerametli olduğuna işaret etmesine çoğu büyükler atıfta bulunmuşlar. Güzel konuşan ve güzel yazanlar her zaman sultanlar ve kralların nezdinde aziz görülmüşler. Allah'a şükürler olsun ki o zamanda O Hazretleride de bu sanatın erbabıydı. O kadar güzel ve fesih konuşuyordu ki dinleyenleri kendilerinden geçirirdi ve yazdıklarını okuyanlar da hayranı olurlardı.

Şiir:

زهی گر قلمه بتیغ زبان جهان سخن
 و قوی یافتہ طبع تو بر نہان سخن
 ز ناله عطار دہ سسما را خاہشی (۱) بر لب
 چو خامسہ دوز بانمت کندہ بیان سخن

Cihan bu söz sayesinde dile gelmiştir.

Senin doğansa bu söz sayesinde kimlik almıştır.

Bir müzisyen senin dudaklarını mühürlediğinde,

Yine bu sessizliğini beyan edendir bu söz.

Ve bu ilim ehlinin kapıcısı her neyi yürek sayfalarından kâğıt sayfalarına döktüyse bu kitabet(kitap yazma sanatı) olan nazım türüdür:

هر گوهر سراد که در بحر خوشدلایی
 پرورده اند به عمله درین بحر حاصل است
 همچون جمال شعله افروز دیده هاست
 همچون وصال خردی اند و زهر دامت

Her gönlün mutluluk muradı
 Bu mana denizinden elde edilir
 Gözleri nurlandıran bir meşaledir
 Yüreğe vuslat mutluluğunu bahşeder

کتاب نیست غلط نمیکنم که در یاییمت
 که دست عقل از اطراف آن گهر چین است
 دقیقه های سعانش در لباس حروف
 چو درسیاهی شب روشنی پروین است

Kitabet dediğim değildir meğerse bu bir denizdir

Aklı olan da ondan Güher(pırlanta) toplar

Onun her anlamı, harfler elbisesinde

Gecenin karanlığına bürünmüş Pervin yıldızıdır.

O hazretlerinin yazdığı kitaplar hakkında konuşmak her yiğidin harcı olmadığı için o kitapların bazılarının ismini zikretmeye çalışacağız. O kitapların biri “Mecalis’ün Nefais”tir. Bu değerli kitap Türkçe dilinde yazılmıştır. Bu risalenin içerisinde Rahmetli Sultan Said Şahrüh Mirzanın döneminden şu ana kadar (o zamanlar) gelen giden bazı büyük şairler ve ariflerin kemallerinden bahsedilmiştir. Bunların yanında aynı risalenin içerisinde iki bab özet şek

linde biri Peygamberler tarihi ve diğeri acem kralları hakkında yazılmıştır. Bu iki değerli nüshada garip hikâyeler anlatılmıştır. Bu marifet sahibinin başka bir kitabı ise “Hamset’ül Mutahayyirin”dir. Bu kitap manzum olup Mahdum Hakayik Panahi ve Hazretleri arasında geçen ahvallerden bahsediyor. Çok güzel ve kendi üslubuna sahip bir kitaptır ve okuyucuyu hayran bırakır.

Bu risalelerin yanında bir de birisine Türkçe dilinde yazdığı bir başka kitabı var ki bu kitabın güzelliğini kitaplarla anlatmak mümkün değil. Türkçe dilinde iki risalesi daha var. Biri Emir Said Hüseyin’in halini anlatırken diğeri Pehlivan Muhammed Ebu Said’i anlatıyor. Hayatının son dönemlerinde ise “Mahbubulkulub” adında ipeğin türleri ve avam ve havas için sınıflarını anlatıyor. Farsça diline o kadar hâkimdi ki yazdıkları harikulade bir güzelliğe sahipti. Afzaluddin Muhammed’e öğüt vermek adına yazdığı çok anlamlı bir yazısı şöyledir:

“Değerli kardeş ciğer pare oğluma selamımı iletirken insanın doğasının gereği mal ve mansıba değer verdiğini bilmenizi istiyorum. İradesiz nefse sahip olanlar ise mal ve mülk peşinde olup gaflet içinde padişahın iltifatını aramaya çalışıyor. Bu tür insanlarla halkın işi çok ve akıl işi yoktur ve bu tür insanların akıllı olmaları güçtür. Eğer bazen olur da akıllanırlarsa mal ve şöhretin sarhoşluğu onların aklını çalar. Feleğin gaddar olduğunu ve Halık’ın Hâkim ve Adil, mal ve şöhretinin geçici olduğunu anlayamaz.

Düşmanları onun kabahatine gülerken dostları da yaptıklarından utanırlar. O zaman doğru akıl ve selim nefis sahibi olan biri bu sarhoşluğun içinde kendini kaybetmez ve hudperest olmayıp fakir ve mazlum olan halkın hizmetine koşmaya çalışır. Bu akılsızın başından bunların çoğu geçmiştir fakat hiçbirinden faydalanmamıştır. Şimdi yaptığı yanlışların farkına varmıştır ama ne yazık ki çok geç olmuştur. Pişman olmanın ve feryat etmenin hiç bir faydası yok artık.

Şiir:

چون بدانستم تو انستم نبود   تا تو انستم ندانستم چه سود

Eğer yapabildiysem, yapamadıysam ne fayda

Eğer bildiysem bilemediysam ne fayda

Allah’ın bu insanlara verdiği o büyük mal ve mülk nimetinin ve Padişaha yakınlık inayetinin gereği mağrur ve gafil olmamaktır. Aksine aciz ve fakir olanlarına şefkat eli uzatmalı ve sefillerin hal ve ahvalini çok cömertçe dinleyip problemlerini gidermeliler. Kötü ve katı sözlerle fakirleri üzmemeyip mülayim sözlerle onların gönüllerini almalılar. Şeytanın hilelerine kanmadan bir an için bile Azrail’in geleceğinden gafil olmamaları gerekir. Tüm

işlerinde ihlas ve dürüstlüğe önem verip yaptığı hatalardan dolayı kıyamet günündeki utanmadan endişe etmeli. Allah korkusunu hiç bir zaman unutmamalıdır. Allah'a kullukta hiç kusur göstermemeliler. Padişah ve halkın iyiliği adına olan gerçekleri her zaman söylemeli ve eğer bu dünyada karşılığını alamazsa öbür dünyada Halık'tan alacağını bilmeliler.

Kötülüğün sonucunda neler olacağını ve kendini Allah korusun gururda sarhoş ve mest etmemeli. Dünya maslahatı için birbirine girmemeli ve eğer nefislerine bir şey zor gelirse sabretmeli ve Allah'ın bu konuda bir hikmeti olduğunu hatırlamalıdır. Küçük olanlara şefkatle, büyük olanlara hürmetle ve herkese sabır ve dostlukla davranmalıdır.”

Bu büyük zatın ahvalinden bahseden bazı kitaplar da bunlardır.

Şevahidil Nabuveh: müzik ilmi hakkındadır yazarı ise Hz Mahdumi Hakayık Panayı

Eyab Emir Ehtiyaruddin Hasan Turbati'nin yazıları,

Maşar İleyh: Mahdumi Hazretlerinin durumları hakkında yazarı Mevlana Kemaleddin Abdulvasi,

Revzatulsafa fi Seyrulenbiya Velmeluk Velhulafa: Yedi ciltten ibaret olup yazarı Mahdumi,

Massırılmaluk ve Hulasatulahbar: Yazar Gıyasettin Handmir'dir.

5. BEŞİNCİ BÖLÜM

Ahret İçin Hazırlık ve Dünya ve İçindekilerden Sakınmak Üzerine

“Ben gizli bir hazineydim ve tanınmayı seviyordum onun için halkı yarattım “ Kudsi hadisin muktezası hidayete ermiş ve idrak sahibi olanlara açıktır. Bu dünyanın ibda ve inşası ve âdemoğullarının yaratılış gayesi Zat-ı Akdes-i İlahi’yi ve hadsiz kemal sıfatları olan Padişah-ı mutlakın tanınmasıdır. Bu gayeye ulaşmak ancak nefsanî şehvetlerden ve cismanî isteklerden uzaklaşıp ahiret saadetini aramakla olur. Bu yüzden evliyalar ve Allah’ın dostları her zaman nefs-i emmareyi terbiye etmekle meşguldüler. Dünyadaki hurafelere göz bile atmazdılar.

Beyit:

سبازان طریقت که نفس بشکند تند   بزور بازوی تقوی و للمعروب رجال
یسبحون له بالعشی والاشراق   یقدسون له بالغدو والاصال . (۱)

Tarikat yolunda olanlar nefislerini öldürdüler

Takva kuvvetiyle ve mücadeleyle

Akşamdan sabaha kadar tesbih ederek

Mukaddesata bağlı kalarak üstünlük kazandılar

Peygamberimiz Hz Muhammed(s.a.v)in bir hadisine göre : “Bu dünya ahiret ehli için haram kılındı ve ahiret de bu dünya ehli için haram kılındı ve her ikisi de Allah(c.c)ehli için haram kılındı” bu ehl-i süluk(insanı kâmil) olanlara işaret olunup ve bu grup Firdevs-i Âlâ’nın hurisine, eksikliğine, nimetlerine ve tebessümüne asla ve asla iltifat gözüyle bakmamışlar.

Şiir:

باغ فردوس بسیار ای که ما رندانرا
 سر آن نیست که در گردن حور آویزیم
 (ورق ۳۳ب) هوس دام غم دوست کفایت ما را
 برگ آن نیست که بر جام سرو آویزیم

Firdevs bahçesini bize süsleme ki biz sarhoşların

Hurilerle sarmaş dolaş olma takati yok

Dostun(Allah'ın(c.c)) tuzağı ve gamının(çilesi)hevesi bize yeter

Mutluluk kâsesini kaldırmaya hazırlığımız yok

Hiç şüphe yok ki onlar evliya zümresine girmiş oldular ve onlar (onlar için hiçbir korku yok ve hüznlenmezler) ayetine vasıl oldular. Allah'a şükürler olsun ki o küçüklüğünden beri hidayet ve ikbali kendisine önder alıp dünya ile arasına büyük bir mesafe koymuştur. Hiç bir zaman fani şeylerin sevgisini ve bu dünyanın tozunu dahi hizmet eteğine bulaştırmadı. Sürekli emmare nefsinin zor işlere alıştırtıp eğitmiştir. Serseri nefsin dizginini her zaman riyazetin eline vermiş ve tefekkür ederken iki dünyayı da gözünden çıkarırdı ve dünyanın seyir ve süluk ettiği zaman dünyayı bir adımla geçirdi.

Gençlik dönemlerinde de devamlı bir şekilde dervişlerle hem sohbet olurdu. (Onlar ki Allah'ı oturarak ya da ayaktaiken zikrederler) ayetine mazhar olan bu insanlara hep hizmette bulunuyordu.

Bir kaç kere Süheyl de o mübarek yerde inzivaya çekilip zamanını ibadette ve riyazette geçirirdi. Saltanat ve iktidar Sultan Sahipkiran'a geçince ki bunların babaları da saltanatı döneminde hep ilim ve irfan insanlarına saygıda kusur etmemişlerdi. Bu büyük zatı kendisinin yanında çok büyük makama ve mali işlerin başına geçirdiler ama Emir Hidayet Hazretlerinin fakirlik ve dervişane doğası bunu kabul etmedi ve bu işten istifa etti.

Sultan Sahipkiran'ın övgüsü üzerine "mübalâğa ve ilhah" sanatını kullanarak şu iki beyiti ifade etmiştir.

Kıta:

برای کار ساز تو سو قوف کرده اند   در تیب کار عالم و تنفیذ کار ملک
فرمان کردگار برین جمله رفتند است   کز کلمک بی قرار تو باشد قرار ملک

Yaratıcının iradesi şöyle olmuştur ki

Senin o bitmek bilmeyen azmin sayesinde

Halk refah ve mutluluğa kavuşmuştur

Bu mülkün rahatlığı ise senin hep uyanık olduğundandır

Sonunda bu azamet ve celal sahibi büyük insan Nisa suresi 59. ayetine “ Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere de itaat edin ve sizden olan emir sahibine de itaat edin” Ve “Bir saat adalet etmek altmış sene ibadet etmekten hayırlıdır” hadisine göre hareket edip hükümetin koltuğuna oturdu ve adaletiyle zulüm ve fesadı kökünden kaldırdı. Zulmün bıraktığı yaralara merhem sürüp halkın derdine deva oldu. Adalet ve insaf kapılarını insanlara açtı.

Beyit:

کشاد حشمت او دست عدل بر عالم   کشید هیبت او پای ظلم در زنجیر

Onun büyüklüğü âleme adalet eli oldu

Onun heybeti ise zulüm ayağına zincir vurdu

Senelerce “insanlar arasında hakemlik yaptığınızda adil olarak hakemlik yapın” Nisa süresi 58. ayetine göre davrandı.

Eğer bu konu bir şiirle anlatılırsa:

ز منصب روی در بی منصبی نه   که از هر منصبی بی منصبی نه

Şan sahibi olmaktansa unvansız olmayı tercih et

Çünkü şana sahip olmaktansa unvansızlık daha iyidir

Emirlikten istifa etmeye karar verdiler ve bu sefer Sultan Hazretleri teklifini reddetmeyip istifasını kabul eder. Ama bir kaç yıl sonra Sultan Mazanderan eyaletinin emirliğini Hazretlerine teklif etti ve o büyük zat Sultanın hatırı için Mazanderan'a gitti ve onların sayesinde Mazanderan eyaleti bir gülistan halini aldı.

Şiir:

سپارک منزلی کاخانہ را ماہی چنین باشد
ہمایون کشوری کان عرصہ را شاہی چنین باشد

Ne mutlu o eve böyle bir aya sahip

Ne mutlu o ülkeye ki böyle bir padişaha sahip

İki seneye yakın bir zamanda Mazanderan eyaletinde adilce memleketin sorunlarını halletmeye çalıştı ve nihayet Herat şehrine döndüler.

Şiir

دبارک ماہتی کان رہہ بدشہر ما کہند منزل
زو صاش سرفراز د جان ، باقبالش بناز د دل

O ayın bizim şehrimize geldiği mübarek saatte

Vuslatından can yükselere uçar, ona yakınlıktan gönül gururlanır.

Hükümdarlık döneminde birçok sorumlulukları olmasına rağmen hiç bir zaman gönül ehlini unutmadılar ve her zaman onların hizmetine koşup onları aziz kılıyorlardı. Özellikle Mahdum Hakayık Panahi efendiye yanında yer veriyordu ve Hakayık Panahi Efendi de sürekli sofiye kitaplarının tedvin ve tedrisinde meşgul olup hazretin sofiye hakkında yazdığı kitap ve risaleleri de okuyup önemli noktalarının altını çizirdi. Hazretin sofiye hakkında “Nasayimul Muhabbet” kitabını yazmışlar ki bu kitap okurları irfana doyuruyor. İkinci kitap ise “Lisanuttayir” kitabıdır ve Türkçe olup “Mantıkuttayr” kitabına mukabil yazılmıştır. Bu kitabın içeriği ise seyir ve sülukla fena olmaya nasıl gidileceği ve Kibriya dergâhına yakınlığın nasıl elde edileceği üzerinedir. Büyük Emir Hazretleri makam sahibi olduğu zamanlarda fakirler, dervişler ve sefillerin rahat etmeleri için bir sürü haneka, havuz, köprü ve hamamları Horasan diyarı ve çevresinde inşa ve ihya etmiştir.

Onlardan bazıları ise:

Halasiye Hanekası: İhlasiye medresesinin yanı başındadır ve her gün binlerce fakir ve fukaraya yemek hazırlanırdı. Her sene ise yardıma muhtaç olanlara yaklaşık 2000 deri, kepenk, elbise, ezar, takı ve ayakkabı dağıtılıyordu.

Cemaat Hanekası: Herat şehrinde bulunmaktadır.

Faizul Enver hazretlerinin türbesinin inşaatı ise büyüklükte, yükseklikte en meşhur türbelerdendir.

Fenaiye Hanekası: Yukarıda adı geçen türbenin yanı başındadır.

Balıkli Havuz binası: Horasandaki insanların, dervişlerin ve fukaraların vakit geçirme yeridir.

Hacı Abdul Valid Türbesi: Büyüklükte ve insanlara misafirperverlik açısından meşhurdur.

Şeyh Muhiyi türbesi hiç bir zaman boş kalmayan bir imardır.

Ziyaretgâh Hanekası: Burada fakirlere ve miskinlere yemek verilmekteydi.

Hoca Yusuf Hamdani türbesi: Darulhefaz olup Kutsal Meşhed şehrinde İmam Rıza türbesinin avlusunda bulunuyor. Bu binanın iç kısmında İslami nakışların altın ve lacivertle gayet güzel bir şekilde resim edildiği görülebilir. Bunun yanında aynı yerde bir de güzel bir kütüphane ve yine fakirler ve ihtiyaç sahiplerine yemek yedirmek için bir de yemekhane inşa edilmiştir.

Şeyh Feriduddin Attar türbesinin Üzerindeki Haneka: Cennete benzer güzel bir yerdir. Hükümranlığı döneminde Neyşapur beldesi onun nurundan ve feyzinden çok şey elde ettiği zamanlarda bir gün Neyşapur şeyhlerinin türbelerini ziyaret etmeye çıkıyorlar. Türbelerin neredeyse harabeye döndüğünü görünce hemen o türbelerin onarıma emrini verdiler.

Mevlana Seri'nin yeri ise Merv beldesinde bulunuyor. Bu şehirde de birçok dinlenme ve konaklama yerleri yapılmıştır.

Bunlar ise şöyle sıralanabilir.

Serhiyaban bağı, Tağoz bağı, Hauzak bağı, Derehi Zengi bağı, Çihil Duhtaran bağı, Ternab bağı, Panj Deh bağı, Murğabın Katlanmış bağı, Muruç ağ bağı, Ahmed Müştak bağı, Yapğu bağı, Zahid bağı, Hoca Duku bağı, Çahar Şanbah bağı, Bababuri bağı, Kurkuş bağı, Kundaki bağı, Ak bağı, Mazdoran bağı, Yanbulağ bağı, Daşt Şahraht MolaYeri, Adrskan bağı, Farmanşayh bağı, Abulvalid bağı, Periyân bağı,

Pul Goriyan bağı, Payabak bağı, Şuturhan Terpul bağı, Bağand Çölu bağı, Caam bağı, Hargard bağı, Bikir Abad bağı tadilatı, Saad Abad bağı, Hazire bağı, Sangbast bağı, Mukaddes Meşhed bağı, Tibeyi Çevk bağı, Dizbad bağı, Kelider bağı, Sanglider bağı, Runiz bağı, Asfarin bağı, Çınaran bağı, Aşk bağı, Deheneyi Taht Süleyman bağı, Cürümcüy bağı, Ahuan bağı, Seri Kuçe Alamat bağı, Pul-i Nigar bağı, Pahra bağı, Diyeler bağı.

Yaptırdığı havuzlar ise şunlardır:

Pay Dereht Mirasi Mahallesi havuzu, Kullayi ihtiyareddin havuzu, Şalbafan mahallesi havuzu, Şurpista havuzu, Çihilgazi mahallesi havuzu, Hoca Kalla havuzu, Pir Kuvam mahallesi havuzu, Kalandaran mahallesi havuzu, Şifahane yanındaki havuz, Mahdumi Hakayik Penahi hazretlerinin mezarı başındaki havuz, Periyan havuzu, Foşenc Camii havuzu, Çerhe havuzu, Bağand sahra havuzu, Şahanı Germab havuzu, Dizbad havuzu, Ziyaretgâh havuzu, Andhud havuzu, Hrazm yolu havuzu.

Yaptırdığı köprülerin bazıları şunlardır:

Seh Pul (üç köprü), Tolgay köprüsü, Sak Salman köprüsü, Pulçel Duhteran köprüsü, Tarnab köprüsü, Kalandaran köprüsü, Kazbanan köprüsü, Payhoca köprüsü, Hayır Abad köprü ve barajı, Foşanc köprüsü tadilatı, Nehr-i Arab köprüsü, Çiğçiran köprüsü, Turuk köprüsü ve barajı.

Yaptırdığı hamamlar:

Mahazi Şifaiye'de yaptırdığı hamam, Ziyaretgâh hamamı, Dereyi Zengi hamamı, Tevaçi hamamı, Çihil Duhtaran hamamı, Ternab hamamı, Penc Deh hamamı, Feyzabad hamamı, Saad Abad hamamı... Tefik kulların Allah'ındandır.

6. ALTINCI BÖLÜM

Hazret-i Resul (sav)ün şeriat hükümlerini yerine getirmesi üzerine

Basiretli her insan kabul eder ki Cenab-ı Allah'a kurbiyet ve onun kapısında kul olmak, İslam'ın rükünlerine boyun eğmeden mümkün değildir. Ve iki dünya saadetine ermek ve her iki dünyanın meramını anlamak, yine Hz Hayrülenam Efendimiz (s.a.v.)'e tabi olmak ve itaat etmekten geçiyor.

İbadet ve takva sahiplerinin basireti şeriat-ı garranın nurundan gelmekte olduğu açıktır. İlim ve fazilet erbabının dünya ve ukbaya selim görüş açıları yine dinin çizdiği yoldan yürümekten ve şeriatın habl-i metinine sımsıkı sarılmaktan gelmektedir.

Nazım:

بدل و دیدہ پرو و فدہ شرع	جمله عالم شدند بندہ شرع
ہو کہ بود ست رہ و اندہ شرع	زود و اصل شدہ بمقصد حق

Bütün âlem şeriatın kulu oldular

Gözlerinde ve yüreklerinde şeriatı barındırdılar

Şeriat yolunda yürüyenler

Çok çabuk hak rızasına ererler

Beş vakit namazın ikamesi kula altı yönden ikbal ve saadet kapılarını açar. Hatem'ül enbiya peygamberimizin (S.A.V) mucizül beyan dilinden dökülen son söz الصلوہ و ما ملکت الصلوہ و ما ملکت (Namaz imanınızın melekelerindedir) olmuştur.

Zekât vermek Cenab-ı Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmaya ve malın çoğalmasına vesile olur. Cenab-ı Allah'ın buyurduğu gibi: من جا بالحسنہ فلہ عشرہ امثالہا (Kim bir iyilikte bulursa onun on katını görecektir.)

Ramazan orucu Mennan olan Allah'ın dergâh-ı ulûhiyetinde özel bir kul olmanın ve onun şefkatine nail olmanın bir vesilesidir. Allah Tebarek ve Teâla'nın buyurduğu gibi: الصوم لی و انا اجری (Oruç benimdir ve mükâfatını da ben vereceğim) İslam'ın haccını yerine getirmek ve beytullahı tavaf etmek kulun dinini tamamlayan ve Rabb'ül âleminin nimetlerini celb eden bir ibadettir. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ (Maide süresi, 3. Ayet: Bugün, size dininizi kemale erdirdim ve üzerinize olan nimetimi tamamladım)

Kendisinin namaza, cemaatle namaz kılmaya ve özellikle Cuma namazına bağlılığı o derece idi ki Margina bahçesinin içinde güzel bir camii yaptırdı ve Hoca Hafız Muhammet Sultan Şah'ı bu caminin imamı olarak tayin etti.

Beş vakit namazı bu camide cemaatle kılıyordu. Ve ayrıca bu camide saray çalışanlarını namaza teşvik etmek ve gayri meşru durumlarında şeriat kurallarını uygulamak için bir vaiz tayin etmişti.

Bunun yanı sıra Margina bahçesinin dışında büyük ve ihtişamlı bir cami yaptırdı. Bu caminin manevi atmosferi insanın iç dünyasını temizler ve onun feyzi cennetten esintilerle ruhları okşar. Nazım:

ز سز سئه خطبه اوتا بماه	مسجد او مجمع فیض اله
فیض بیك خزاندن قرآن فزود	آمده دروی ز سپهر کبود
رفته ز نه گنبده والا برون	غلغل تسبیح بگنبده درون
خاسل او گشته فلک در نهفت	طاق بلندش بفلک گشته جفت
بر در او سر نهاده آنگاه پای	هر که سعادت بودش رهنمای

Onun camii Allah'ın feyzinin toplandığı yerdir.

Onun hutbesinin sesi aya kadar yükseliyor.

Onun güzel masmavi kubbesi.

Kur'an okuyuşunun feyzini daha da arttırıyor.

Tesbihlerin sesi kubbesinde yankılanınca

Gökyüzünün yedi kubbesine kadar çıkıyor

Çift minaresi göklere yükseliyor

Bu yükselişte melekleri selamlıyor

En saadetli kişi odur ki

Buraya ayak bastığında başı secdeye gitsin.

Bu hayırsever insanın tamiratını yaptırdığı camilerden biri de Herat Camiidir. Bu cami gerçekten Allah'ın feyiz ve bereketinin toplandığı, kin ve nefretin giderildiği mekândır.

Herat Camiini Sultan Ebulfetih Gıyaseddin Muhammed İbn-i Sam kendi padişahlığının son dönemlerinde yaptırmaya başlamıştı ve bu caminin yapılması şerefine eremedi Hakk'ın rahmetine kavuştu. Onun yerine geçen kardeşi Sultan Şehabeddin bu caminin yapımını devam ettirdi. Fakat onun oğlu Sultan Gıyaseddin Mahmut tahta oturduktan sonra caminin yapılışı tamamlandı.

Cengiz Han'ın işgali ve Horasan şehirlerinin tahribi sonucu bu ihtişamlı mabed yıkıldı. Bu caminin geri yapımı ve tadilatı güzel fitratlı padişah Melik Gıyaseddin Kurt döneminde oldu. Onun vefatından sonra oğlu Melik Muizeddin Hüseyin caminin dekor ve güzelleşmesine katkıda bulundu.

Ve Hazreti Hakan Said Mirza döneminde de onarımı yapıldı.

هر که آمد عمارت نو ساخت
و اذگر بخت همچین هوسی

رفت و منزل بد یگری برداخت
وین عمارت (۱) بسر نبرد کسی

Her gelen yeni bir bina yaptı

Sonra gitti ve binasını diğerine devretti.

Bu binayı herkes tamir etme arzusunu başında taşıdı.

Fakat kimse bu binayı tamamına erdiremedi.

Sahib-i Kur'an Sultan-ı Âlimakam saltanatı döneminde bu ihtişamlı mabedin sundurmasında büyük çatlak meydana gelmiş, o güzel ve desenli kubbesi bozulmaya yüz tutmuş, yüksek duvarları rükû eder gibi belini bükmüş, büyük direkleri secde eder gibi başlarını yere koymuş, yüksek çatısının beyaz sıvaları dökülmüş ve tabanında topraklar birikmişti.

Bu anlamlı bozulmalar o büyük Emir'in kalbinde ilhamlara kaynak olmuş ve bütün himmetini bu mabedi tamir ve tadil etmeye vermişti. İslam'ın en büyük padişahı efendimizden izin alarak ve bütün veliler ve şeyhlerin yardımlarını talep ederek, dokuz yüz üç yılının Şaban ayında kubbesini açmayı ve tadilatını yapmayı emretti ondan sonra en maharetli mimarlar ve en dakik mühendisleri, o tarihi binayı eskisinden daha sağlam yapmaları için görevlendirdi. Binanın iki tarafında derin temelli iki direk yaptırarak sağlamlaştırdı.

Bu mekânın en güzel şekilde yapılmasına özen gösteriyor ve her gün bizzat kendisi gelerek kontrol ediyor ve bazen de işçilerle birlikte kendisi de çalışıyordu.

Birkaç günde bir, bu mimarlar ve işçilere kıymetli elbiseler hediye ederek onları teşvik ediyor, sevindirerek gönüllerini hoş tutuyordu.

Allah'ın tevfiği ve Emir'in teşvikiyle mabedin dört senelik işi altı yedi ay içinde bitti. Caminin temel işleri bittikten sonra, süsleme ve güzelleştirme işlemleri için sanatkârlar, nakkaşlar, çiniciler ve heykeltıraşlar işe koyuldular ve beş yılda yapılması tahmin edilen işi bir yılda bitirdiler. Tonozları ve sundurmaları İslami nakışlarla süslendirildi. Orada işlenen sanat eserleri yeniliklerle daha önce yapılmış eserlerden daha güzel ve önde idi. Yüksek kubbelerinin yüzü güzel amelli insanların amel sayfası gibi bembeyaz renklerle aydınlatıldı. Sundurmalarının kenarlarında en değerli taşlar mükemmel bir şekilde işlendi.

Nazım:

پراز نقش و نگار از فرش تا سقف
سهندس را بر و فکر و نظر و قف
ز عالی غرفه هایش چشم باد دور
سقوس طا قها چون ابروی حور

Tabandan tavana kadar nakışlarla süslenmiş

Mimarların bütün fikir ve düşünceleri ona yönelmiş

Güzel hücrelerini Allah nazardan korusun

Kavis şeklinde olan tonozları hurilerin kaşları gibi

Ceviz ağacından yapılan eski minberi kırılmıştı. Âli himmet Emir minberin mermerden yapılmasına karar verdi.

Saray görevlileri mermer taşı aramaya başladılar ve en sonunda Havaf şehrinden buldular ve sahibinden satın alarak getirdiler. Heykeltıraş Usta Şemsettin onu yapmaya başladı. Allah'ın inayeti ve Emir'in ihtimamıyla benzeri olmayan minber yapıldı. Ve her Cuma sabahı bu minbere çıkarak ümmet-i resule vaaz veriyordu. Müslümanlar böyle bir minber görmemiş ve böyle sözleri daha önce hiç dinlemişlerdi.

Şeriat âlimi ve zamanın fazıl şahsiyeti Seyit İhtiyarettin Hasan bu minberin bitiş tarihini şu kıta ile belirtmiştir.

از همت بزرگی شد منبری مکمل   کز غایت ترفیع بر عرش سر کشیده
هرگز کسی ندیده، منبر بستگ سر سر   تاریخ شده همان کو «هرگز کسی ندیده»

Büyük insanın himmetiyle minber yapıldı.

Yükseklikten başı arşa değişiyor

Mermerden yapılan minberi daha önce kimse görmedi

Bunun tarihi de ‘kimse görmedi’ oldu

Dokuz yüz beş yılının Şaban ayının on dördü Çarşamba günü caminin bütün işleri bitti. Tedbir sahibi Emir şöyle yazdı:

یکی جشن فرمود بازیم و ساز   که در وصف آن قصه گردد دراز

Süsler ve güzelliklerle bu günü kutluyoruz.

Onun güzelliklerini övmek sözle bitmez.

Caminin vaizi, imamı, imam hatibi, mütevellisi, hocaları ve görevlilerini kendi makamına davet ederek onlara muhteşem bir ziyafet çekti. Gelen bu misafirleri çok değerli deri elbiseler, yünden montlar ve diğer değerli hediyelerle mükâfatlandırdı.

Bütün bunlardan sonra Emir binanın çatısını kaplama fikrine düştü. Yaklaşık 14 dönüm alanı olan çatıyı iki katlı örtüyle örttürerek sıva yaptırdı. Bütün bu işler bittikten sonra emir büyük bir ziyafet düzenledi. Bu ziyafette 30 koyun ve 9 at kesildi:

چو جنت یکی بزم آراسته   سهیبا درو هر چه دل خواسته
جهان تاجهان خوان و دستار خوان   بر آراسته شیره ها بیکران

Bu bezm cennet gibi süslenmiş

Canın istediği her şey burada var

Dünyalar dolu sofralar serilmiş

Her türlü tatlılar ve yemekler var

Onun için bu camilerin ismini zikretmekle yetineceğiz.

Serapul incil camii, tel kutyan camii, uluğ ata sokağı camii, emir arslan berlas sokağı camii, mirza alauddevle, çahar sevk camii. Cehan Nüma köşkünün yakınındaki camii, kalenderler mahallesi camii, Zağan Bağının yanındaki camii, Terhaniye mahallesi camii, Mir Adil mahallesi camii, Pul-i Karta camii, İdgah ziyaretgâh yaptırdığı camii, Faşanj kasabası camii, Cam idahı, Serhaş camii, Kurat Terşiiz camii, Esterabad camii vs.

Bunların yanı sıra yaptırdığı bütün medreseler ve hanekalarda da camiler yaptırmıştır. Hizmetlerini Allah kabul etsin.

İslam sevgisiyle kavru lan bu emirlerin İslam rükünlerinden namaza verdiği önem kadar zekâta ve sadakaya da önem veriyordu. Onun zekâta ve sadakaya gösterdiği özen şuradan belli oluyor ki onun yıllık hazinesinde zekâtı vacip kılan miktarda altın birikmiyordu. Çünkü hazineye giren paraları ya hemen ihtiyacı olanlara dağıtır hediyeler verir ya da hayır adına insanların faydalandığı binalar yaptırdı. Mısra:

ق ر ا ر د ر ک ف آ ز ا د گ ا ن ن گ یر د م ا ل

Mal hür insanların elinde uzun süre duramaz.

Devamlı görüştüğü yakınlarının, ihtiyaç sahibi insanların isimlerini kendisine iletirlerdi. O da durumlarına göre onlara yardımda bulunurdu.

Bunlarla birlikte görevlilerinden birinin yanında bir miktar para bulunuyordu. Ve gezerken gördükleri ihtiyaç sahibi insanlara bu paradan dağıtıyordu. Özellikle ramazan ayında sadakalar ve hayırlarını arttırıyordu. İhtiyaç sahibi insanlara koyunlar veriyor ve her akşam asrın büyük âlimleri emirleri ve değerli insanlar onunla iftar yapıyorlardı. O hazretleri önce misafirlere bizzat kendi elleriyle yemek dağıtıyordu. Ondan sonra kendisi yemeğe başlıyordu. İçeride yer bulamayanlarla ilgilenmek için birkaç kişiyi dışarıda görevlendiriyordu. Büyük küçük, âlim, ümmi, şairler, fazıllar, yetimler, çocuklar herkesle ayrı ayrı ilgileniyordu ve onları ödüllendiriyordu ve herkese aynı mesafede yakınlık gösteriyordu. Beyit:

ج ا م ر و ی ا د ب ه ج ا ی ل ا ل ه ا ز ه ر ذ ر ه خ ا ک ک ق ط ر ه ی ی ب ر خ ا ک ک ا گ ر ر ی ز ن د ا ز ا ح س ا ن ا و

Topraktan laleler yerine mücevherler yetişir

Onun ihsanından bir damla ile yere düşse

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا [Ali imran süresi, 97. Ayet: Hem ona (oraya gitmek için) bir yola gücü yeten bir kimsenin o evi (Kabe'yi) hacetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır.] ayetinin muktezasıyla hazretlerinin küçük yaşlarından ömrünün son anlarına kadar hac görevini yerine getirme ve ravza-yı hayr'ül enamı tavaf etme arzusuyla yaşadı. Devamlı bu mukaddes görevini yerine getirmek için çaba gösteriyordu. Ve duygularını hal ve kal diliyle şöyle ifade ediyordu: nazım

کمی بود یارب که رود در یثرب و بطحما کنم
 گاه به سکه منزل و گاه در مدینه جا کنم
 در کنار زمزم از دل بر کشم یک ز زمزمه
 وزد و چشم خوی نقشان آن چشمه را دریا کنم

Ne zaman nasip olur ki mübarek Yesrib'e yüzümü çevireyim

Hem Mekke'ye hem de Medine'ye gideyim

Zemzem kenarında yürüyeyim hasretimi gidereyim

Kan fişkırان gözlerimle o pınarı denize çevireyim

Defalarca bu vecibeyi yerine getirmek için yola koyuldu. Fakat her defasında devlet işlerinden dolayı padişahın ricasıyla gitmekten vazgeçti. Dokuz yüz dört yılında memleketin bazı maslahatlarına binaen Merv beldesinde çadır kurmuştu. Burada hac sevdası Emir'in kafasına takılmış ve gitmeye karar vermişti. Mevlana Nizameddin Abdulhay Tabip-i padişahıtan izin almak için saraya gönderdi. Şu beyitleri yazdı:

صاه هزاران دی درین سو دا سرا امروز شه
 نیست صبرم بعاه از این کامروز را فردا کنم

Bu sevda yolunda yüz binlerce dün bana bugün oldu

Artık bu günü yarın yapmaya sabrım kalmadı

Bir grup âlimler ve görevlilerle Meşhed yolunu tuttular. Meşhed'e varmadan Mevlana Abdulhay padişahın cevap mektubunu kendisine ulaştırdı.

Mektupta şöyle yazıyordu:

Âli cenap saltanatın direği, din ve devlet büyüğü, memleket ve millet değerlisi, hayırsever, Hakan devletinin büyüğü, makam-ı saltanatın en yakın şahsiyeti, nizamülmülk Emir Alişir'in en kısa zamanda sizinle görüşmek iştihakı sözlerle anlatılamaz.

Cuma günü Recep ayının on biri Mevlana Abdulhay yanınızdan geldi ve sağlık ve afiyet içerisinde olduğunuz haberini getirdi. Bu haber sevinme ve memnuniyetimize vesile oldu. Elçi bu haberi getirmeden önce Hicaza doğru yola çıktığına dair haberler gelmişti. Fakat net bilgiler olmadığı için mektupla karşılık verememiştik. Yazmış olduğunuz mektup elimize geçince bu yolculuğa başladığınız kesinlik kazandı.

Herkes tarafından bilinmektedir ki size olan bağlılığımız ve alakamız ebedidir. Her an ve her zaman sizin gönlünüzün şad olması ve memnuniyetiniz öncelikli arzumuzdur. Ve el hak sizin de hep devletimizin maslahatını ön planda tuttuğunuz güneş gibi açıktır, şerhine lüzum yoktur.

Sizin yaptığınız iyilikler ve ülke genelindeki hizmetleriniz güneş gibi bellidir.

Bunun açıklamasını yapmaya gerek yoktur.

Herkes sizin kim olduğunuzu biliyor ve bugüne kadar söylenen şeylerin aynısının tıpkısı yine de söylenmeye devam edecektir.

Efendileri! Şimdi yola çıkma zamanı gelmiştir. Yola çıkmak için Efendilerinin iznini bekliyoruz. Her şeyin talimatlarına bağlı olup talimattan asla yüz çevrilmeyecektir. Tabii ki bu konuda efendilerinin izinlerinin yanı sıra tembihlerini de bekliyoruz. Çünkü bugünlerde geçit üzere olan Irak ve Bağdat'ın durumu kötü olduğu için yol emniyeti şarttır.

Mısır ve Şam yollarında da karışıklığın olduğu söyleniyor.

Bunula ilgili yukarıdan gelen ferman şöyledir: Eğer yolda can güvenliğini tehdit eden bir durum söz konusu ise yola çıkılması uygun görülmemiştir. Eğer yol endişesi söz konusu olmasaydı niye böyle söylendi ki... Demek ki eğer yolda bir karışıklık varsa bundan da korku duyuluyorsa, muhafızların yanında da ganimet varsa, ömre inanılmadığı için yola çıkmak doğru değildir. Bu sebeple kendilerinin bu konu hakkındaki talimatları belirleyicidir. Son olarak şunu da söylemeden geçemeyeceğim: Eğer biraz önce zikrettiğim iki duruma rağmen yazılan şeylerden efendilerine karşı küstahlık gibi bir şeyin anlaşılmasını istemediğimi ifade etmek istiyorum.

Benim bu şekilde yazmama neden olan şey genelde Fermanların diyalog şeklinde olmasındandır... Yapılması gereken bir şey varsa biz emrinizdeyiz. İki dünya saadeti sizinle olsun... Saygılarımla...

Mektubun sonundaki açıklamayı sözünün akışından anlaşılması muhtemel olan yanlış anlaşılmayı önlemek için ekledi.

Yukarıdan ferman geldi ve Merv'e doğru yola çıktılar. Serehs'in yakınlarında konakladılar. Burada iken Hümayun da geldi ve efendilerinin huzur-i mübareklerine ulaşmaya nail oldular. Ondan sonra aralarında konuşmalar, muhabbetler ve şiirler o kadar cereyan etti ki eğer yazmaya kalkılırsa kâğıt ve kalem yetmez söylemeye kalkılırsa sözler yetmez.

Büyük Emir, üç gün Keyhanpoy ordusunda ikamet etti. Bugünlerde kralların tebrik nameleri, Hüsrev'in ve Cemşid'in doru atları, yüklü develeri; sayılmayacak kadar eşyaları ve paraları gelmeye başladı. O kadar hediyeye geldi ki bekçiler korumaktan, develer ve atlar taşımaktan aciz kaldı.

Bunları efendilerinin huzuruna ulaştırdıklarında şöyle buyurdu: bir gün siz bana krallıktan asla vazgeçmememi söylüyordunuz ama ben isterim ki artık hayatımın geri kalanını Hoca Abdullah-i Ansari'nin dergâhında süpürgeci olarak geçirsem. Dolaysı ile sizden temennim bana izin verin ta ki hayatımı istediğim gibi geçireyim. Artık ihtiyarladım, bedenim zayıf olmuş işlerimi istediğim gibi yapamıyorum. Bunun üzerine yukarıdan şöyle bir ferman geldi:

رسم است که بالکان تحریر
آزاد کنند بنده پسر

Gelenek şöyledir ki sultanlar

Yaşlanan kullarını azat ederler

Kırani efendileri! Sizin bu kadar samimi ve başarılı olmanızdan dolayı sizi kırmak bizim haddimize değil. Bu sebeple isteğinizi kabul ediyorum. Mademki siz Horasan'da yaşamak istiyorsunuz, buyurun! Ne isteğiniz varsa can-u gönülden yapmaya hazırım. Ama şuna eminim ki sizin eksikliğinizi hissedeceğim, dedikten sonra Efendilerini en iyi ve kaliteli elbiselerle süslediler. Öyle süslediler ki normal durumundan daha farklı oldu. Hazırlıklar tamam olunca da Herat Sultanlığı izni verdi. Efendileri bu beldeyi bir kez daha kalkındırdı.

Oranın ahalisi şeyhler, âlimler ve seyitler yaptığından dolayı çok mutluydular. Ona teşekkürlerini secde ederek ediyorlardı. Bu esnada Kral Ensariyye'nin önünde büyük bir tören hazırlayarak Herat'ın büyük ve âlimlerine bir yemek vermeyi düşündü. Kral törenle ilgili talimatı verdi, Hizmetçiler iş başına geçtiler. 70 baş koyun, 20 baş at ve otuz ton şeker masraf oldu. Diğer eşyaları buna göre kıyaslayın!

Bu senenin Şaban ayının 22. günü olan Perşembe günü Krallardan: Mirza Sultan Ahmed, Mirza Muhammed Kasım ve Said Abdullah Mirzayi; Şeyhlerden: Mevlana Şemseddin Muhammed Ruhi,

Şeyh Celaleddin Ebu Said Purani, Ebu Ahmad Hoca, Hoca Kelan bin Mevlana Sa'id el-Mille ve-Din el-Kaşgari, Hoca Ziyaeddin yusufi ve Mevlana Hamiduddin tebadegani, Saidlerden: Emir Cemaleddin Ataullah, Emir İbrahim Meşhedî ve Emir Sadraddin Yunusi. Âlim ve Kadılardan: Kadı Kutbeddin Ahmad el-İmami, Mevlana Nizameddin Abdulhey; Mevlana Kemaleddin Mesud Servkani ve Mevlana Kerimeddin Dest Beyazı, Hoca Ahmed; Hoca Abdurrahman Kadı, Hoca Kelanı'nın oğlu ve başkaları... büyüklerden ve önde gelen insanlardan ki onların zikredilmesi konunun uzamasına neden oldu ve bir yerde toplandılar.

Misafirleri karşılamak üzere Emirul-Kemaleddin şeyh Hüseyin, Emir Cüneyd Saribani; Emir Muhamamed Kokaltaş, Emir Hacı Pir ve Emir Giyaseddin Muhammed-i Bağdadi'nin oğulları gibi insanlar ayakta idiler.

Gelen büyüklerin hizmetini yapıyordu.

Kısacası öyle muhteşem bir tören yapıldı ki gökyüzünü gezen güneş dünyayı gezeli böyle bir törende doğmamış, dağlar, yıldızlar, dünya ve dünyadakiler böylesine şahit olmamıştır.

Şiir

هزارش ناز و نعمت درسیانه
چہ جشنی بز مگاہ خسروانہ
بہ نعمتہای گوناگون مزین
سہیا کردہ خوانہای ملون

Ne kadar şahane bir tören

Binlerce nimetler ve lezzetler var

Rengârenk sofralar hazırlanmış

Çeşitli nimetler ve yemeklerle süslenmiş

Yemekten sonra halkın tekyegahı olan büyük şeyhlerden Kur'an-ı Kerim okuyarak dua etmesini istedi. osene zamanının çoğunu Gazergahta geçiriyordu. Ensariyye'nin karşısındaki derbarın doğusunda bir tekke (hanekah) yaptırdı. Bu büyüğün (Hoca Abdullah Ensari) mezarının yapılması ve donatılmasında her türlü destekte bulundu. Bu kadar meşgaleye rağmen bir dakika bile olsun kutsal toprağa gidip haremi tavaf etmek ve hazreti peygamberimizin mezarını ziyaret etmek mübarek emirin aklından çıkmıyordu. Hicri 195 yılında defalarca direkt veya aracılırla padişah'tan izin istedi ve her seferinde müsaade etti

ama sonra pişman olarak Emir'in evine gidip gitmemesini istediler. Eninde sonunda Emir'in hatırı için vazgeçiyorlar ve yol harçlığını sağlıyorlar. Bu cümlede olduğu gibi. Ebulgazi Sultan Hüseyin Bahadır Sözmez. Ermiş kişilerin nazarında hiçbir şey gizli kapaklı kalmaz. Çünkü onlar ilim ve fazilet sahibi olan mübarek insanlardır. Çünkü ermiş insanlar ve tevhid yolunun öncüsü, dünyanın kargaşalı vadisinde doğru yolu bulmada öncü olup şair-i Allah'ı büyük görürse, tahkik mertebelerinin parlak geçmişi ve takdis ve temcidin mübarekliği teyid eder ve mutluluğu bunda ararsa ve Kur'an-ı Kerim'in ayetinin eserleri sayesinde nurlanırsa(eynema tevella fesumme vechillah) her dostluğu Allah rızası için yapsa, var mı bir isteği olan? Var mı affedilmek isteyen nidasına müşerref olan mutlu insan Allah'ın inayetiyle ilham olarak telkin edilen "Allah'ım senin emirlerine itaat ederim" cevabıyla hidayete nail olur. Bu esasın yerine getirilmesinin sebebi bu idi ki yüksek nesepli, hidayete ermiş, hayırsever Hakani devletinin direği, padişahın en yakın arkadaşı Kahire saltanatının büyüğü(rüknü) hak yönetimi ve dinin koruyucusu Emir Alişir (Allah bereketini üzerinde daim kılsın) bu hanedanın kuruluşu ve hilafetin yayılmasına kadar bu zatların yanında bulunmuş, kendisi padişah ile aynı duygu ve düşünceleri taşıyordu ve padişahın bütün sohbet ve meclislerinde bizzat hazır bulunurdu.

Doğru din rehberinin sevgisi sebebiyle ve istediğine doğru yolu gösterir ve hidayete erdirir ayetinin rehberliğiyle (Yunus 15. ayet) yüzünü Mescid'ül Harama doğru çevir (Bakara 14. ayet) kuşkusuz hitabı. Dünyayı süsleyen Allah Beyt'ül Haram kabesini insanların kıyamı (namaz kılması) için yaptırmıştır (Maide 97. ayet) sedasını dinleyen için müjde ve hakiki saadetin işaretidir. Onda Hz. İbrahim'in makamı gibi apaçık deliller var sıfatıyla övülerek anılan kutsal toprağın ziyareti ve kabenin tavafı için izin istedi ta gidip dua edip devletin devamlılığı ve büyümesini Allah'tan dilesin. Daha önce Emir Alişir'in kendisi defalarca bu istekte bulunmuştu ama her keresinde milletin refahını sağlamak ki Allah'ın emaneti olan devlet işlerinde aksama olmaması için gitmekten vazgeçmişti. Bu defa kendisine çok değer verdiği için hatırını kırmayıp isteğine icabet ediyor, dünyanın hâkimi, güneş şuası zatın nüfuzunu Allah dünyanın doğusu ve batısına yaysın. Değerli zat Emir Alişir Hicaza gidecektir yolculuk sırasında geçtiği ülkenin hükümlerleri, büyükleri, raiyyeti, sakinler, yol emniyeti sorumluları saygıyla karşılayıp hizmetinde bulunsunlar ve zâtı muhteremine refakat eden şahısların da selamete yolculuk etmelerini sağlayarak tehlikeli yerlerde yolculara eşlik etsinler. Teşekkür ve şikâyetin önemli olduğunu bilsinler. Emrini veriyor.

Bu yolculuk taht sahibi kardeşler, Sahipkıran (memleketin koruyucusu) çocuklar, memleketin süsü emirler, valiler, büyükler ve diğer sakinler ve vatandaşlar aralarındaki rütbe farkı ne olursa olsun itaat edilmesi vacip olan kralın fermanına göre hareket edilecektir ve emirlerin dışına çıkılmayacaktır. Bu hükmün güvenilebilir olması için kralın imzası ve el yazısı ile süslenip altınla kaplanacaktır. Ferman hicri 195 yılının Zilkade ayının beşinci günü yazılmıştır. Ama bu hüküm verildiğinde yılın sıcak ayına(Cevza) temmuz denk geldiği için

havanın sıcaklığından dolayı yolculuk güçtü, dolayısıyla ekim(sunbule) ayında gitmeye karar kılındı. Bu esnada Sahipkıran Muzaffer Liva âlemlerin Şehzadesi Muhammed Hüseyin Mirza'nın muhalefeti için Esterabad'a gitti ve görevlilere Hicaz yolculuğunun hazırlığının yapılmasını emretti. Bilmiyordu ki kader perde arkasında ne çiziyordu. Uzun hikâyenin kısası Hazretleri kutsal topraklara ulaştı, havalar da düzeldi. Hazretleri hicri 196 yılının Muharrem'ul Haram ayının son günü Çarşamba gününde teyid mertebesine ulaştı.

Kısa hikâye, dünyanın ayı Atarid'in evini gelişiyle nurlandırdığında ortama bir denge meydana geldi. Hazretleri Çarşamba günü muharremül haram ayının .....Kutsal topraklara gitme kararını aldı. Oradan mukaddes Meşhede doğru oradan da kutsi topraklara doğru yola çıktılar.

Yola çıktıklarında bazı uygun olmayan durumlar ve tehlikelerden dolayı geri evlerine döndüler. *الله فى سبتها وخمسيتها* hadisinin müktezasıyla Perşembe günü sefer ayının sekizinde ki müneccimlerin de tespitlerine göre yolculuk yapmanın en uygun günü idi, bu yolculuğu yapmaya karar verdiler. Bu ayın ikisi olan cuma günü Cuma namazını kıldıktan sonra bir takım devlet erkânı ve âlimler, Şeyh Celaleddin Ebu Sait Puurani, Din ve milletin kılıcı Şeyhulislam Ahmet Taftazani, Şeyh Sufi Ali, Mevlana Muinneddin Ferahi ve bunlar gibi bir takım âlimler ve Herat beldesinin önderleri Hazreti ziyarete gelerek şu şekilde istekte bulundular. Horasan beldesinin güvenli olması ve insanların huzur içinde yaşamalarının sebebi sizin dirayetiniz ve tedbirinizdir. Böyle bir dönemde ki sultanımız de yurtta yoklar sizin de ayrılmanız ülkede güvensizlik ve huzursuzluklara yol açabilir. Böyle bir durumda durumu kontrol altına almak zor olabilir. Özellikle Evreng padişahı Maverannehir'in bazı kısımlarını ele geçirmiş durumda bulunuyor ve Amu deryayı geçmek istiyor. Aynı zamanda Irak ve Şam'ın güvenlik durumunu da iyi değil. Böyle bir durumda şer'en de sizin Hacc'a gitmeniz uygun olmaz.

Sizden ricamız şudur ki yine bir kez daha Horasanlı'lara merhamet ederek bu sene de Hac vecibesinden vazgeçerek ülkede kalınız. Ve yetmiş hac sevabını kazanınız. Hazretleri duygularını şöyle dile getirdi: Bütün dünya ve dünya ehline açıktır ki uzun bir zaman oldu bu kutsal yolculuğu yerine getirme arzusu düşüncelerimde kök salmıştır. Her defasında bu mübarek yolculuğun niyetini ettiğimde padişahımız izin vermemiştir. Bu sefer padişah izin vermiş, yol ve gıda masraflarımı vermiş bunun için kimsenin bunun dışında isteği kabul edilemez fakat şu hadis itibarı ile *ادخال السرور فى قلب المومن خير من عباده الثقلين* sizin isteğiniz tarafımızca kabul edilmiştir ve halkın rahatı için bu defa da yerime başka birini gönderiyorum. Gelenler bu kararı duyduktan sonra sevinerek ayrıldılar. Onların hazretlerine ihlasları bir daha pekişti ve ona dualar ettiler.

Sonuç olarak zikredilen sebeplerden dolayı Hazretlerine Mekke ve Medine vuslatı nasip olmadı. Fakat defalarca emin ve itibarlı insanları bu vecibeyi yerine getirmek için göndermiştir. Büyükler ve devlet erbabının da bu şerefe nail olmalarına sebep olmuştur.

Allah'ın nimetleri devam ettiği için şükürler olsun.

7. YEDİNCİ BÖLÜM

Şefkat ve Merhamet Hakkında

Akil adamların beyanlarına göre, Allah'ın en önemli sıfatı şefkatli ve merhametli olmasıdır. Bu iddiayı destekleyen en güçlü ve önemli neden ise, şefkatin her zaman için gazaptan önce gelmesidir. Eğer Şefkat ve Merhamet'ten daha sevimli bir özellik bulunsaydı, Allahu Teâlâ o özelliği ile Kur'an surelerinin başında kendisini övüyor olurdu. Bu yüzden doğru yolun rehberinin ve Allah-u Rahim'in seçilmişinin (Hazreti Muhammed) bu özelliği öne çıkmaktadır. Peygamber Efendimizin bir hadisine göre; yeryüzündekilere şefkatli davranın ki, gökyüzündeki de size şefkatli davransın. Bir başka hadise göre ise, Peygamber Efendimiz katı yürekliyi yanından uzaklaştırmış ve şöyle buyurmuştur; çocuklara şefkatli ve büyüklere saygılı olmayan her kim ise, bizden değildir. Bu yüzden göklerin ve yerin yaratıcısının merhametinden mahrum kalmamak için bütün mezheplerin ve kişilerin, katı yürekli davranışlardan uzak kalarak, çevresindeki herkese şefkat ve merhamet ile davranması gerekmektedir ki bilinçli ve erdemli insanlar, bu sayede onları Peygamber Efendimizin yolundan çıkarmasınlar. Beyit;

Yüreğim; akıllarda kalan şu hoş sözü dinle, bilgili insanlardan duyduğum kadarıyla;

Beyit:

کس کشته تیغ نا بهر بانى شود کشته تیغ نا بهر بانان

Kim zulüm kılıcı ile birini yaralarsa;

O kişi zulüm kılıcı ile öldürülecektir.

Hazreti Sultan nezdinde bu anlamların ışığı, tıpkı öğle güneşi gibi aşikâr olduğu için; kendi yaşayış tarzını sürekli merhamet ve şefkat üzerine kurmuştur ve tüm dünya halklarına merhametli ve şefkatli davranmıştır. Her zaman için çaresizlerin yüreklerinde var olan ateşi teskin etmiş ve ezilenlerin yaralarının tedavisi için çaba göstermiştir. Bu mübarek hikâyenin anlatmak istediği de bu iddianın gerçek olduğuna dair kanıtları ortaya koymak ve ilerleyen sayfalarda o büyük kişiyi eserleriyle birlikte anlatmaktır.

Allah'ın onayı ve izniyle.

7.1 Hikâye:

Sultan Ebusaid oğlu, Sultan Said Mirza döneminde; Sultan Sahipkıran'ın askerleri, uygun bir fırsat buldukları anda Horasan vilayetinin etrafına saldırdılar. Bir gün bu askerlerden ikisi Emir Ahmed Hacı tarafından tutuklandılar. Emir Ahmed Hacı, hiç düşünmeden bu iki askerin öldürülmesini ve kesilen başlarının da Semerkand Valisi olan Sultan Ahmed Mirza'ya teslim edilmesini emretti. Hazreti Sultan da o vakitler Emir Hacı Ahmed'in kampında konaklamaktaydı ve bu verilen emirden haberdar olur olmaz o iki esire merhamet edilmesini buyurdu.

Valiye, bu esir alınan iki askerin Sultan Ahmed Mirza'ya gönderilmesi gerektiği ve bu iki kişi hakkında onun karar vermesi gerektiğini ve bunun daha doğru olacağını söylediler. Emir Ahmet Hacı bu öneriyi beğendi ve öneriyi yapan kişiye hayır duaları ederek esirleri Sultan'a gönderdi.

Sultan Ahmet Mirza, Sultan Sahipkıran'ın durumu hakkında bu iki askerden bilgi aldıktan sonra, onları hapsedirdi ve biraz zaman geçtikten sonra ise o kişileri serbest bıraktı. Serbest bırakılan askerler ise Sultan'ın hizmetine girmeyi tercih ettiler ve Sultan'ın hayatlarını kurtarması karşılığında ömürleri boyunca ona hizmet ederek çalıştılar.

7.2 Hikâye:

Bir zamanlar, Sultan Said'in egemenliği hüküm sürülürken Çahçahe bölgesinde, yapılan bir savaş sonrasında Sultan Sahipkıran'ın çok sayıdaki askeri esir olarak alınmış ve bu askerlerin öldürülüp kesilen başlarının kendi sultanlarına gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Tam o sıralarda ise, Hazreti Sultan o kampta bulunmaktaydı ve Mirza Bek Valad, Emir Sultan Hüseyin Arhangî ile konuşmaktaydı. Tam o sırada, esir edilen askerlerden iki tanesi Emir Sultan Hüseyin'e ulaştı. O Emir o sırada orada değildi ve Sultan Said, Mirza Bek ile odada oturmuş konuşuyorlardı. O sırada, muhbir esir olan iki kişiyi getirdi ve onların derhal öldürülüp başlarının da Sultan'a gönderilmesi emri verildi.

Emir, bunları dinlerken o sırada Mirza Bek'e savaş yerinde bir ölü gördüğünü söyledi. Daha sonra, cellada o ölü kişinin başının getirilmesi ve esirlerden birinin serbest bırakılması emredildi. Mirza, verilen bu emre göre davrandı ve esirlerden biri serbest bırakıldı. Tam o esnada, muhbir geldi ve bir başın her iki esiri de kurtarmak için yeterli olduğunu söyledi. Bu sayede, savaş yerinden getirilen bir başın teslim edilmesi sayesinde her iki esir de serbest bırakılmış oldu.

7.3 Hikâye:

Bir keresinde, Sultan Sahipkıran Harezmi eyaletin geliştirilmesi ve kalkınmasını istemiş ve bu yüzden yapım ve inşaat işlerinde çalıştırılmak üzere, Horasan halkından üç bin ailenin Harezmi'ye gönderilmesi ve hayatlarını orada yaşamaya devam etmeleri emredilmiştir. Emir

Müeyyid Mansur, bu konuyu öğrendiği zaman, insanlara acımış ve Sultan'a niyetlerinin İslam topraklarını geliştirmek ve burada yaşayan insanların refahlarını arttırmak gayesi içerisinde hareket ederken, aslında bu insanları evlerinden ve memleketlerinden uzaklaştırdığını ve bu durumun ise Müslümanlar arasında ayrışmalara neden olabileceğini dolayısıyla da bu halkın göç ettirilmesi ile eyaletin gerçek anlamda gelişmesinin belirsiz olduğunu söylemiştir. Kendi nezdinde Sultan'ın iç sesini dinleyerek bu karardan vazgeçmesini umut etmiştir çünkü eğer Sultan uzun süreler Harezm eyaletine egemen olursa, ona göre hiç kimsenin göç etmesine gerek kalmadan, zaten eyalet kendiliğinden gelişecektir.

Sultan Sahipkiran, bu sözleri ilk işittiğinde bundan hiç de hoşnut olmadı, Emir de her ne kadar şefkatli davranması için bu konuda onlarca mübalağa ve ısrar ettiyse de yine de pek işe yaramadı. Ama bu konu ile ilgili son bir kez daha cesaret etti ve Sultan'a; mademki kendi açımdan önemli gördüğüm konuları size dokuz kez söylememe izin verdiniz, bu yüzden de sizinle Harezm'e göç edilmesi hakkında dokuz kez konuştum ancak bu sorunu çözmek için onuncu kez de konuşmak istiyorum ve bu yüzden sizi rahatsız ettim ve ne yazık ki istediğim cevabı sizden alamadım. Şimdi bir kez daha rica edeceğim ve umarım bu ricamı kabul ederseniz. Şefkat sıfatını taşıyan Sultan ise şu şekilde cevap verdi; "Ben sizin devletin salahu için bu kadar mübalağa ve ısrar ettiğinizi biliyorum ama saltanata gelmeden önce kendi kendime, bu toprakları geliştireceğime dair söz vermiştim ve bu yüzden de bu konudan asla vazgeçmeyeceğim. Şimdi sizin iyi niyetli olan bu ricanıza cevaben, o üç bin ailenin altıda dördünün rahatsız edilmemesini ve altıda ikisinin ise bu iş için göç ettirilmeleri için emir vereceğim." Beyit;

ای خوش آن دانا که پیش شاه دم
گاه قهر از نکته خوش سیر نه
نکته بی چون آب سی آرد لطیف
شاه را آبی بر آتش سی زند

Sultan'ın gazap zamanında,

O akıllı adam hoş bir konudan söz ediyor.

Su gibi yumuşak bir söz söylüyor

Ve sultanın ateşine su döküyor.

7.4 Hikâye:

Bir kış mevsiminde Sultan Sahipkiran Merv şehrine gitmek istemiş ve bir süre orada bulunmuştur. Sultan'ın köşküne birkaç defa bir guguk kuşu gelmiş ve kimsenin onu rahatsız etmemesi üzerine o kuş, orada kendisine bir yuva yapmış ve kuluçkaya yatarak orada yumurtlamıştır.

Gezegenlerin Sultanı kışlık evinden, kendi saygılı ve şerefli evine döndükten sonra, kalmış olduğu Sultan Sahipkiran Herat köşkünde kuluçkaya yatan o guguk kuşunun yumurtalarının henüz daha kırılmamış olduklarını hatırladı. Bu yüzden, doğuştan şefkat ve merhamet sahibi olan Sultan, o guguk kuşunun yavrularının doğması ve büyümesine kadar köşkün bırakılmamasını emretti. Bu yüzden Hâce Hasan Bahtiyar'a bu köşkün korunmasını emretti ve eğer o guguk kuşunun yavruları büyüüp uçma aşamasına gelip orayı terk edene kadar kaleyi muhafaza ederse, o zaman o kaleyi kendisine hediye olarak vereceğini söyledi. Hâce bunu kabul etti ve o yavruların büyüüp, kaleden ayrılmalarına kadar o hayvanların korunması için çalıştı.

7.5 Hikâye:

Bir keresinde, basiretli Emir, akşam namazından çıktıktan sonra, namaza katılmayan insanları hiç sormadan hızlıca ve hiç bir yerde durmadan kendi bahçesine döndü ve bu durum hizmetçileri çok şaşırttı.

O hazret, onların şaşkınlıklarını anladı ve hoş konuşmasıyla şunları söyledi; "Ben camiye gelirken bir yerde abdest aldım, namaz sırasında omzumda bir karınca gördüm. Anladım ki bu karınca abdest alırken bana yapışmış. Benim omzumdan insin ve evinin yolunu bulabilsin diye hızlıca abdest aldığım yere geri döndüm ve onu evine bıraktım. Böylece içimde ki bu zulüm hissi kaybolmuş oldu." Hazretin hizmetçileri bu hikâyeyi dinledikten sonra, hazretin sahip olmuş olduğu bu merhamet duygusu karşısında şaşkınlığa düştüler ve ona dua, övgü yağdırmaya başladılar.

8 SEKİZİNCİ BÖLÜM

Tevazu Fazileti Hakkında

Bir hadise göre; Tevazu, insana büyüklük kazandırır ve bu yüzden Allah'ın sizi iyi yerlere getirmesi için tevazu edin. Sürekli tevazu ve alçakgönüllü davranmayı kendinize adet edinin ve Allah'ın sonsuz desteği sayesinde büyüklük bayrağınızı mavi gökyüzünün en üstüne yükseltin. Peygamber Efendimizin bir sözüne göre; yüreğinde biraz olsun gurur ve kibir taşıyan her kim olursa olsun, cennete giremez. Cehennem ateşinden kurtulmak ve Allah'ın rehberliğinde doğru yola ulaşmak için gururlu ve kibirli davranışlardan kaçınmak ve mezheplerin buyurduğu gibi davranmaları gerekmektedir. Dörtlük;

از کبر ساء ار هیسج د رسر هی سی   کز کبر بهجا بی نرسیده است کسی
چون زلف بتان شکستگی عادت کن   تا صیبا کنی هزار دل هر نفسی

Kibire çok da özenmemek gerekir,

Çünkü hiç kimse kibir ile bir yere ulaşmamıştır.

Bir sevgilinin saçları gibi yumuşak olmaya çalış ki;

Her nefeste binlerce kalbi kazanabilesin.

8.1 Hikâye:

Bilim adamların çoğu; âdemin yaratıldığı andan itibaren, cehennemın sahibi yaratıkların da ortaya çıktığını ve kibirli, gururlu davranışlar içerisinde olduklarını bildirmişlerdir. ‘‘Yeryüzünde bir halife belirledik’’ ayeti geldiğinde ise ateşin sinirlenerek kıskançlık yaptığını ve böbürlenerek göklerde yaşadığını ve meleklerin de onun arkadaşı olduğunu söylediği ortaya atılmıştır. Ateş, bu hayatın varlığının bir kaynağı da benden geliyor, demir benim sıcaklığım ile eriyor ve saf altın da benim ısım ile yakuta dönüyor diyor. Bunu duyan katılımcılar, bu sözleri duyduktan sonra oldukça etkilendiler ve bu makama sadece ateşlerin başkanının yakışacağını ve bu yüzden, bu makama her kim sahip olmak isterse çılgınlık yapmış olduğunu söylediler. Bu haber rüzgâra ulaştığı zaman, ateşin sözleri üzerine doğruca meclise gitmiş ve ateşe, onun gurur ve kibir sahibi olduğunu ve bundan dolayı da kendisinde doğuştan kabiliyet olmadığı için Allah'ın halifesi olamayacağını söylemiştir.

Her kimin ki mizacı orta derecededir o kişi halifelik için daha layıktır. İlimlilik her zaman benim en önemli özelliğim sayılır.

Beyit:

زاعتدال هوا حکم جانو رکیرد اگر بنوک قلم صورتی کینه نگار

Hava o kadar durgundu ki,

Üzerine hayvan resmi bile çizilebilirdi.

Eğer ruhumun derinliklerine dikkatle bakarsanız, bir daha bu iddia ile karşıma çıkmazsınız ve eğer benim büyüklüğüme inanırsanız, benim kimseye ihtiyacım olmadığından emin olursunuz. Rüzgâr daha gelmeden, suyun ise oraya ulaştığı haberi geldi. Ateş, onunla muhalefet ettiği için yüzünü başka bir tarafa çevirdi ve su tatlı bir dille konuşmaya başladı; düşündüm ki ateş ve rüzgâr Allah'ın halifesi olabilirler. Hangi cahil hangi cesaret ile bunu düşünebilir ve hangi cahil bu işi yapmaya kalkışabilir; bu durum aptalca bir düşünce ve imkânsız bir hayaldir. Ayete göre; size gökyüzünden su gönderdik ve su ile güzel ve neşeli bahçeler yarattık. Ağaçlar, bitkiler ve çiçekler onun bereketi ile yeşerdiler ve yetiştiler. Ayrıca ayete göre; ‘ her şey su ile hayat buluyor’

Ve tüm dünyanın geleceği, bitkiler ve hayvanların huzuru onun varlığına bağlıdır.

Beyit:

منم که بر لب شیرین حیات جان دادم هزار عاشق سرگشته در جهان دادم

Ben tatlı dudağa hayat verdim

Ve dünya üzerinde binlerce şaşkın aşığım var.

Bu arada birisi temiz toprak ile muhatap oldu ve ona neden bu konuda hiç konuşmadığımı ve bu hedefe ulaşmak için neden bir çaba sarf etmediğini sordu. Toprak ise ona şu cevabı verdi; ben kimim ki kendimden söz edeyim? Benim tarzım ölüm ve yokluktur ve alışkanlıklarım tevazu ve alçak gönüllülüktür, bu yüzden kendimi bu makama yeterli bulamıyorum.

Bunları anlatmamızın amacı; toprağın ölüm ve yokluktan bahsetmesi ve bu yüzden yukarıda yazılan hadise göre Allah-u Teâla'nın maddeler arasında insanın mayalanması ve yaratılması için toprağı seçmesinin nedenini ortaya koymaktır.

Beyit:

خا که شی خا که تا برو ید گل که بیوز خا که نسبت سظهر گل

Çiçeklerin yeşermesi için toprak ol,

Bütün varlığın özü topraktır.

8.2 Hikâye:

Kitaplarda yazılanlara göre; bir gün Hatemoğlu Addi, Peygamber Efendimiz ile görüşmek amacıyla Mekke şehrine gelmiş.

Hazret, onu kendi özel odasına götürmüş ve tüm saygısıyla onu karşılamış, kendi koltuğuna oturtmuş ve kendisi de onun karşısında yere oturmuştur. Tam o esnada, onu İslam dinine davet etti.

Hatemoğlu o an anladı ki, Allah'ın Peygamberi dışında başka hiç kimse bu kadar tevazu ve iyi huyluluğa sahip olamaz, bu yüzden derhal İslam dinine dâhil olmuştur... “Ben de sizin gibi bir adamım” hadisine göre; Hazret her zaman kendisini yoksul ve fakirler ile beraber görmüş ve diğerlerinin neden böyle davranmayıp gurur ve kibirli olduklarını anlayamamıştır. Mesnevi;

دربهاران آبی شود هر سبز سنگ
خا که شوتاگل بروید رنگ رنگ
سالهاتو سنگ بودی دل خراش
آز سون را پیکر سانی خا که باش

Bahar mevsiminde hiç bir zaman bir taş,

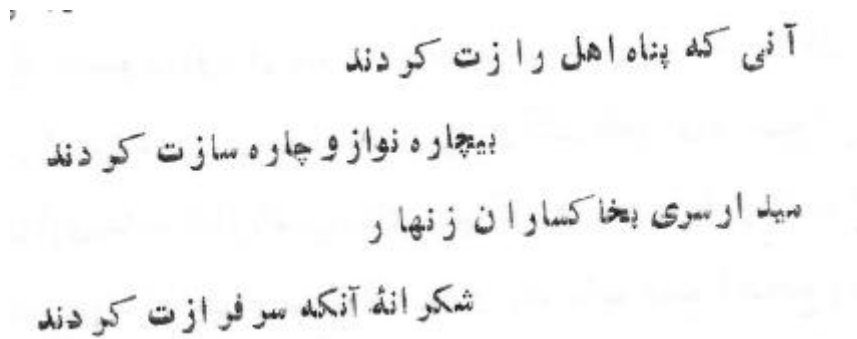
Toprak gibi yemyeşil olamaz ve toprak gibi içinden rengârenk çiçekler açamaz.

Sen yıllarca bir taş gibi rahatsız ediciydin,

Bir kez olsun toprak olmayı dene.

Allah'a şükürler olsun ki, Hazreti Sultan'ın yakınları ve komutanları iyi niyetli, saygılı, tedbir sahibi ve iyi sıfatlar ile seçilmiş davranışları ortaya koyuyorlar ve gurur ile kibir sıfatlarından mümkün olduğunca kaçınıyorlar. Tevazu, onun şerefli doğasından ve naziklik, onun kibarlık mizacından kaynaklanıyor. Sultanımızın, göreve geldiği zamanlardan bu yana şan itibarı arttıkça, tevazu ve iyi huyluluğu da artmaktaydı. Onun yetkisi arttıkça, bir o kadar da maneviyatı yükselişe geçiyordu ve tevazu hakkında daha fazla konuşuyordu.

Efendimiz, Sultan Sahipkiran'a her zaman ilgi ve nezaket gösteriyordu ve Sultan da bir köşeye gidip başına toprak döküyordu. Kendisini zinhar gururlu ve kibirli görmekten kaçınıyor ve bu şekilde kendisini topraktan sayıyordu. En önemli işini yoksullara ve fakirlere bakmak olarak görüyordu. Dörtlük;

Çaresizlerin sorunlarına derman olabileceğin zamanlar,

Sakın başını aşağı eğme ve onlara seni saygıdeğer gördükleri için teşekkür et.

8.3 Hikâye:

Sultan Sahipkiran, hükümdarlığının başlangıcında, Komutan Housro'ya Beyliklerin defterlerini mühürlemesini emrettiler. O hazret gönülsüz olduğu için; şimdi ben bu rütbe ile sizin yakınlarınızdan sayılmakta olacağım, ama başkaları benden önde olacak, bu yüzden bu makam benim için çok aşağıdır, demiştir. Umarım bu işi kabul etmememe izin vereceksiniz ve ben rahat kafa ile sizin hizmetinizde çalışmak için çaba sarf edeceğim. Nazik Sultan Sahipkiran ona şu şekilde cevap verdi; seni bu makamdan almam söz konusu değil ve söylediğin sorun asla söz konusu olamaz, çünkü ben Sultan Bediüzzaman Mirza hariç hiç kimsenin senden önde bir konumda olmamasını emredeğim. Ayrıca Komutan Muzaffer size arkadaşı gibi davranıyor, isterseniz onun sizden öncelikli olmasına izin verin ya da nasıl karar verirseniz o şekilde olsun. Dolayısıyla Hazreti Sultan, onun ricasını kabul ettiği için o ve Komutan Seyid Hasan Ardeşir aynı kıyafet ve şapka ile işe başladılar ve sultanın hükmüne göre o başka komutanlardan önde gelmekteydi. Aynı gün, bir belgeyi mühürlemesi için

hazrete getirdiler. Belgenin mühürlenmesi için, ilk önce Komutan Seyid Hasan'a götürülmesini söylediler. Komutan Seyid Hasan belgeyi aldı ve belgenin en alt kısmını mühürledi, ondan daha aşağıda bulunan bir kişi zaten o belgeyi mühürleyemezdi. Emir Seyid Hasan bunu görür görmez endişelendi ve bu tevâzu karşısında şaşkınlık denizine düştü ve bu şiiri okumaya başladı, Beyit;

هزار نقش بر آرد زمانه و نبود
یکی چنانکه در آیینہ تصور ماست

Dünya binlerce rol karşımıza çıkartıyor

Ama hiç birisi de bizim istediğimiz gibi değil.

8.4 Hikâye:

Bir gün Hazreti Sultan, çok sayıda komutanın karşısında, mahkeme kararı veriyordu ki birden Sadrazam Mevlana Kutbeddin Hafî içeri girdi ve stresli bir şekilde şikâyetçiler arasına oturdu ve öncelikle onun işine bakılmasını istedi. Hazreti Sultan, nazikçe onu yanına çağırdı ve onu sakinleştirdi, sorununun ne olduğunu sordu. Sadrazam Mevlana Kutbeddin Hafî şu şekilde cevap verdi; Hâce Hüseyin Girengi bana çok saygısız bir şekilde davrandı ve sen daha önce Mevlana Muhammed Moamayî'nin hizmetçisi sayılırdın dedi.

Hazreti Sultan bu sözleri duyduktan sonra şaşırıldı ve gülerken de hoş sözleri ile şunları ekledi; bu sözün aslında sinirli olmana yol açmaması gerekirdi çünkü eğer o kişiyi çağırırsak ve bu sözü söylesek, büyük ihtimal ile sözü doğru çıkacak ve doğru sözden dolayı üzülme doğru bir iş değil. Hazreti Sultan, ben Sultan Ebusaid oğlu Sultan Said Mirza hükümeti zamanında bir kaç gün Emir Sultan Hasan'ın hizmetindeydim ama şimdi sultan olduğum durumda da onun hizmetinde olmaktan çekinmiyorum ve eğer müsait olursa geçmişten daha fazla hizmetini yapacağım ve kendimi onun hizmetçilerinden sayacağım şeklinde buyurdu. Meclis'te bulunan kişiler bu sözleri duyduktan sonra, hazreti Sultanın tevazu ve iyi huyluluğundan dolayı şaşkınlık içerisine düştüler ve mecliste yer alan Komutan Sultan Hasan bu durumdan ötürü mahcubiyet içerisine düştü ve bunun üzerine Mevlana oldukça etkilendi ve anlamsız olan bu davasından vazgeçti. Beyit;

چون خاکه باش در همه احوال برد بار
تا چون هوات بر همه کس قادری رسد
چون آب نفع خویش بهر کس همی رسان
تا همچو آتشت ز جهان بر تری رسد

Toprak gibi sabırlı ol ki,

Hava gibi herkesten daha güçlü olasın.

Su gibi herkese faydalı ol ki,

Dünyada ateş gibi herkesten üstün olasın.

9 DOKUZUNCU BÖLÜM

Cömertlik ve Bağışlamanın Şerefi Hakkında

"İnsan cömert ise suçlu olsa da cennete girebilir, insan cimri ise suçsuz olsa da cennete giremez" hadisine göre; en yüce özellik ahlâklı olmak ve en güzel özellik ise cömert davranmaktır. Aslında, dünyada güzel olan her ne varsa, cömertliğin gölgesinde yatmaktadır. Akıllılar ve akılsızlar, âlimler ve cahiller, eğitimsizler ve bilim adamları, becerikliler ve beceriksizler nezdinde, her zaman bu özellik çekici ve sevimli sayılmaktadır. Şairler ve yazarların sihirli kalemleri ile yazmış oldukları metinler ve sayfalar üzerinde bu konu her zaman için işlenmiş ve de işlenmektedir. Halk, cömertlik ve bağışlama sıfatıyla insanların hatalarını affedebilir ama cimrilik karşısında kimsenin hatası affedilemez. Dörtlük:

پوشنده عیب خلق عالم جود است
 جود است که نزد همه کس محمود است
 در ذات کسی که صد هنر و جود است
 گر جود ندارد به یقین سردود است

Cömertlik insanların hatalarını örtmektedir.

Cömertlik, herkesin nezdinde iyi bir sıfattır

Eğer bir kişi yüzlerce iyi sığata sahip iken eğer cömert değilse,

Hepsi bir hiç olarak sayılmaktadır.

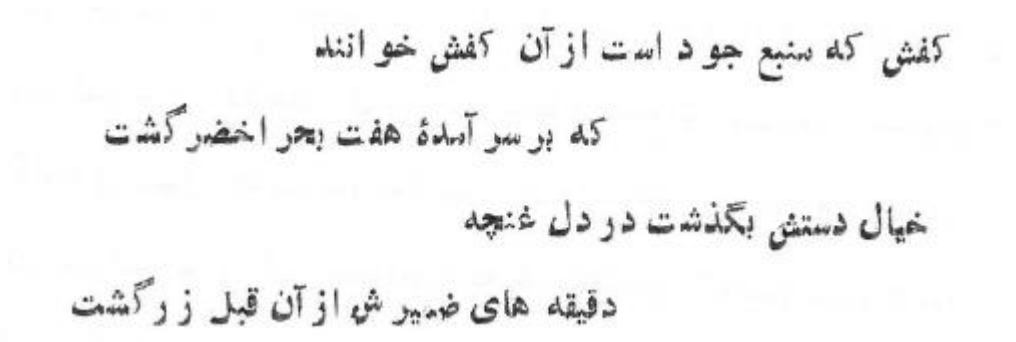
Gizli sırları Hazreti Baharistan kitabında şöyle yazmışlardır ki; Cömertlik bir şeyleri bağışlamaktır ve bunu yaparken de karşılık beklememektir; sadece bol bol sevaba girmek için onu yapmaktır. Dörtlük:

کیست کریم آنکه نه بهر جز است
 هر کسی کایده از و د رو جود
 هر چه بود بهر ثنا و ثواب
 بیع و شری گیر نه احسان و جود

Karşılık beklemeden iyilik yapan herkese cömertlik sıfatını verebiliriz,

Alım satım yerine sadece sevaba girmek için bu işleri yapan kişiler, cömert olarak sayılabilirler.

Allah'a şükür ki, bizim iyi niyetli Komutanımızın cömertliği dünyevi şöhret için değil ve sadece ahirette sevaba girmek için yapılmıştır. Onun gözünde, yeryüzü ve içerisinde bulunan tüm maddeler bir yaprak kadar değersizdir. Sonsuz cömertlik sıfatı ile kimseye minnet etmedi ve her zaman için bilim adamları ve şeyhlerin yardımcısı oldu ve Sadat'ın bakımını üstlendi. Beyit:

Onun avucu yedi denizi içerisine aldığı için

Her zaman cömertlik kaynağı sayılmaktadır.

Cömertlik hayali tomurcuğun zihninden geçti

Bu yüzden altın gibi bir çiçeğe döndü.

Cömertlik hayali tomurcuğun zihninden geçti ve bu yüzden altın gibi bir çiçeğe döndü.

Yabancılar ve yolcular, dünyanın her yerinden geliyorlardı ve onun açık sofrasından zevk ile yemek yiyorlardı.

İran ve Turan şehirlerinden yoksullar ve fakirler onun yanına geliyorlar ve doya doya bağışlanmış olan bu yemeklerden yiyorlardı. Mesnevi;

Mutlu ve üzüntülü durumlarda hiçbir yoksul onun yüzünde "yok" kelimesi görmemiş,

Yoksullar endişe etmesinler diye, ihtiyaçlarını söylemeden önce onların ihtiyaçlarını karşılıyordu.

9.1 Hikâye:

Bir gün Sayın Komutanımız söyledi ki; Sultan Ebusaid oğlu Sultan Said Mirza döneminde Herat şehrinin bir camisinde, cuma namazından sonra yola çıktım, Masrah Sokağına yakınlaştığım zaman bir dilenci gördüm ve oturup onu dinledim. Bana şunları söyledi; benim bir ailem var, birkaç tane aç ve çıplak çocuğum var, sabahtan akşama kadar burada oturuyor ve yalvarıyorum. Şimdiye kadar hiç kimse bana bir kuruş dahi vermedi. Hazret ise, o an şunu anladı ki aslında bu dünya üzerinde, sahip olmuş olduğu bir miktar paradan öte başka hiçbir şeyi yoktu. Bu şekilde düşündüğü için, iki dünya arasında yalnızca Allah'a güvenmesinden hareketle, cebindeki paranın hepsini bu fakire vermesi gerekliydi. O da çocukları ve karısı için bir şeyler alabilsin, yarın için Allahü Teâlâ tarafından illa ki ona zaten bir para gönderilecektir. Dolayısıyla cebinde bulunan paranın hepsini ona verdi ve akşam namazına kadar sokaklarda öylece dolandı.

Sokaklarda dolanırken, o hamam yerinde yoksulu yeniden gördü. Yoksul adam, yine aynı sözleri söylüyor ve yine yalvarıyordu. Bunu gördüğü an, o dilencinin yalancılığı ve aç gözlülüğü karşısında hayrete düştü. Ama onu hiç uyarımadı. Bu hikâyeye göre sayın komutanımızın nasıl cömert ve bağışlayıcı olduğu anlaşılıyor. Çünkü o zaman bütün varlığını ona vermiş ve bu işi hiçe saymıştır. Bu konuya onay olsun diye; Hazreti Baharistan kitabında şu şekilde yazmışlardır ki; Hatem'den sordular ki kendinden daha cömert gördün mü? O da bu soruya şu şekilde cevap verdi; Evet gördüm, bir gün bir gencin evine gittim ve onun evinde birkaç tane koyun gördüm. Derhal onlardan birisinin başını kesti ve yemek için hazırladı ve benim önüme getirdi. Ben o koyunun bir kısmından çok hoşlandım, yedim ve onun ne kadar lezzetli olduğunu ona söyledim. Ev sahibi dışarıya çıktı ve bu defa yeni bir koyun daha kesip benim sevdiğim kısmından hazırlayıp bana yeniden getirdi ve tabi ben o sırada bunun farkında değildim. Dışarıya çıktığım zaman evin kapısında çok miktarda kan gördüm, bunun nedenini sordum ve o da bana senin sevdiğin kısımdan hazırlamak için bir tane daha koyun kestim dedi. Onu bu iş için ayıpladığımda ise, bana şunları söyledi; Elhamdülillah bir şey senin hoşuna gitmiş ve o şey bende bulunur, eğer o konuda cimrilik yaparsam çok çirkin bir sıfatta bulunacağım. Sonra Hatem'den sordular ki sen onun karşısında ne yaptın? O da bu soruya karşılık şunları söyledi; üç yüz adet kırmızı tüylü deve ve beş yüz adet koyun bağışladım. Söylediler ki; o zaman sen ondan daha da cömert davranmışsın. Bu sözün karşılığında ise o genç bütün varlığını verdi ama ben sadece varlığımdan küçük bir kısmını bağışladım şeklinde cevap verdi.

Dörtlük;

چون گدایی که نیم نان دارد
بیشتر از آن بوه که شاه جهان
بتمامی دهده از خزانه خود یش
بدهد نیمی از خزانه خود یش

Eğer bir yoksul bütün varlığını, yarım ekmeğini başkasına bağışlarsa

Onun karşısında bir sultan, hazinesinin yarısını da verse onun kadar değerli olmayacaktır.

9.2 Hikâye:

Sultan Sahipkiran tarafından hükümeti Sultan Bediüzzaman'a verilmiş bir yerde, bir gün bir prens bir yolculuk sırasında Hayrabad adında bir köye yetişti, oranın halkının tarzını beğendi ve onlara şunları söyledi; Allah'ım, acaba bu köyü bizim için Sultan'dan satın alabilecek birisi var mıdır? O mecliste Komutanın hizmetçisi Hâce Gıyaseddin Muhammed Dehdar da bulunmaktaydı. Bu sözü duyduktan sonra söyledi ki; ben sultanın yakınlarından sayılırım ve sultan yanında sözüm geçerlidir ve varlıklarından tasarruf edebilirim. Şimdi sultan tarafından bu köyü size bağışlıyorum. Prens çok şaşıtı ve sevindi ve onun karşısında diz çöktü. Bu haber Hazreti Sultanın kulağına ulaştı. Sultan, Hâce Gıyaseddin'e çok övgüde bulundu ve bu iyi hizmeti için ona özel bir elbise ve bin Dinar at parası gönderdi.

Mesnevi:

دیده دریا بخشش پیوست او
زد کف خجالت بر روی از دست او
با کفش گوی بجز در دعوی نهیج
زانکه نبود در کفش جز باد هیج

Deniz onun sonsuz bağışlamasını gördü

Ve utançtan yüzü köpüklendi.

Ama denize söyle ki; bu köpük ile iftihar etmesin,

Çünkü bu köpükte sadece hava bulunmaktadır.

9.3 Hikâye:

Dokuz yüz beş yılı aylarında Sultan Muhammed Mirza, bazı nedenlerden dolayı, Sabzevar kalesinde bulundurmak üzere bir miktar hububatı depolamak istiyordu. O dönemlerde, vilayet içerisinde hububatın varlığı açısından bir kıtlık durumu söz konusuydu. Birkaç komutan ve vekil, şehir sınırları içerisinde, Sultan'ın oldukça fazla sayıda hububata sahip olduğunu ve bunlardan halkın da yararlanmasına izin vereceğini umduklarını söylediler. Sultan'ın oğlu ise, bunların hepsinin halka ait olduğunu ve diledikleri gibi kullanma haklarının olduğunu söylemiştir. Bu haber Sultan'a ulaştığında, oğluna hayır duaları etmiş ve elinde bulunan tüm hububatları Sabzevar şehrine göndermiştir. Sultan, hububatları gönderirken şunları da eklemiştir; "Eğer ki bu elimdekiler hububat değil de inci olsaydı, yine onları size gönderirdim. Elbette ki yüce insanlar bu şekilde davranırlar."

9.4 Hikâye:

Bir zamanlar, Hâce Nasreddin Abidullah'ın çocuklarından birisi hacca gitmiştir. Hacca giderken ise Mekke'den Maveraünnehir'e giden bir tüccardan on beş bin Dinar para borç almış ve dönerken de Halep şehrinde Maveraünnehir'e gitmekten vazgeçmiştir. Dolayısıyla Hâce'nin oğlu, borç aldığı parayı geri vermeyi unutmuş ve kendi ülkesine dönmüştür. Döndükten kısa bir süre sonra almış olduğu borcu hatırlar hatırlamaz hizmetçilerinden birini, bu borcu ödemesi için Halep şehrine göndermekle görevlendirmiştir. Hizmetçi, Halep şehrine ulaştığında tesadüfen o kişiyi görmüş ve neden bu şehre geldiğini ona açıklamıştır. Hazret'in bu para benim hayırma yaramaz, al bunu Mâverâünnehir'e götür ve aldığın kişiye teslim et dediğini iletmiştir.

Mesnevi:

چگونگی ایم که اخلاق این نامور
برون است از ادراک نوع بشر
ز جود و سخايش بیان قاصداست
تعجب نکن زین ، خدا قادر است

Ben ne diyeyim bu büyük insanın ahlakı

İnsanın idrakinin üstündedir

Onun cömertliği kelimelerle ifade edilemez

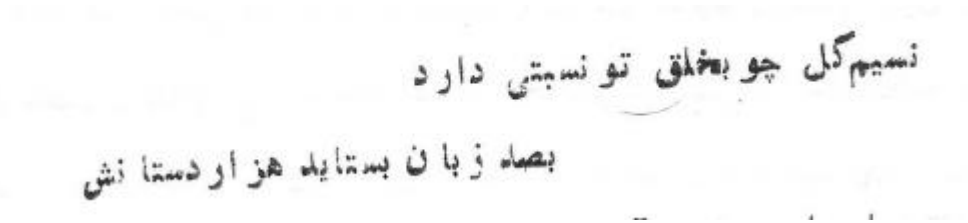
Böyle olduğuna şaşırma çünkü Allah her şeye kadirdir.

9.5 Hikâye:

Günlerden bir gün, komutanımız kafasını dağıtmak için Mevlana Fasihüddin Sahib ile satranç oynamaya başlamıştır. Tam o esnada, içeriye Komutan Emir Panah girmiştir. Saygı ile Hazret'in önünde eğilmiş ve ona nazikçe nereden ve ne için geldiğini sormuştur. Hazretleri ise ona şu şekilde cevap vermiştir; çok uzun zamandan beri, her gün buraya gidip gelmeyim diye, İhlasiye okulu civarında bir ev almaya ve o evde yaşamaya karar vermiştim, şimdi yaklaşık üç bin Dinar değerinde istediğim gibi bir ev buldum. Ben bu evi almaya karar verdiğim anda ise duydum ki başka bir kişi daha ortaya çıkmış ve evi daha pahalı bir fiyata almak istediğini söylemiş. Satıcı da elbette ki bu evi ona satmaya karar vermiş. Umarım adamlarınız, o evin sahibine bir mektup yazarlar, ev sahibi evi başkasına satmaktan vazgeçip bana satar.

Cömert komutan bu sözü cevapsız bıraktı ve satranç oyununa döndü, bu yüzden şaşırды ve zannetti ki komutan bu sözü beğenmedi. Satranç oyunu bitikten sonra komutan, Panah'a döndü ve ona; eğer ki başka biri size daha büyük ve okula yakın daha güzel bir ev verecek olsa bu fikrinizden vazgeçer miydiniz? diye sordu. Bu sözü duyan Panah, oldukça mutlu oldu ve komutan aslında kendisine ait olan Mevlana Muhammed Muin'in evini ona verdi ve o kişiyi memnun ve mesut bir şekilde evine gönderdi.

Beyit:

Çiçek kokusu senin ahlâkına benziyor,

Bu yüzden binlerce bülbül yüzlerce dil ile sana övgü ediyorlar.

Komutan, çok sayıda güzel evleri bilim adamlarına bağışladı ve çeşitli iyi çiftlikler ve değerli su kemerlerini sayın hazrete ve mahdumlarına hediye etti.

Bu hediyeler o kadar çok ki, muhasebeciler onları sayamadı. Her zaman değerli Sahipkıran yolculuğa karar verirdi, çok miktarda para o hazrete ve oğullarına hediye edilirdi. Ayrıca tüm komutanlar, vezirler, paşalar ve mahdumlara kendi cömertliklerinden bağışlamaktaydı ve o hazretin savaşlardan döndükten sonra aynı şekilde ihtiyaçları karşılanırdı. Bir kez Muhterem Sahipkıran Belh yolculuğundan dönerken, Kandahar şehrine rastladı ve oranın halkına yirmi beş Tuman gümüş, binlerce ipek, binlerce hububat bağışladı. Ayrıca yaklaşık yüz bin Dinar haremlere, mahdumlara, komutanlara ve devletin çalışanlarına bağışladı. Her defa nazik davranışlar sergilemekte olan Komutan, Sahipkıran'ın evine giderken sınırsız paralar, atlar,

sayısız hediyeler götürüyordu, o kadar ki bunları tam olarak açıklamak mümkün değildir. Bu bağışlar gittikçe artarak devam etti ve muhasebecileri Sultan Sahipkiran'a bu maliyetleri karşılayamayacaklarını söylediler ve halktan bir miktar para toplanmasının iyi olacağını belirttiler. Cömert komutan ise, sırf halkı rahatsız etmemek için o parayı arkadaşlarından topladı.

Dokuz yüz yılı zamanlarının başlangıçlarında bir tarihte, bir gün Sultan Sahipkiran, Mazandaran eyaletinde bulunmaktaydı. Bahsi geçen Hazret, bu paralardan elli bin Dinarı bazı çiftçilerden ve zenginlerden; geri kalan kısmını ise Herat sakinlerinden toplattı. Ama bu komutan, bu paraları bir neden veya bir amaç uğruna toplattırmıyordu. Bu yüzden, Sahipkiran bu komutana bir mesaj gönderdi ve bu paranın halktan toplattırılmasını onlara hiç yakıştıramadığını ve o parayı kendi yakınlarından toplattırıp onlara göndereceğini haber verdi. Bu haberi duyan halk, ona binlerce hayır dua etti.

Mesnevi:

بجرو کانی (به) بیخششی پیوست

بلکه بردی ز بجرو کان هم دست

کان زدست تو شد بسنگ نهان

و ز کفت بجر کف بروی زنان

Deniz ve madenlere öyle bağışlar yaptın ki,

Denizler maden, madenler deniz oldu

Maden senin elinden taşa döndü

Senin gücünden deniz köpürdü.

10. ONUNCU BÖLÜM

Latifeler ve güzellikler hakkında

Tatlı dili ve anlamlı konuşması ile Efendimiz, naziklik ve iyi huyluluk hakkında şöyle söylemişlerdir ki; inanlı insan her zaman tatlı konuşur ve şakacı olur ve Münafık insan her zaman huysuz ve acı olur. Ayrıca Hazreti Ali söylemiş ki; eğer birisi huysuzluktan uzaklaşmak için fazladan şaka yapsa da, bu sorun değildir. Bu yüzden bazen büyükler ve din adamları da konuşmalarında şaka yapıyorlar. Hatta Peygamber Efendimiz tarafından yapılmış çok sayıda şaka vardır. Gerçekten ciddiyetin fazlası, insanın yüreğini karartır ve neşe ile yumuşak sözler dışında başka bir şey yüreği çözemez. Bu anlamı bir şiir içerisinde anlatmışlar.

Dörtlük:

گر مقبلی مزاح کند عیب او ممکن   فعلیست آن بقاعده عقل و دین مباح
دل آینه است و کلفت جد زنگ آینه   آن زنگ را چه اسکان صیقل بجز مزاح

Eğer saygıdeğer birisi şaka yaparsa, onu ayıplama,

Bu, hem akıl hem din açısından uygundur.

Yürek ayna gibidir, ciddiyet onu paslandırır,

Bu pası şakadan başka bir şey temizleyemez.

Bu ön sözdeki tahmidin sebebi şudur ki, Hz. Mahdumi (k.s) bazen yazılarında şirin ve latifeli cümleler kullanırdı ve o metotla anlatmaya çalıştığı meseleyi daha kolay izah etme imkânı bulurdu. Çünkü latifeli sözler genellikle insan zihninde kalıcı olur. Bu metot da Hazretin yumuşak huylu olduğunun göstergesidir. Birkaç latifeleri şöyle:(Medet Allah'tandır.)

Latife:

Sultan Said zamanında, bir gün Sultan Pehlivan M. Ebu Said'le Beyaz Bahçede geziyorlardı. Bir ara Yusuf adlı bir şahıs(Pehlivan Muhammedin arkadaşlarındandır) bazı (52 B sayfa) vezirlerden şöyle şikâyet etmeye başladı: Benim suyumu gasp ettiler ve ben bunu bildirmek için size gelmek istedim fakat hep önümü kestiler ve şu an çok perişanım. Her gün gidip birinden ekmek dileniyorum ve onunla geçimimi sağlıyorum. Hazret de şu beyti ona söyledi:

Beyit:

گدایی که نان از در شاه جیبست - بیايد ز آب خودش دست شست

“Padişah kapısında ekmek arayan dilenci

Kendi onurunu ayakları altına almalı”

Latife:

Çok yakışıklı bir genç terzi vardı ismi de Babür'dü. Bir gün Semerkant'ta Hazret için hizmetçileri yanındayken elbise dikti. O esnada Hazret'ten bir bilmece söylemesini rica etti. Hazret de Babür ismi üzerine şöyle bir bilmece sordu:

قبا برقد تو میدوزد ایسام - برآر از قاف تا قاف ای پسر تام

“Hayat sana her gün bir elbise diyor.

İki kaf harfi arasında o ismi bul” (Cevap: Babür)

Latife:

Mevlana Sani ki çok zalim biriydi.(hatta Hazretin birkaç kez vezirliğini de yapmıştı)Genellikle büyükçe bir sarık sarardı. Bir müddet sonra onun zalim biri olduğunu öğrenen Hazret, ona hışımla sarığının çıkarmasını emretti. O da sarığının çıkarınca Hazretin dudaklarından şu mısralar dökülürdü:

چو بار سوز بنبک کردی سبک کن بار گردن هم .

“Madem başının yükünü hafiflettin, Boynunun yükünü de hafiflet”

Latife:

Bir gün Hazretin önüne din ve mezheplere fesat ve nifak atan bir kişiyi getirdiler. Adam çok korkmuştu. Hazret onu bir gün Seyit İbrahim Kumi'nin evinde görmüştü ve Seyit İbrahim, Hazretin huzurunda o adama şöyle demişti:

“Doğru olan odur ki kendi itibarınızı ıslah edin ve ehlisünnet vel cemaat mezhebinde Rasih olun ta ki herkes sizi sevsin ve saysın. Ve o şahıs şöyle demişti:

“Benim mezhebim de itibarım da tıpkı sizinki gibidir”

Bunu duyan Hazret hemen şu ayeti söyleyiverdi;

“Hz. İbrahim ne Yahudi ne de Hristiyan’dı. O Müslümandı.” مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا (Ali İmran Suresi ayet 67)

Latife:

Bir seferinde Fransa’dan Herata’a saatli bir sandık getirdiler. Ve Mevlana Hacı M. Nakkaşın ki düzen ve intizamdan sorumluydu. Sandığı güzel bir şekilde yerleştirmesini istedi.

Ve üzerine yazı yazması için bazı şeyler istediler. O zamanlar bir iş üzerine çalışırken eğer bir ziyan gelirse işçiye bunun karşılığını da iş sahibinden isterlerdi.

Sandığı Emir’e verirken dedi ki; Bu sandığı yaparken kızım bana yardım ettiği sırada vefat etti.

Hazret de hemen şu ayeti ona okudu;

“Ecel geldiğinde ne bir saat erken gelir ne de gecikir.” اِذَا جَاءَ اَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَاخِرُوْنَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ (Yunus Suresi 49 Ayet)

Mutayebe:

Bir gün Emir’e divanda çalışan bir kadını şikâyet ettiler. Kadını getirdiler. Mecliste bulunan devlet Emirleri ve erkânları çirkin kadına bakınca; “Acaba bu kadın Seyit Miran’ın sevgilisi mi?” diye mizahta bulundular. Hazretin de dudaklarında tebessüm belirdi. Seyit Miran Hazreti öyle görünce durumu izah etmeye çalıştı. Ve dedi ki Emir Sarban’ın bizim ilişkimizden haberi var. Hazret bunu duyunca şu beyti söyleyiverdi;

سیان عاشق و معشوق رمز نیست کسی داند که اشتراک می چراند

“Âşık ile Maşukun arasında bir rumuz vardır

Bunu, deveyi güden bilir.”

Mutayebe:

Bir gün bir çirkin kadın ki Hazretin tanıdıklarındandı. Bir değirmen davası için divana gelip dert yandı. Hazret ona nasihat babında şöyle söyledi; doğru olan budur ki bu tip davalarda kocan gelsin. Kadın cevap verdi: bizim ikimizin de maaşı bu değirmene bağlı olduğu için ben de dava edebilirim. Hazret dedi ki kadınların davalarda bulunması pek uygun değildir. Sonra da şu beyti söyledi:

سود شتا بان به و زن با درنگ آرد نه خیزد جو به جنید دو سنگ

“Erkek aceleci ve kadın hızlıdır

İki taş çarpışmadan un ortaya çıkmaz.”

Latife:

Mirza İbrahim Türkmen çok yakışıklıydı ve Hazret de hep ona iltifat ederdi. Bir ara Hazret onun bazı meclislerde içtiğini duydu. Hemen onu çağırıp nasihate başladı ve her sözde sanki Mirza’yı yerin dibine sokuyordu. Tesadüfen o ara küçük bir taş dışarıdan gelip oradaki camı kırdı. Hazret de hemen şu beyti söyledi:

با همه سنگدان باده گلرنگ زنی جرم ما چیهست که بر شیشه ما سنگ زنی

“Bütün katı yüreklilerle içki içersin

Benim günahım ne ki benim camıma taş atarsın.”

Latife:

Hazretin sıkı takibi sonrası nihayet ihtişamlı bir havuz yapımı sona erdi.

Onun bakıcılığına bir dervişi görevlendirdiler. Hizmetkârdan biri Hazrete dervişin maaşını yıllık mı yoksa aylık mı ödeyeceğini sordu. Hazret de:

“Onu mahiyane (aylık) ödüllendirin.” (mahi: hem aylık hem de balık anlamına gelir)

Mutayebe:

Başı açık Emir başka meslektaşlarına nazaran daha hoş sohbetli biriydi. Bir ara Sultan onu (54 B sayfa) Hoca Hüseyin Çirangi’ye ortak yaptı. Onun yaşı Hoca Hüseyin’den büyüktü ve dolayısıyla Sultan da onun Emirliğini istedi. Sultan onun makam talep ettiğini görünce şu mısraları söyledi ona:

در مقامی که صداوت به گدایان بخشند

چشم دارم که بجای از همه افزون باشی

“Dilencilere makam ve mansıbın bahşedildiği yerde

Umarım makamın herkesten yüksek olur.”

Latife:

Mirza İbrahim ibn-i Mirza Alaaddin (ki çok hoş ve nazik bir gençti) in saltanat zamanında bir gün Hazret, ehli sohbetle bir yerde oturmuş konuşuyorlardı ki şehzade Mirza oradan geçiverdi. Emir Sultan Mahmut Tağayı şehzadeyi görünce onun güzelliğini şöyle dile getirdi:

Beyt:

آن سیه چرده که شیرینی عالم با اوست

لب سیگون ، رخ خندان ، دل خرم ، با اوست

O siyah giyen ki, çok tatlı biridir

Güzel dudakları, güler yüzü, pak kalbi vardır.

Hazret bunu duyunca Sultan Mahmud’a affen hemen şu beyti söyledi:

گرچه شیرین دهان پادشاهانند و لیک

اوسلیمان زمانست که خاتم با اوست

“Gerçi padişahlar hep tatlı dilli olurlar

O, asrının Süleymanıdır çünkü Hatem onunladır.”

Latife:

Bir ara Hazret (k.s) Emir Nizamettin Şeyh Ahmet Süheyli ile Emir Hacıya sohbe gittiler. Koyu sohbet sırasında Emir Ahmet Hacinın adamlarından (adı Muhammet, uzun boylu ve

yeşil bir elbisesi vardı) Emir'e gölge yaptı. Emir Nizamettin adamın Şeyhine bağlı olduğunu görünce yavaşça ona şöyle söyledi;

Dünya malı ne acayıptır ki şu güzel genç senin gibi birine gölge yaptırıyor. Hazret de ona cevaben şu beyti söyledi;

هر که در سایه آن سرو سهی قدم باشد   جاش زیر علم سبز در سایه باشد

“Herkes ki uzun boylu gencin gölgesindedir.

Yeri Muhammed’in yeşil bayrağı altındadır.

Latife:

Bir defasında Emir Cam şeyhlerinden birine sordu: Şeyhülislam Ahmet Cam’ın (k.s)mezarı kaç metredir? Cevap:46

Hazret hemen şu mısrayı söyledi;

طاق باشد در جهان طاقی که از دو بسته اند .
پوشیده نماند که لفظ دو به حساب جدل چهل و شش است .

“Saçtan yapılan bir mekân eşsiz olur dünyada.

Deve hesabına göre 46 rakamı hiçbir zaman örtülü (kapalı) kalmaz”

Mutayebe:

Bir gün Emir; Hoca Asıfî’ye (ki çok zarif biridir) nasihat etmeye başladı. Dedi ki, çok gariptir ki şiir yazmaya istidadın olmasına rağmen malayani işlerle uğraşıyorsun.

Cevap olarak dedi ki, bu vakitlerde aslında daha çok şiir yazıyorum. Hatta dün gece çok ufak iki mum ışığında az zaman içinde 200 beyit yazdım.

Hazret de şöyle espri yaptı; desene mum başı 100 beyit yazmışsın.

Latife:

Mevlana Alişah müzik dalında devrinin ustasıydı. Bir gün Hazrete altı aylık maaşının bir anda verilmesini rica etti. Böylece her ay hizmetkârlarla karşı karşıya gelmemiş olurum. Hazret dedi ki Mevlana 6 gün daha yaşayacağını nereden biliyor ki 6 aylık maaş istiyor.

Mevlana da dedi ki “olsun kalanını kefen parası yaparız” bunu duyan Hazret de “ölü dirilerin belasıdır” dedikleri bu olsa gerek.

Latife:

Bir mahalledeki hava durumu genellikle sabittir bir gün aniden hava değişiverdi ve oradakiler bu duruma hayret ettiler.(56 A sayfa) Biri oradan hemen çıkıştı: “Bizim şehrin bir güzelliği de şudur ki bir günde dört fasıl (mevsim) yaşayabiliriz.

Hazret de: “Evet, bu beldede bir gün sanki bir yıl gibi geçiyor.”

Mutayebe:

Bir gün Mevlana Şahabettin ki çok cömert birisidir ona bir at hediye ettiler. Böylece Mevlana'nın gözünde bir öneme sahip olduğu kanaatine vardı. Ve birkaç hizmetkâr da verdiler ki hep onun yanındaydılar. Bu durumdan çok rahatsız oldu. Ama nazik biri olduğu için onları rencide etmek de istemiyordu. O yüzden hizmet için onların birine eline verdiği oğlağını pazara götürüp satmasını istedi. Adam oğlağı götürdü fakat ortadan kayboldu. Durumu Hazrete bildiren Mevlana şu cevabı aldı: “Oğlağının değerini vereceğiz ama bundan sonra oğlak bakma.” O da kabul etti. Sonra ona 94 Tenge verdiler. Mevlevi oğlağın değerinin 100 Tenge ve altı Tenge eksik olduğunu söyleyince, orada bulunanlardan biri: sizin oğlağı bundan fazla almadılar.

Mutayebe:

Sene 174'te,hayırseverler özellikle cami-i Herat'a büyük önem veriyorlardı. Kitabın yazılması vazifesi Seyit Ruhullah lakaplı Hoca Mirek'e verildi. O zat bu işi biraz ihmal edip kalemi geç eline aldı öyle ki, fayansçıları bile bekletiyordu. Bu durum haddi aştı ve nasihate bile yer kalmadı. Emir çok acayip bir çözüm buldu. İki hizmetçiye Hoca'nın divana 5000 Dinar vermesi gerektiğini gösteren bir mektubu Hocaya gönderdi. Hizmetçiler hocayı bulup Emir'in isteğini ibraz ettiler. Hoca hayretle: Beni şehre götürün ki meseleyi çözeyim şehre gidince birkaç kişiyi yanına alarak Emir'e gitti ve özür dileyerek bu parayı şu an ödeyemeyeceğini, eğer bağışlarsa belki öbür dünyada kendi ecdadının Emir'e bu konuda teşekkür edeceğini belirtti.

Emir de bu cezanın haksız olmadığını(57 B sayfa) ve eğer 15 gün içinde caminin yazısını bitirirse sorunun hallolacağını söyledi. Hoca Mirek de hemen kabul etti ve bir gün gecikirse cezayı hemen ödeyeceğini de söyledi. Sonra hoca çıraklarıyla beraber evine gitti ve söylenen gün gelmeden caminin işini bitirdiler.

11.HATİME

Bazı Garip haller ve Acayip Hikâyeler Üzerine

Hakan Ali makam Şah Ruh Sultanın vefatından sonra Horasan beldelerinde oldukça herc-ü mercler ortaya çıktı. Babası birkaç sene sonra vatan sevgisinin getirdiği hasretle beraber Yezit çölü yolundan Horasan yolunu tuttu. Yolda bir gece herkes gaflet uykusuna daldı ve Âli Hazret'in (ki o zaman çok küçük yaşıyordu) muhafazası ihmal edildi. Dolayısıyla onu taşıyan at hızlı gitti ve bir müddet sonra Hazret yere düştü. Yol yorgunluğu ve karanlıktan kimse anlamadı ve at da yorgunluktan orada duruverdi. Gündüz olduğunda Hazret kendini o çölde yalnız gördü. Uyanınca önce korktu ama sonra kendini kontrol edip korkunun faydasız olduğunu söyledi.

Ata binip Horasan yolunu bulmaya çalıştı. Bir müddet sonra havalar iyice ısınınca ona şiddetli bir susuzluk galebe etti, öyle ki gücü kalmadığı sırada uzakta bir cisim gözüktü ama ne gariptir ki Hazret yürüdükçe cisim küçülüyordu. İyice yaklaşınca bir su membaı olduğunu gördü ve acele ile o sudan içti ve Allaha şükretti. Hayatı boyunca Yezit'te o tatlılıkta bir su görmemişti.

Mesnevi:

کسی کش همت با اقبال پیوند
نما ند هرگز او را کار در بند
هزاران عقده گرفتند بکارش
با سمانی گشاید کرد گارش

“Kimin ikbali güzelse

Hiçbir işi geriye kalmaz.

Bin bir türlü engel girse de

Kolaylıkla o işi halleder.”

Ama babası ve ağabeyleri onun kayboluşunu anlayınca derin bir üzüntü sardı. Onları aradılarsa da bulamadılar. Nihayet hizmetçilerden birini tekrar Yezit'e yolladı. Hizmetçi biraz yol kat edince hizmetçisinin çocuğuyla karşılaştı.

Babası ve ailesine kavuşunca susama ve su bulma hadisesini anlattı ve duyan herkes hayretler içinde kaldı ve bir kez daha Allaha şükrettiler.

11.1 Hikâye:

Sultan Said, zamanında Semerkant'ta yaşıyordu, bir sabah Mevlana Pir Ahmedî ki hizmetçilerinden yanına çağırdı ve dün gece gördüğü rüyayı şöyle anlattı: “Mirza M. Harzemşah'la birlikte bir dağa çıkıyorduk. O ara bir yerde yol ortasında büyükçe bir taş gördük önce mirza o taşta çıktı sonra da elimden tuttu ve beni de çekti.” Tesadüfen o gün Mirza da ordaydı ve rüyayı dinleyince o da dün gece aynı rüyayı gördüğünü söyledi.

Âli Hazret de cevaben: Acaba bu ne anlama gelir diye hayret etti. Orada bulunan herkes de duyduklarına şaşırılmışlardı.

11.2 Hikâye:

Semerkant'ın Emir saltanatı zamanında Firdevs gibi bir durumu olduğu günlerde, Emir Nizamettin Şeyh Ahmet Süheyli, Mirza Sultan hakkında bir kaside söyleyip, ıslah için Emir'e götürdü.

Emir de onu okuduktan sonra bir beyit daha yazmasını kendi adının da olacağı şekilde yazmasını istedi. Emir Nizamettin de o beyti Hazretin söylemesini rica etti. Hazret de düşünmek için zaman istedi. Bakalım felek perde arkasından ne çıkarır. Derken elinde kalem kâğıt derin bir düşünceye daldı. Bir ara kafayı kaldırıp birer beyit yazıp birbirine verdiler. Tevafuk ya, ikisi de aynı beyti yazmıştı ki tek harfi bile farklı değildi.

Beyit:

بهار باغ جوانی نهال گلشن عدل   گل ریاض کرم سرو جو بیمار و قار

Gençlik bağının bahardaki biten fidanı adalettir.

Riyad çiçeği ekeyim ve vakarla yaşayayım.

11.3 Hikâye:

Bir ara yakut hattında bir mushaftan birkaç sayfa kayboldu. Bu sayfaları tekmil etmek için Hoca Hafız Muhammet hattatı vazifelendirdiler.(59 B sayfa).Hoca Hafız bu yazıların diğer yazılarla tevafuk etmesi için günlerdir ıstırap çekiyordu. Bu sırada Mevlana Şems Maruf yazısında bir mushaf eline geçti. Yazının o mushafa çok yakın olduğunu görünce eksik yerleri oradan nakil etmek istediğinin mümkün olup olmadığını sordu. Tevafuken Mevlana Şemsin mushafı aynen Hoca Yakut'un mushafı gibiydi. Dolayısıyla o yazıları satırı satırına yakut olarak eski mushafa geçirdi. Böylece o müşkül görülen yazı da kolaylıkla tamamlanmış oldu.

11.4 Hikâye:

Sene 175'te Maverannehir'de yaşayan Hoca Yahya ibn-i Kadue'nin çok şan ve şevket içinde olduğunu ve sultan Ali Mirza'nın da bu duruma hiç müdahale etmediği, hatta ona hizmet ettiği haberi geldi. Dolayısıyla Emir Seyit Yusuf bir elçiden Hoca Yahya'nın yaşayış tarzının dervişlere uygun olmadığını, kim ecdadının yaşayış tarzından uzak kalırsa çok yakında büyük zararlar göreceği haberini gönderdi. O sırada bir harbin hikâyesi şöyle ki, Mevlana Hırad ve Ebu Bekir Nida, Semerkant harbi sırasında biri Emir Hüseyin'in eline geçti ve diğeri de Özbekler diyarına gitti.(bu hikâyenin detayı Zafername'de geçiyor).Emir Yusuf bu hikâyeyi hatırlamadığını söyledi,

Ama Hazret o hikâyeyi buldu ve Emir'e gönderdi. Kısa süre sonra Semerkant'tan haber geldi ki, Özbek şah'ı Maverannehir'i istila edip Hoca Yahya ve iki oğlunu yakalayıp şehit etmiş.

Bu tip acayip haller ve garip vakalar çoktur ve en garibi de Hazretin vefatıdır ki ileride şerh edilecek.

11.5 Ali Cenap Hazret Sultanın Fani Âlemden Baki Âleme Gidiş Hikâyesi

Dedim ki kıssadan bir hisse yazayım

Ayrılık derdinden bir sonuç yazayım.

Benim gamımı kaldırabilecek yürek nerede?

Benim derdimi yazabilecek el nerede?

-Âlimlerin bildiği gibi maişet derdi, dünya cefası hep vardır ve Fuzulilerin de bildiği gibi vefa ehlinin hiç rahat gördüğü görülmemiştir.

Nazım:

بمهرش دل کسی چون صبح کم بست
(ورق ۶ ب) که در خون چون شفق هر شام نشست

Kimin kalbinde insan sevgisi yoksa şafak vaktindeki gibi kanlar içinde de olsa üzülmez.

İki insanı anlayış ve hoşgörü birbirine bağlamazsa eninde sonunda onlar birbirinden ayrılır.

Beyit:

زسوزش کسی دمی بیغم نیفتاد   کزان در عمرها ماتم نیفتاد

Onun üzüntüsünden kimse gamsız kalmadı.

Hayatı mateme dönmeyen kimse kalmadı.

Afet ve korkuya, ruhun rahatı adını veremeyiz ve temelsiz binalara itikat ve güven duyamayız.

Beyit:

گیتی که نشیمن زوا است   آسوده دلی در و میجا است
ماتم که سده ایست تیره و تنگ   دروی زوفا نه بوی و نه رنگ

Dünya zeval yeridir

Asude olmak muhaldır

Matem gören o kimsedir ki

Onda vatanın ne kokusu ne de rengi vardır.

Gevşeklerden kim sebat gördü ve beka nerede? Gözü menfaatle olanlardan devam ve sebat beklemek büyük hatadır.

Beyit:

گیتی که اولش عدم و آخرش فناست
 درحقی او گمان ثبات و بقا خطاست
 وین آدمی که زبده ارکانش می نهند
 پیوسته در کشایش این چار اژدهاست (۱)

Dünya ki evveli yokluk, sonu fanidir

Onu baki ve sabit bilmek hatadır.

O kişiye ki erken verirler

Bunu çözmeye kalkışmak dört ejderha gibidir.

-Her ne kadar bu okuma ve yazmadan maksadın ne ve kim olduğu belli değilse de işin özü şu ki, Cemaziyelevvel ayının (sene 906) sonlarında Hümayun Sahipkıran saltanat yatağında baş koydu ve bu haber hemen Herat ehline ulaştı. Âli Hazret 7 Cemaziyelahir Salı günü, Küsü kasabasında dinlenmek için ara verdiler ve gece orada kaldılar. Çarşamba sabahı oradaki duvarlarda yazılan beyitleri okumaya başladı.

درین دقیقه بداننده جمله حکما
 که آدمی چه کند با قضای کن فیکون
 فروغ نبض چو شد منحرف ز جنبش اصل
 بالای شجر فرو رفت پای ا فلاتون
 صلاح طبع چو سوی فساد روی نهاد
 بدانند بیهوده (۱) در دست بوعالی قانون

İlk önce gözü şu parçayı gördü, parça:

Bu dakikada tüm Hâkimler ikamet etti

İnsanın kün feyekun'a yapacağı bir şey yoktur.

Nabzın atışı yerinde yersiz olur

Aczin belası Eflatunun ayaklarına girdi.

Kişinin tabiatı fesada yüz tuttuğunda

Ebu Ali'nin elinde "Kanun" işe yaramaz oldu.

Bunları okuyunca hemen etrafındakilere herkesin bir gün beka âlemine göçeceğini söyledi ve ölüme yapacak bir şey yoktur dedi ve odaya geçti. Perşembe akşamına Mevlana Şems Hümayun ordusundan oraya geldi ve Hazret'in bu gece Emir Şah'ta olacağını ve sabah hareket edeceğini söyledi.

Beyit:

منزل وصال چون شود نزدیک
آتش شوق تیز تر گردد

Visal menzil yaklaşınca/Şevk ateşi daha çok alevlenir.

Sabah devlet erkânı namazı kılıp Emir Şah mülküne yola çıktılar. (61 B sayfa) Yol gittikçe Hazret'in yüzünde bir sevinç gözüküyordu ve hizmetçilere iltifatlar ediyordu. Bir süre sonra karşılayanlar beliriverdi. Bu sırada Hazret'in başı dönmeye başladı. Hoca Şahabettin Abdullah'ı muhafaza için yanına çağırdı. Sonra atından indi ve hocanın elinden tuttu. Hali gittikçe kötüleşince diğer koluna Mevlana Celalettin Kasım girdi ve Hüsrev Efendi'ye kadar yürüyerek götürdüler. Hüsrev Bey onun halini görünce çok üzüldü. Orası ikamet için uygun olmadığından, hizmetçiler Hazret'i bir taht'a koyup şehre götürdüler.

Mesnevi:

شد وقت که وقت بر سر آید
سیلاب بسلا ز در در آید
هم نعل پیفکنند و هم سم
هم نعل پیفکنند و هم سم
شد وقت که این چهار جمال
بنهند محفله سه و سال

Zamanın sona erme vakti gelince

Bela fırtınası kapıya dayanır

Vakti gelince küheylanlar

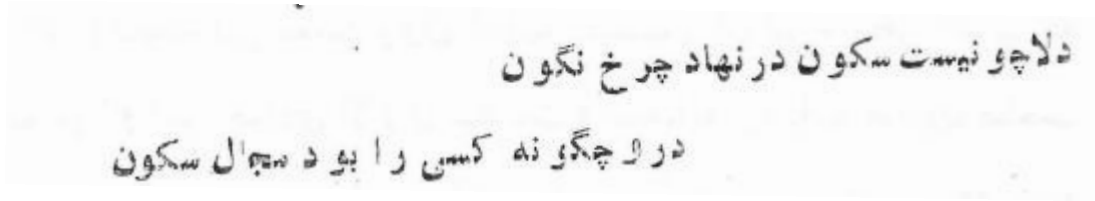
Hem nalını hem de eyerini atarlar

Bu küheylanın da

Yükünü bırakma vakti geldi

Yolda Mevlana Nizamettin Abdülhay ve Mevlana Şemsüddin M. Geylani Hazret'e latifelerle moral vermeye çalışıyordu ama hiç faydası olmuyordu: Kalk ey tabip ki iş işten geçmiştir

Bunu duyan hizmetçiler çok üzgün bir şekilde taht'ı deveye sıkıca bağlayarak şehre götürdüler. Parça:

Feleğin yüzünde ve özünde sükûnet olmayınca

Orada kimseye yaşama mecali olmaz.

Kısaca Cuma akşamı Hazret'i evine götürdüler ve sabah, Herat'ın birçok tabibini Hazret'in yanına getirdiler. Her ne kadar uğraşsalar da fayda etmedi hatta daha kötüye gitti:/Ecel gelince devadan ne fayda./ O gün Sultan şehre gelince olanları duydu ve hemen Hazret'in yanına gitti. Onun rikkatli halini görünce çok üzüldü ve derhal başa gitti. Gelen gidenlerden dolayı Hazret bir lahza bile rahat yatamadı. Cumartesi günü de durum aynıydı. Nihayet Pazar sabahı Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Beyit:

تاجه‌ان است چنین بود چنین خواهد بود / همه را عاقبت کار همین خواهد بود

Ta dünya vardır böyle gelmiş böyle gidecek/Herkesin akıbeti böyle olacaktır

Bunu duyan yediden yetmiş herkes feryadı figan ettiler.

Techiz ve defin merasimi sünnete uygun bir şekilde uygulandı ve bütün büyükler mağfîret dilemek için namaza durdular. Gözlerden akan yaşlar toprakla karışıp adeta çamur oluşturdu. Mesnevi:

ز سزگان دم بدم خوناب سیر یخت
سگو خوناب خون ناب سیر بیخت
ز بس بالا گرفت آنروز فریاد
صدا در گنبده فیروزه افتساد

"Müjgândan damla damla yaş akıyordu

Ona yaş deme, halis kan akıyordu

O gün feryatlar o kadar yükseldi ki

O feryatlar gökkubeye ulaştı."

Bu sırada gök de yer halkına eşlik edip ağlamaya başladı.

Rubai:

خون شفق از دیاه گزدون بچکید
سہ روی بکناد و زہرہ گبہ و بہرید
شب جامہ سیہ کرد درین ساتم و صبح
ہر زد نفس سرد و گریبان بہرید

“Şafağın kanı dünyanın gözlerinden aktı

Ay yüzünü parçaladı ve Venüs saçını kesti

Gece siyah elbise giydi bu matemden

Gündüz de nefes kesti ve yakasını parçaladı”

Herat camiinde cenaze namazı kıldılar ve önceden yaptırdığı caminin yanındaki makberde defnettiler: Ey toprak ne aldığını nerden bilebilirsin ki. O geceyi çoğu fuzelalar kabir başında sabahladılar ve hafızlar sabaha kadar Kur’an okudular. Ertesi sabah Emir Sahipkıran da aza için makamında yerleşti ve devlet büyüklerinin taziyelerini kabul etti ve o gün Herat’ın çoğu camiinde Hatimler inmeye başladı. Parça:

از فوت او نشیت بهر خانه ماتمی وز فوت او بیخاست بهر گوشه شیونی
 زین سههگین سههبت وزین سههناک سرگک آتش فتاد در دل هر سنگ و آهنی

“Onun ölümünden herkes mateme girdi

Onun vefatından her köşede feryatlar yükseldi

Bu ağır musibet ve ölümden

Her taş ve demirin kalbine ateş düştü.”

Sultan üç gün boyunca hazretin evinde bulundu ve taziye kabul etti.

Sultan, büyük Emir’in ağabeyi Nizamettin Şeyh Behlül ve oğlu Emir Kemaleddin ve diğer yakınlarını şefkatle kucaklayarak baş sağlığı diledi. Bu günde Sultan Sahipkıran emriyle Emir Mübariziddin Bahadır, Hoca Efelüddin Muhammed, Hoca Abdullah ve diğer şeyhler de gelip moral verdiler. Bunların yanı sıra Hazret’in saadet hanesinde hafızlar Kur’an okudular.

Gelenlere bolca ikram yapıldı. Hatimler indi. Bunlara kani olmayan Sultan daha büyük bir davetiye de planladı. Şehrin Emirleri bir araya gelip 250 koyun ve 70 at ve inek sipariş ettiler ve Perşembe günü ayın 23’ünde herkesi(büyükleri)sahraya davet ettiler. Sultan da geldi. Kur’an okundu, yemek yendi ve sonrası matem elbisesini çıkarıp sultana şahlık elbisesi giydirdiler.

Vefatından 40 gün sonra yine Emirler bir araya gelip 100 koyun ve iki at kestiler ve çeşitli yemekler ikram edildi. Perşembe günü Recep ayının 29’unda Sahipkıran yine öyle bir davetiye verdi ve tilavetler edildi. Sultanın hanımı da geldi. Ona da vefa elbisesi giydirildi. O mecliste Hazret’in hep yanında olan dinin ve milletin büyüğü Mevlana Mahdumi (ki 40 yıl yanındaydı) vefat tarihi üzerine tarihe geçecek şu rubaiyi söyledi:

آن قطب زمانه چون برفت از عالم تاریخ شد آنکه قطب اقطاب برفت

“Zamanın kutbu âlemden gidince

Tarih oldu o kutupların kutbu”

Emir Kemalettin ki Hazret’in oğlu gibiydi şöyle devam etti:

آن مغفرت پناه که رفت از فضای خاکه
فی روضه مقدسه طاب حاله

“Allah rahmet eylesin toprak âleminden göçtü

Şimdi Ravza-i Mukkades'tedir”

چون یافت این کمال ز خیرات و اجبات

تا ریخ فوت گشت خیر کماله

“Onun hayırlarından kemal buldular

Tarih onun kemali önünde fevt etti.”

Cenap fasih Mevlana Fasihuddin de

Parça:

کا فتاد نهال عمرش از ریخ

«خونریزی دیده» گشت تاریخ

افسوس ز سیر آسمان کسدر

در ماتم اوچو دیده خون ریخت (۱)

“Yazık ki gök kubbesinden

Hayat fidanı kökünden kesildi

Onun mateminde gözler kan döktü

Göz kanaması da tarihe geçti”

-Tabipler başı Mevlana Derviş de şu nazmı yazdı:

د رساتم آن قدوه ارباب وصول ابنای زمان شاه و گدا گشته مدول
(ورق ۳۰) هجرت بر رسول کرد آن سید قوم
تاریخ وفات اوست «هجرت بر رسول»

“Visal erbabının mateminde
Devrin şahı ve gedası üzgün oldu
Kavmin seyidi Resule hicret etti
Vefatı tarihtir Resule Hicreti”

-Fuzela başı seyit Rahmetullah lakablı Mir Münsi bu konuyla ilgili 62 tarih bulmuştur. Onlardan biri şudur:

Parça:

که ظاهر از او گشت آثار رحمت	جناب امیر هدایت پناهی
که آنجا شگفتست گلزار رحمت	شده از خار زار جهان سوی باغی
بجو سال فوتش ز «انوار رحمت»	چو نازل شد انوار رحمت بروحش

“Şahı gününde can verdi.” Ve bir parça daha:

“Cenabı Emir hidayet
Ondan Rahmet eserleri orada bitiverdi
Rahman nurları Ruhuna indi
O yıla nurlar Rahmeti derdi.”

-Söylenmeden kalmasın. Bir sürü şair ve fazıllar çeşitli şiirler ve kasideler nazmettiler ama işin kısa olması için çoğunu kitaba koyamadım, dolayısıyla beni mazur görünüz.

Parça:

اميد وار چنانم كه فيض فضل ازل
 هميشه كام ده شاه كامران باشد
 بقدر دولت او خلعتي بيا را يد
 كه عطف دامن او سلتك جاودان باشد

“Ezel olan Allah’tan umut ederim ki
 Daima feyzi o mutlu padişahın üzerine olsun
 Devletinin şanı yücelsin
 Onun eteğine yapışan sonsuz mülk sahibi olsun”

965 senesinin Ramazanında, aciz bendeniz Muhammed İbn-i Hamzatül Hüseyini sizin affınıza sığınırım.

12. EKLER

12.1 Sultan Hüseyin Mirza Baykara:

Sultan Ebul Gazi Hüseyin bin Mensur bin Baykara, Gürayani şehzadelerindendi ve ilk önce Mirza Uluğbek himayesi altındaydı ve onun oğlu Abdülatif'in ölümünden sonra, Ebu Said onu hapse attı. Sultan hapisten kaçtı ve Ebu'l Kasım'a katıldı ve onunla kaçtı, sene 862'de Ester Abadı kuşattı ve orada tahta oturdu. Sultan bilgi ve ilimi severdi ve onun devrinde edebiyat çok revaç buldu. Öyle ki onun sarayı şairlerin ve ediplerin merkezi oldu ve onun veziri Emir Ali Şir Nevai'nin teşvikine mazhar oldular.

Sultan şahsen ilim ve edebiyata karşı çok ilgiliydi. Türkçe olan şiir divanları birkaç kez basıldı ve en muteberi ise sene 1346 Şemsi'de M. Yakup tarafından Kabil'de basıldı.

12.2 Şahruh Mirza:

Timur'un evlatlarından ki herkesten daha çok edebiyata meyilliydi ve özellikle tarih aşığıydı ve bir sürü tarih yazarlarına önemli eserler yazdırmıştır.

Kardeşlerine nazaran en çok babasına benzeyen biridir. Babasından sonra 43 yıl (807-850) krallık yaptı. Başkenti Herat'tı. Abdurrezzak Semerkandi onun saltanatının Sena nehrinden Tebriz'e(Horasan) kadar olduğunu yazar. Şiir ve Nazımla uğraşmamasına rağmen çok sayıda beyit ve özlü sözlere sahiptir. Öyle ki bir ara Üstat Kavamuddin bir imarat hakkında itiraz ettiğinde onu 1 yıl hizmetten mahrum etmişti ve: "Sen yerdeki işleri bitirdin de göktekilere başladın."

12.3 Hasan Bek Türkmen:

Hasan Bek ki ona "Uzun Hasan da derlerdi. 809 hicri yılında doğmuştu. Çok bilgili, ilim sever, kahir ve şevket sahibi sultanlardandır. Ulema ve fuzelaya ikram ederdi. 882 de Tebriz'de vefat etti.11 yılı aşkın padişahlık yapmıştır. Uğurlu M. Sultan Halil, Yakup Mirza, Mesih Mirza, Yusuf Mirza, Maksut Bek ve Zeynel Bek adında (ki Rum Savaşında öldürüldü) yedi oğlu vardı.

12.4 Kargalar Bağı:

Kerretlerin eseri olup, Timur'un devrinde kullanılmıştır.

12.5 Mirza Ebu Said Kuregan:

Şahrutian sonra Maveräünnehir'in padişahı oldu ve hep horasanı fethetme hayaliyle yaşadı. Mirza Ebu'l Kasım Babür'ün vefatından sonra Horasan'a doğru yürüdü ve Herat'ı (863 H) fethetti ve azim bir saltanat tesis etti. Sene 873 Hicri'de Uzun Hasan Türkmen'in fermanıyla Azerbaycan'da öldürüldü. 12 yıl boyunca Afganistan'da ve Horasan'da padişahlık yaptı.

12.6 Hoca Fazlullah Ebulleysi:

Semerkant'ın büyüklerinden ve Ebulleysi Fakih'in oğludur. Fıkıhta ona ikinci Ebu Hanife derler. Emir Seyit Yusuf'un talebelerindedir. Ondan ders verme icazeti almış biridir, hatta fakir de 2 sene ondan ders almıştır. Ona oğlum diyerek iltifatta bulunurdu. Semerkand'ın büyük âlimi olması yanında şiire ve bilmeceye meyilliydi. Matla:

قد چون سرو تو جانست مرا بلکه روان
سویم ای سرو روان شو که فداسازم جان

“Benim başım senin yolundadır gerçi

Beni yanına al ki sana can feda edeyim.

Bu bilmece de onun:

چون بهشت آمد به فتح از روی باغ بلبلس گر کم شود یابد شکست
خواجه در سمرقند به رحمت حق رفت و در گنبد خانقاهش دفن کردند.

Bağın yüzünden cennet fethedildi

Cennetin bülbülü azalırsa kaybeder

Hoca Semerkant'ta vefat etti ve kendi kümbetinde defnettiler. (Mecalis'ün Nefais tercümesi S.27)

12.7 Din ve millet büyüğü Muhammed Nizami:

Mantık ilmine sahip olup Fen ve Matematikte de kendini geliştirmiştir. Selim davranışı ve huyu herkes tarafından takdir ediliyordu. Çoğu derslerini Mevlana Fasihüddin'den almış ve üstadlık makamına kadar yükselmişti. Medrese-i İhlasiye, Gıyasiye ve Bidiyeyi 919 yılında tamamlamıştı ki detaya lüzum yoktur.

Hep yolculuk yapmayı adet edinmişti ve Herat'tan Belh'e gitti ve birkaç yıl orada Emir Sadruddin Yunus'un (damadıydı) yanında kaldı ve o yılın sonlarında ahirete göç etti. 14 imam hakkında haşiyeler ve hikmetler yazmıştır ki sonradan gelenlere faydalı kaynaklar olmuştur.

12.8 Kadı İhtiyaruddin Turbeti:

Kadı Gıyasettin'in oğludur. Zamanın çoğu kadınlarından daha üstündü. Gençken Herat'a gelip din ilimleri öğrenmeye başladı ve kısa bir süre içinde kendini geliştirip fetva vermeye başladı. Şiir ve bilmece dalında da vukufiyet kazandı. Hakan Mansur Baykan saltanatının sonlarında da kadı oldu ve zaman içinde kendi meslektaşlarına karşı büyük bir fark oluşturdu ve Hakan'ın iltifatlarına mazhar oldu. Ebulfedh'in zamanında da onunla beraberdi ve o öldürülünce memleketine gidip ziraatla iştiğal etti. 920 yılının başlarında hemoroid hastalığından vefat etti. Turbet kasabasında ecdadının yanına gömüldü.

Herkes tarafından sevilen biriydi hatta Mir Alişir Nevai camiinde bir taşa şunlar yazılıdır:

از همت بزرگی شد منبری مکمل
هرگز کسی ندیده منبر به سنگ مرمر
کز غایت ترفع بر عرش سرکشیده
تاریخ شده همان گوهر گز کسی ندیده

“Büyüklik himmetinden bir minber tamamlandı

O kadar uzun ki sanki arşa değıyor

Kimse mermerden minber görmemiştir

Tarihe geçti, öyle ki kimse böylesini görmedi.”

Emir Burhaneddin Ataullah Nayşapuri:

Mir Kand Habibusseyr kitabında şöyle buyurmuştur:

O gençken Nayşapur'dan (doğduğu yerdir) Harat'a gelip ilim tahsiline başladı ve kısa bir süre içinde çoğu fenleri kesbedip farklı dersleri farklı âlimlerden aldı ve yıllar boyu Medreseyi Şerefiye Sultaniye ve Rafiye-i İhlasiye'de ders verdi. Kafiyeyle şiirleriyle ulema arasında meşhurdur. Ömrünün sonlarına doğru Herat'tan Meşhed-i Mukaddese'ye gitti ve 919 yılında şevval ayının ortasında vefat etti.

12.9 Emir Mürtaz:

Hikmet ve Matematik ilminde eşsizdi ve diğer ilimlerde ise çoğu âlimlere galebe ederdi. Çoğu günler oruçluymdu ve aynı zamanda ibadetlerinde de eksiklik görülmezdi.

Hakan Mansur devrinde İhlasiye medresesinde ders verirdi ve Muhammed Han Şeybani zamanında da Medrese-i Sultani'de görev yaptı. Horasan illerinde kısa sürede nam saldı ve Tesennün mezhebindeki taassubundan dolayı Herat'tan Kandahar'a gitti ve orda vefat etti.

(Habibüsseyr'e bkz.)

12.10 Emir Sadruddin İbrahim Meşhedî:

Faziletli bir âlimdi ve Hakan Mansur devrinde yıllarca Medrese-i sultani ve ihlasiye'de ders verdi. Sene 919'da ahirete göç etti. İki güzel ahlaklı oğul bıraktı. Emir M. Emin ve Emir M. Hüseyin. Çok takvalı iki gençten Emir M. Emin Medrese-i İhlasiye'de ve Emir M. Hüseyin de Medrese-i Cemaliye'de ders verirdi. Amcaları Emir Abdulcelil de ulemadandı. Hakan Mansur ve M. Han devrinde de muhasebe işiyle uğraşırđı.

(bkz. Rical Habibulseyr)

12.11 Emir Cemalüddin Ataullah Asili:

Dedesi Emir Seyit Asiluddin gibi fıkıh ilminde eşsizdi ve diğere ulum-u din ve fen ilimlerinde de oldukça mesafe kat etmişti. Birkaç yıl Medrese-i Sultani'nin bir kümbetinde ki şimdi Hakan Mansur'un kabridir. Ve İhlasiye'de ders aldı ve haftada bir Herat camiinde irşat ve nasihatte bulunurdu. Ama şimdi inzivaya çekildiğii için bu tür hizmetlerde bulunamıyor. Bazı din âlimleri ona hizmet etmenin vacip bile olduğunu söylerler. Siretünnebi ve ashap konusunda yazılılarıyla meşhurdur.

Ama bazıları o kitabı derk etmenin çok zor olduğunu söylerler.

(4.cilt Habibüsseyr-Tahran Basımı sayfa 259)

12.12 Hoca İmaduddin Abdülaziz Azberî:

Hadis, fıkıh Hanefi ve Şafii'de kendini çok geliştirmiş bir âlimdi. Hakan Mansur zamanında Emir Nizamettin Alişer Meşkut adında bir kitap yazdı. Kitabı meşhur olmadan devlet işleyişiiyle ilgili makaleler yazıp Sultani ve İhlasiye medresesinde dersle meşgul oldu. Emir Merfaz'ın Herat'tan Kandahar'a gittiğii yıl Hindistan'a gitti ve uzun zaman ondan haber alınamadı ve en son senede vilayetinde vefat etti.

12.13 Mirza Muhammed Sultan (Mirza Kıkık adıyla meşhur):

Güzel ahlaklı bir şehzade olup, kibirden uzak ve kısa sürede ilmi ve ameli faziletler kazanan ve muhteşem eserlere sahip takva sahibi birisidir.(Mekke ziyaretine müşerref olmuş)

Bu rubai de onundur:

عمري به صلاح مي ستودم خود را
در شيوه زهد مي نمودم خود را

چون عشق آمد کدام زهد و چه صلاح
المنه لله آزمو دم خود را

"Ömrüm kendimi ıslah etmekle geçti

Zühde ermekle uğraştım.

Aşk gelince ne takva ne züht kaldı

Böylece kendimi denemiş oldum."

Bazıları bu rubainin Hazreti Nuraya söylendiğini söylerler.

(Mecalis'ün Nefayis Tercümesi) sayfa 127-315

12.14 Ahmet Taftazani:

Âlemin allamesi, emanet ve dindarlıkla mevsuf ve diyanet ve takvada maruf; tefsir, hadis ve fıkıh ilminde eşsiz ve sair ilmi fenni ve aklide de birçok ulemadan daha üstündü. Ceddi Mevlana Kutbettin Yahya bin Mevlana Saidülmillet veddin'in vefatından sonra Şeyhülislam görevine başladı ve yaklaşık 30 yıl boyunca hizmet etti. Sene 916 Ramazan'ında Hümayun Nevab tarafından sorguya çekildi ve o günlerde padişah fermanıyla öldürüldü. Herat'ta, Halifetan kapısının yanındaki camii şerif onun eseridir. Talebeler arasında onun yazdığı eserler çok meşhur ve hafızalarda yer etmiştir.

12.15 Mevlana Kemalettin Hüseyini Vaiz Kâşifi:

İsmi Hüseyin bin Ali Beyhaki ve lakabı Kemalettin ve vaiz kâşifi olarak da meşhurdur. Aslen vaaz ve hitabetle meşguldü. Sonra Herat'a buradan gelip yaşamaya başladı. Dokuzuncu asrın meşhur şairlerinden ve müfessirlerindendir. Çoğu meclislerde vaaz ve hitabet yapardı. Sonradan Nakşibendi tarikatına giren Molla Hüseyin, Emir Ali Şir Nevai'nin himayeti ve iltifatına mazhar oldu ve Sultan Hüseyin sarayında önde gelenlerin zümresindendi. Vaiz kâşifi Deri edebiyatı ve kültürü hakkında çok kıymetli eserler yazdı. Mesela, nücum, tefsir, hikmet, ahlak, hadis, tasavvuf, matematik, fıkıh ve tarihi örnek verebiliriz. Şiirleri de çok etkili olup, eserleri de yaklaşık 37 tanedir. Molla Hüseyin 910 Hicri'de Herat'ta vefat etti (Afg. Encümeni Aryans yayını sayfa 237-238)

Mevlana Nurettin Abdurrahman Cami:

Mevlana kitapları ve eserleri için “Cami” kitabına bakınız.

Yazar: Ali Asgar Hikmet, Tahran, Basım yılı 1320, 410 sayfalık

12.16 Mevlana Ehli Şirazi:

İsmi Muhammed olup sene 858’de Şiraz’da doğdu. 84 yıl yaşadıktan sonra 942’de vefat etti. Hoca Şemseddin Hafız Şirazi’nin kabrinin sağında yatıyor. Yaşarken çok maddi sıkıntılar çeken Şirazi’nin şiirlerinin çoğu dertlidir. Şiir ve şairlik hakkında şöyle buyurur:

شعر اگر باشد لباس شاهد معنی نکوست
ورنه عاقل فخر هرگز کی به اشعار آورد
شعر رنگین از تکلف نقش چین و آب جوست
رو بدریا کن که گوهر بحر ذخار آورد

“Şiir eğer şehitlik içeriyorsa hayırlıdır

Yoksa akıllar neden şiire yönelsin.

Renkli şiirler buruşuk yüz ve sıkıntının neticesidir

Deryaya bak ki tüm inciler en altta olur.”

Ve ayrıca şiir söylemeyi yazı yazmak değil de inci vermek gibi bilir:

کلك اهلی همچو مژگانش در آهشان دایم است
این نه بهر آن بود گو صاحب دفتر شود
صد هزاران قطره بارد همچو ابر نوبهار
بر امید آنکه باشد قطره یسی گو هر شود

Ehillerin hilesi tıpkı müjgânları gibi ayandır

Kitap sahibi olmak gibi bir derdi olmaz.

Yüz binlerce damla yağar tıpkı bahar bulutu gibi

Asıl odur ki yağan damla cevher olsun.

Hep etkili söz söyler ve güzel sohbet ederdi. İyi şairleri melekten de üstün görürdü ve kötü şairi de köpekler sırasına koyardı. Külliyyatı şunlardan ibaretti: Gazeller, Kasideler, Terkihibent, Terci-i bent, Muhammes, Müstezad, Kıtalar, Tarihler, Sakilik, Rubaileri, Güncefe rubaileri, Muhtelif rubaileri, Muammalar, Mesnevi, Mum Ve Kelebek, Mesnevi Seher Helal ve başka kasideler Hamid Rabbani himmetiyle yayınlanıp sena kütüphanesinde 1343 yılında İran'da çoğaltılmıştır. Detay için oraya bakılabilir. Ehli ilk kasidesini Emir Ali Şir Nevai hakkında yazıp Herat'a göndermişti.

Ehli'nin üç kaside kitabı bulunmaktadır. Birincisi Emir Alişir'in övgüsü üzerine olup 149 beyittir ki yaklaşık 91 beyti çıkartılmıştır. İkincisi Sultan Yakup'un medhi için olup 154 beyittir. Onun da 102'si çıkartılmıştır. Bu kasideye de "Kanun Fikret" adı vermişler ve bu kelime tarihi gösterip yıl 907'yi işaret eder.

Üçüncüsü şah İsmail Safevi hakkında olup 160 beyittir ki 120'si çıkartılmıştır ve bu kasideye de "Hiredname" ismini vermiştir. Ve bu kelime de 912. yılı gösteriyor.

Bu kasidelerin ön sözü Ehli kalemi ile bedi sanatı ve kafiye ilminin deyimleri ile örneklendirilerek yayınlanmıştır. Yani kasidenin birkaç beytinden yeni bir beyit elde edilir. Bu yeni beyit de başka sanatları içerir. Bu beyitler birleşerek yeni bir dörtlüğü oluşturur. Ve bu dörtlüğün beyitlerinin ilk harflerinin birleştirilmesinden yeni bir kıta elde edilir.

Böyle sanatların zor olduğu açıktır ve üstün zekâyı gerektirir. Ondan önce de birkaç kişi bu işlere girişmiştir. Kendi tabiri ile 'Selman Saveci araştırması' yapmışlardır. Seyit Zülfikar Şirvani Selman'dan sonra bu işe girişen ilk kişidir. O Sultan Muhammet Harzemşah'ın saray şairi idi.

Ehli ilk kasidesini Selman'dan esinlenerek yazmıştır. Bu kasideyi Herat'a gönderdi ve Emir Alişir'in eline ulaştı. Ve onun çok hoşuna gitti. Emir Alişir bu kasideyi Salman'ın kasidesine tercih etti.

Burada bu kasidenin beyitlerini Mevlana Ehli'nin külliyyatından aktarıyoruz.

12.16.1 Birinci Kaside

Emir Alîşir Nevai'nin Övgüsü Üzerine

نسيم کا گل مشکين کر است چون تو نگار
 شميم سنبيل مشکين کجاست مشک تنار
 شميم خيزد از آهو و لی نه زين خوشتر
 نسيم گل وزد اما چنين نه عتبر بار
 نسيم کا گل مشکين کرا خيزد ازين خوشتر
 شميم سنبيل پر چين کجا ريزد چنين عنبر

Sevgilinin saçlarını okşayan esinti misk gibi kokar

Yârın sümbül saçlarının kokusu tatar miskinden daha güzel

Ceylandan güzel koku çıkar fakat bunun kadar güzel değil

Gül güzel kokar fakat bunun kokusu bir başka

Kimin saçlarını savuran rüzgâr bunun kadar hoştur?

Böyle misk ve amberi hangi kıvrıcık saç serper?

Takti: Mefailun mefailun mefailun

Bahr: herec müsmen salim

Kafiye: Mukayyit mücerret

Sanat: Tersî

اگر چه نیست چو پروانه تاب شمع توام
 زمن دریغ تو پروانه وصال مدار
 نمی شود دل تنگم ز دیدنت تو میماید
 گرش بدیده مرگان همی نشانی خار
 فراق و داغ تو در خون دوترگسم بنشانده
 اگر غم تو بخون داردم نشان مگذار
 پروانه شمع تو شد دل کز وفا دارد نشان
 پروانه وصالش مده کش غم بخون دارد نشان

Senin şemmine kelebek kadar dayanıklı değilim

Vuslat pervanesini benden uzaklaştırma

Dar kalbim seni görme ümidini taşı

Kirpikler kalbime diken gibi batsa da

Senin firakın beni keder kanları içerisinde bırakır

Senden uzaklığın gamı beni kan ağlatır

Zerre kadar vefası olan kalp senin şemminin pervanesi olur

Vuslat pervanesi gelmezse kalp kan izleriyle dolar

Takti: müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

Bahr: ricz müsme mizal

Kafiye: murdif bardif

Sanat: tam tecnis

ضرورت است مرا خود شنیدن این نو بت
 که تازه دل شد از آن بوی مشک چین گلزار
 لب است ز جان آن دهان و مسکین من
 که داغها برم از وی بجان حسرت خوار
 بسست بوی از آن زلف مشکبویم زان
 که بوی اودل مسکینم آ و رد به قرار
 تا شنید این جان مسکین بوی از آن زلف مشکین
 تازه شد زان بوی مشکین داغها بر جان مسکین

Bu sefer benim kendimin kabul etmesi lazım geldi ki

Kalbim o güzel misk kokusundan gül gülistan oldu

Zavallı vücudum can ve heyecandan doldu

Ona hasret dolu vücudum hoş yaralar aldı

O güzel sümbül saçların misk kokusu sardı beni

Onun güzel kokusu yüreğime sükûnet getirdi

Onun saçlarının misk kokusunu aldığımda

Bu zavallı bedenim yaraları tazelendi

Takti: failâtün failâtün failâtün fâilün

Bahr: raml müsmin müsbiğ

Kafiye: murdif bardif diğer tekil çeşidi

Sanat: hatti tecnis

نهاده است خیا لت چو پای بر جانم
 شبی نخوابم از این سیل دیده بیدار
 اگر غم تو که آرد چنین شبیخونمها
 بریز دم به شبی خون که گویدش ز نهار
 خیالت چو بر جانم آرد شبیخون
 شبی آیم از دیده ریزد شبی خون

Senin hayalin vücudumda yer ettiğinden beri
 Hiç bir gece gözlerimde uyku yoktur
 Senin gamın geceleri böyle uykumu kaçırıyor
 Bir gece kanımı dökerek beni yok edecek
 Hayalin bana uykusuzluk getirdiği için
 Gözlerimden bir gece yaş akıyor bir gece kan

Takti: faulün faulün faulün faulün
 Bahr: mütekarib müsmin müsbiğ
 Kafiye: murdif bardif diğer çeşidi
 Sanat: mürekkep tecnis

مگر دمی نه ازین سان گشاده زلف آری
 که گردن دلش از غم یکی رعد ز هزار
 گزیر ، نیست که پا بر سر م اجل بنهد
 که چون رهایی ام از این کمند شد دشوار
 گردمی زین کشی زیر پا برسمند
 گردنی کی رعد چون رهی از کمند

Böyle açık serpilmiş saçların tuzağından kaçış yok
 Kalbin, binlerce telinin birinden bile kurtuluşu yok
 Başıma ecel gediğinde kaçış yok
 Çünkü bu tuzaktan kaçış imkânsız
 Bir an bile bu ağılardan uzaklaşamazsın
 Tuzağa düşen boyunun kurtuluşu çok zordur

Takti: failün failün failün failün

Bahr: mütedarık mizal

Kafiye: mukayyid ba harfi kayd

Sanat: mütrif tecnis

سمن چو ورد رخت دید جان نثارش کرد
 صبا چو گرد ترا یافت کرد دل ایثار
 یکی که وصف ترا ورد ساخت جان منست
 که نقد حاصل خود گرد باخت در ره یار
 ورد رخت دید جان وصف ترا ورد ساخت
 گرد ترا یافت دل حاصل خود گرد باخت

Serv, rüzgârın virdini görünce, ona canını feda etti

Sabah esintisi senin izini bulunca kalbini feda etti

Senin övgünü vird eden biri benim canımdır

Seni tenkit eden elindeki her şeyini kaybeder

Rüzgârın seni vird ettiğini gören can, seni vird-i zeban etti

Kalp senin izini bulunca kendine ait her şeyini kaybetti

Takti: müfteilün failat müfteilün failat

Bahr: münserih mütva mevkuf

Kafiye: murdif bardif mürekkeb

Sanat: nakıs tecnis

سرم فدای تو بسیار یار غیرمشو
 مسوز جان گران بار من دگر زین بار
 ترا ز آتش غم گر چه سوخت بس عا شق
 ولی باینهمه خواری یکی نگشت غبار
 طراوت گل زویت که بر فروخت چمن
 هزار خرمن گل را بسوخت سنبل وار
 بسیار یار آتش غم گر چه بر فروخت
 انبار باروین همه یکباره ام بسوخت (کذا)

Başım sana feda olsun, başkalarının yâri olma

Ağır yüklü canımı bundan başka yakma

Senin gamının ateşinde birçok âşıklar yandı

Fakat bütün bu ıstıraplardan hiçbiri yok olmadı

Senin gül yüzünün tazeliği bahçeleri aydınlattı

Sümbül gibi binlerce gül harmanını yakıp yok etti

Ey yar, gam ateşi sinemde çok yandı

Bu sefer bütün her şeyimi tamamen yaktı

Takti: meful failat mafail failat

Bahr: mezari ahrab mekfuf meksur

Kafiye: murdif bardif mürekkeb diğer çeşidi

Sanat: mükerrer tecnis

غباری از تو سمن بوی مشک اگر نه بریزد
 نه مشک خاک سیاه است بر سر تا تار
 رخت که شمع صفت ریخت آبروی بنان
 بسوخت بیخودم از تاب خویش چون گلزار
 بی تو سمن مشک که بر رخت ریخت
 خاک سیاه است بر سر ریخت بیخست

Eğer senden misk kokusunu almazsa,

O zaman misk-ü tatar üzerine dökülen kara toprak gibidir

Rüzgâr eserek mumun onurunu kırdı

Benim benliğimi narçiçeği gibi ateşe verdi

Sensiz giysilere dökülen misk

Dökülen kokusuz toprak gibidir

Takti: müfteilün müfteilün failat

Bahr: seri mütva mevkuf

Kafiye: murdif bardif diğer çeşidi

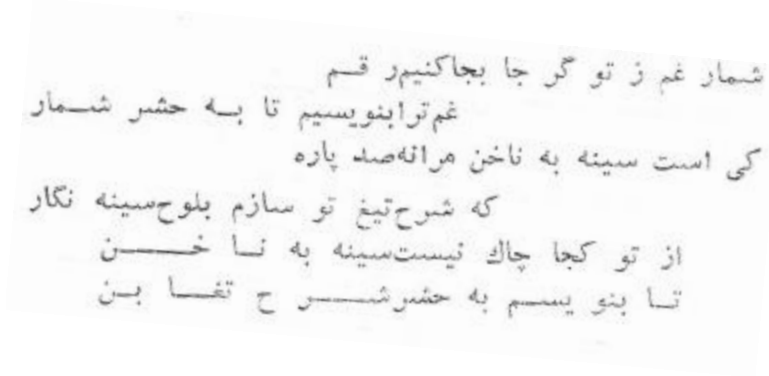
Sanat: iştikak

از این بر آمده کاخ است خاک بر سر من
 کزو امیدندارم مراد و صل و کنار
 یکی که جان مرا سوخت بیتو حاصل عمر
 میان ماوتو تاکی شده ست حایل دار
 این کاخ خاک بر سر جان سوخت بیتو حاصل
 دام مراد و صلت تاکی شده ست حایل

Bu topraktan köşk, hep üzerime toprak saçar

Ona vuslat ve kenarında oturma ümidimi yok eder
 Sensiz canım yandı hayatım bomboş oldu
 Benim ve senin aramızda bir uzaklık var
 Bu köşk sensiz canımı tenimi yaktı
 Senin vuslatından daha ne kadar uzak kalacağım

Takti: mefulün failatun mefulün failatun
 Bahr: mezari cüzvi ahrab cüzvi salim
 Kafiye: mukayyit bittasis ve dâhil
 Sanat: kalbi küil

Senden olan dertlerimi rakamlarla saymaya kalkarsam
 Haşır gününe kadar saymakla bitmez
 Göğsümde dokuz yüz tırnak yarası var
 Senin kalbime sapladığın okların bir levhasıdır bu
 Senin için sinemin tırnaklarla parçalanmamış yeri yok
 Sonsuza kadar senin bu yaptıklarının destanını yazacağım

Takti: müfteilen failat müfteilen feal

Bahr: münserih mütva menhur

Kafiye: mukayyit bittasis

Sanat: kalbi baz

هلاک نر گس خویشم ا گس کنسی ایسر و
 کلاه بخت بچرخ افکنم چو گل صد بار
 سعادتم بارادت چو خاک پای تو ساخت
 زهی مزید محبت ز هسی سعادت یار
 هلاک نر گس خویشم اگر کنسی بارادت
 کلاه بخت بچرخ افکنم چو گل ز سعادت

Eğer beni, kendi nergisinin hilali yaparsan

Mutluluk şapkamı göklere fırlatırım yüzlerce defa

Senin ayağının altındaki toprak olmak benim için saadettir

Daha fazla aşk daha fazla saadet

Eğer beni, kendi nergisinin hilali yaparsan

Saadet şapkamı göklere fırlatırım mutluluktan

Takti: mefailun failatun mefailun failatun

Bahr: müctes mahbuun

Kafiye: mukayyit bittasis ve dahilin diğer türü

Sanat: kalbi mutrif

اگر بر آن رخ کش دیدم نیز میدیدی
 تو باز از کرم خویش پرده بی بردار
 لب تو کردم ازین گونه خوش خراب از اشک
 مرا بدرد چو شد بیم مرگ از او بردار
 بارخسش وه نیز میدیدیم زین عو ش خراب
 باز اگر میبرد بارم رابدر بیمر گک از آب

Senin keremini göz görmeye dayanamaz
 Sen yine cömertliğinin yüzünden perdeyi kaldır
 Eğer senin engin merhametini idrak etseydik
 Muhakkak ki buna dayanılmazdı

Takti: failatun failatun failatun failat

Bahr: raml müsmin maksur

Kafiye: murdif bardif müfred

Sanat: maklub müstevi

هزار سال چو رویت گلی نیارد کس
 که چون من از همه سویش بود هزار هزار
 اگر چه در چمنی چون تو نوگلی نشگفت
 نداشت درد گلی بلبللی چو من افکار
 چو رویت نیا رد کسی نوگلی
 چو من هم ندارد گلی بلبللی

Bin yılda kimse yüzün gibi çiçeği getiremez
 Benim gibi binlerce tarafı arayan kimse
 Hiç bir çimende senin gibi gül yetişmez
 Hiç bir bülbül de gül derdinden benim kadar dertli değil
 Yüzün gibi çiçeği kimse bulamaz
 Hiç bir gülün de benim gibi bülbülü yok

Takti: feulen feulen feulen fil

Bahr: mütekarib mahzûf

Kafiye: mutlak mücerret

Sanat: mütevazî sece

یکی که سر زد ازو شوق روی تو دیدن
 ز ذوق گوی تو کرد از بهشت چون من عار
 بدرد و داغ خو شیم از هوای و صلت زان
 ز گشت باغ کشید یم پای دل بکنار
 ز شوق روی تو دیدن بدرد و داغ خو شیم
 ز ذوق گوی تو دامن ز گشت باغ کشیم

Senin yüzünü görmeyi heveslenen biri

Cennetleri görmekten yüzünü çevirir

Dert ve ıstıraba razıyız sana ulaşmak için

Onun içindir ki bahçeleri gezmekten kalbin ayağını çektik

Takti: mefailun failatun mefailun failat

Bahr: müctes mahbuun maksur

Kafiye: mutlak behuruuc

Sanat: seci mütevazı

سزد اگر دل صید کمند تو شاداست
 درین که پای سمندت برو کند رفتار
 یقین که تو چو من آهو نه کم اسیرت هست
 ز آهو بی چوبمیرد چه غم رسد به تبار
 دل صید کمندت شد و چون او نه کم استت
 در پای سمندت چوبمیرد چه غم استت

Gönül senin kemendinin avı olmaktan mutludur

Ya da ayaklarının tozu olmaktan sevinçlidir

İnan ki benim gibi avına düşen ceylan az değildir

Ölen ceylanın artık miskle bir ilgisi kalmaz

Nice gönüller senin kemendinin avı oldu

Niceleri ayaklarının tozu olarak öldüler

Takti: meful mefail mefail feulen

Kafiye: mutlak behuruuc ve mezid

Bahr: hezec ahreb mekfuf mehzuuf

Sanat: seci mütevazı

دل حزين چو خراب يکي نظراز تست
 چه باشدار بنما يی د می رخ چو نگار
 يکي نما چو بنم چمبره شما هداور من
 بر ستمت چو خراب توام د می بگذار
 رخ ترا چو د می بنگرم بمن ستم است
 به يك نظرسنوی بر شکسته يی مگار
 چو خراب يکنظر ستمت چه شد ار د می نگر ستمت
 چه شد ار د می نگر ستمت چو خراب يکنظر ستمت

Kırık gönlüm hüznüldür ne olur bir nazar eyle

Gül yüzünü bir gösterirsen ne olur

Yüzünü göstererek gönlümü şad eyle

Biliyorsun ki bir kere yüzünü görmeye muhtacım

Senin çehreni görmemek bana büyük bir zulümdür

Bir nazarla kırık gönlümü ihya et

Bana işkenceyi bırakıp bir nazar eylesen ne olur

Seni bir kerecik görmek beni hayata bağlar

Takti: mütefailun mütefailun mütefailun mütefailun

Kafiye: mutlak behuruuc ve mezid ve naire

Bahr: kâmil müsmin salim

Sanat: terd ve eks

بود لب شمکریں تو شر بست کوثر
 خد تو لاله نو بر خط تونیل عذار
 از آن قد تو که شد بنده قامت طوبیش
 به سروگوخط آزاد گی خو یش بیار
 لب تو شربت کوثر قد تو قامت طوبی
 خد تو لاله نو بر خط توسر خط خوبی
 قد تو قامت طوبی لب تو شر بست کوثر
 خط تو سرخط خوبی خد تو لاله نو بر

Senin tatlı dudakların Kevser şerbetidir

Yüzün lale gibi güzel ve parlak

Boyun tuba ağacını utandırıyor

Serv ağacına de ki tazeliği senden öğrensin

Dudakların Kevser şerbeti boyun tuba ağacı

Güzelliğin güzellerin güzeli iyiliğin iyilerin iyisi

Takti 1: mefailen fiilatun mefailen fiilatun

Takti 2: fiilatun fiilatun fiilatun fiilatun

Takti 3: mefailen mefailen mefailen mefailen

Kafiye: birincisi, meruf ve mechul; ikincisi, sani mukayyit mücerret

Bahr 1: müctes mahbuun

Bahr 2: raml mahbuun

Bahr 3: herec saalim

Sanat: melun besih bahr, iki harfle mevsul, terd ve eksin diğer çeşidi

دل من از تو اگر زنده شده نباشد دور
 چون ز شکل تو دل زنده شد بت فر خار
 ولی به ملکیت جان زد علم سپاه غمت
 که تا برآردم از جان و عقل وهوش دمار
 دل ز تو در ملکیت جان زد علم
 من ز تو دل زنده هم از او علم

Senden hayat bulan gönlüm senden uzak olamaz

Ferhar putu gibi senden vücut buldu kalbim

Ama can ülkesinde senin gamının ordusu sancağını dikti

Bedenden can, akıl ve iradeyi yerinden etmek için

Sana ait olan kalbim sana teslim oldu

Senden gönlüm hayat buldu

Takti: failatun failatun failan, müfteilen müfteilen failan

Kafiye: memul ve gayri memul

Bahr: raml müseddes mehzuuf, seri mutva meksuuf

Sanat: zubeheyin

خمد ز سستی تب پشت بیتوبس تن را
 که سستیسست بسی از تبیت به بس تن زار

سست تبش تبیت بس تن سستیسست بسی تبیت به سست

Sensizlik hastalık ateşi gibi sırtımı bükümüştür

Zavallı vücudumda ateşten ciddi gevşeklik vardır

Vücudum hasret ateşinden halsizdir

Bu halsizlik beni sarıp sarmalamış

Takti: meful mefailen feulen

Kafiye: memul ve gayri memul

Bahr: hezec müseddes ahreb, makbuz mahzuf

Sanat: mevsil münşari

وصالی ارچه کمم داده اسست بخت ولیک
 چه من بیاد تو دایم خو شم وصال انگار
 اگر دوا نکنی درد ما ز دردی دن
 تو چون خوشی مه من بادجان من بیمار
 همه مراد من ای مسست ناز چون نظریست
 مکن به تلخی غم نا امید م از دیدار
 دگر شکست تنم نیک بین و عیب مکن
 چرا که همیشه عیشش زغم شکست انبار
 ای داده دوا ی دردم از در دیدن
 من با تو خو شم گرتو خوشی عم با من
 مسست نظر یسست نیک بین عیب مکن
 تلخی منما همیشه عیشش مشکن

Gerçi kader sana vuslatı benden almıştır

Fakat ben senin hayalinin vuslatı ile mutluyum

Eğer benim derdime derman olmazsan

Bu dert beni mahveder yok eder

Benim bütün muradım senin tek bir nazarındır

Beni bu bakıştan mahrum ve ümitsiz etme

Artık bedenimin kırılmasını ayıplama hoş gör

Çünkü mutluluk kadehim gamlardan kırıldı

Ey bakışınla benim derdimin dermanı olan

Ben seninle mutluyum sen de benimle mutlu ol

Sarhoşluğum senin bakışındandır, doğru gör, ayıplama

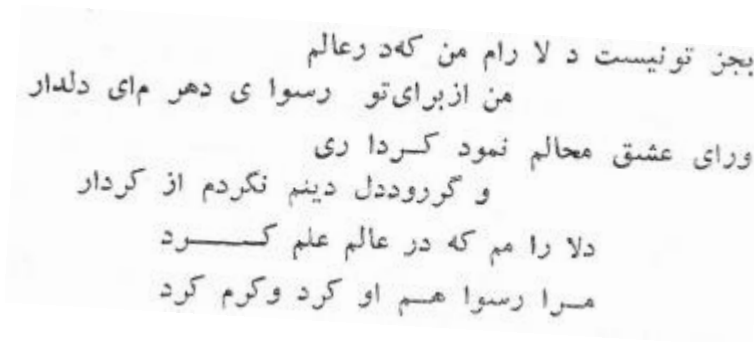
Merhametsizlik etme sevinç kadehimi kırma

Takti: meful mefailun mefail fiil

Kafiye: mukayyit mücerret

Bahr: herec ahreb makbuuz mekfûf mecbuub

Sanat: birinci mısra; mektuu, ikinci mısra; iki harfle mevsul, üçüncü mısra; üç harfle mevsul, dördüncü mısra; dört harfle mevsul

Âlemde senden başka kalbimi rahatlatan yok

Ben senin yüzünden bu dünyada rezil rüsvayım

Aşk beslemek beni başka bütün işlerden alıkoydu

Kalbimi ve dinimi kaybetsem de bundan vazgeçmem

Âlemde elem içindeyim ve memnunum

İyi yaptı ki beni dünyada rüsva eyledi

Takti: mefilun mefailun feulen

Kafiye: mukayyit mücerret

Bahr: herec müseddes mehzuuf

Sanat: gayri menkuut

دلیم به شیب ذقن غبغب تو چون بیند ؟
 که هست چین جبین تو بیش از آن بسیار
 همیشه چون بریم دین به چین زلف ای بت
 غبارغم چه نما یم بتا ببین ز نار
 شیب ذقن غبغبش چین به چین
 چین جبین بیش ز غبغب ببین

Senin çenenin eğiminden bağırmanı daha ne kadar göreyim

Senin alnının buruşukluğu ondan daha fazla

Yârin kıvrıcık saçlarına bakmaya meylettiğimizde

Istırap dumanı çöker üzerime

Yârin çenesinin eğimi dalga dalga

Alnının buruşukluğu ondan daha fazla

Takti: müfteilen müfteiln failat

Kafiye: mürdif bardef müfred

Bahr: seri mutva mevkuuf

Sanat: menkuut

مرا که جان نکند تازه غیرغمزه تو
 نه میسزد که کنم جاییت ای صنم دل تار
 یقین که جان رو دم هر زمان ز حال از آنک
 تویی میانه جان لحظه لحظه ای خو نخوار
 جان کند تازه غمزه جان ن
 میسزد جای وی میانه جان

Senin silvenden başka beni ihya edecek hiç bir şey yok

Senin yerini kalbimden çıkarmak hiç yakışmaz

İnan ki sensiz canım çıkar, mahvolurum
 Sen merhametsiz her an benim canımın içindesin
 Sevgilinin cilvesi canımı tazeler
 Yârim canımın içinde yaşamaya layıktır

Takti: failatun mefailen fiilan

Kafiye: muraddif bardif müfred

Bahr: hafif müseddes, eruz: mehbuun eslem müsbiğ, darb: meksuur

Sanat: rikta

شکار لاغرم اصلا نینیم قیمت
 که تا مدست به پیش تو عالمش مقدار
 هزار یوسف کنعان برت چو چیزی نیست
 که میخرد به پیشیزی مرا درین با زار
 اصلا نینیی ما را به چیزی
 کا مد به پیشیت عالم پیشیزی

Zayıf bir avın fazla değeri yok

Çünkü o fazla para etmez

Binlerce Kenan'lı Yusuf pazarda çok para etmez

Fakat beni bir mangıra bu pazarda alırlar

Eline çok para geçince

Beni çok değersiz görüyorsun

Takti: fiilen feulen fiilen feulen

Kafiye: mutlak murdif berdef

Bahr: mutekarib eslem

Sanat: hifa

خیال روی تو تابسته اند برچه نسق
 که جان نیافته شمعی نظیر آن رخسار
 اگر چه و چه تودر خور ز دست چرخ رقم
 کشیده نیک‌برو بیقلم خطت ز نگار
 تویی که هر که بزیب و جمال جز تو بود
 نه پیش حسن تو اوراست نیم ذره و قار
 مگر ز دست تو شیرین دهن بود که مدام
 رخس چو صورت چین عالمیست بر دیوار
 تا بر چه نسق و چه تو زد چرخ رقم
 کان شمع نظر کشیده نیکو به قلم
 هر گز بجمال جز تو دستش ندهد
 آراستنی چو صورت چین عالم

Senin yüzünü nasıl bir düzene bağlamışlar ki

Hiç bir mum onun kadar ışık saçmaz

Senin yüzün kader eliyle resmedilmiştir

Onda kalemsiz pembe bir çizgi çizilmiş

Sen güzellik ve cemalde herkesin önündesin

Senin güzelliğinin yanında başka güzellikler zerre kalır

Senin yüzünü doğa harika düzenle yaratmıştır

Mum gibi parlayan gözlerini güzellik kalemiyle çizmiştir

Senin cemalinin güzelliğini

Dünyada hiç bir süsleyici veremez

Takti: meful mefail mefail fiil

Kafiye: mukayyit mücerret

Bahr: herec ahreb mekfuf mecbub

Sanat: birinci mısra: harfli menkuut ve harfli gayri menkut, ikinci mısra: iki, üçüncü mısra: üç, dördüncü mısra: dört

آیا جلیس موافق و زیه بادبهار
 چو غنچه کاسه می گیر و روی درچمن آر
 قیا متست دگر طرف باغ و کشت چمن
 کسی که خیمه به صحرا نزدکشش مشمار
 بیار باده که بر ذهن هر چه پنهانست
 بیک دو دور عیا نست از صفای عقار
 ساقیا ! بهار آمد فاش کن چه پنهانست
 غنچه بی که میگرد ید نرگسی که خندا نست

Bahar esintisi esti, oturmak doğru değil

Bir tomurcuk gibi şarap fıçısını eline al ve çimene yönel

Artık vadiler ve bahçeler cennetler gibi yemyeşil

Evlerinden dışarılara çıkıp çadır kurmayanları adamdan sayma

Getir şarabı ki akıllarda gizli olan her şeyi açığa vursun

İnsanı dünyanın bütün meşgalesinden uzaklaştırın

Ey kâhya! Bahar geldi gizli olan her şeyi açığa vur

Hem ağlayan tomurcuğu hem gülen nergisi

Takti: failen mefailen failen mefailan

Kafiye: mutlak bardaf ve huruuc

Bahr: hezec müsmin cüzvey deve ve cüzvey salim, aruuz ve zerb müsbiğ

Sanat: teşbih kinaye, muraat en nezir

از آن گذر که با غست همچو خلد اکنون
 که باد روح فرايست همچو جان به گذار
 لوای گل که مخلد بود اگر نه بود
 که جان برد ز جفای وی و ستیزه خار
 وزید بوی بهشت و قصور ماست زهوش
 نه وقت صبر و حضور ست و گوشه ای بسیار
 با غست چو خلد اکنون خلد ار نه قصور ستش
 با دست چو جان گر جان پیوسته حضور ستش

Bahar ve bağın ölümsüzlüğünü unut artık

İnsana can veren esintileri can gibi geçicidir

Çiçek demeti ile ölümsüz ise hayat boyu

Dikenlerine katlanmak canı çıkarır

Cennetin kokusu geldi, kusur bizim aklımızda

Artık var olmanın vakti değil ey akıl sahibi

Şimdi ölümsüzleşmek için bahçe ölürse bir suçu yok

Çünkü bu ölüm devamlı bir varlığı doğurur

Takti: meful mefailen meful mefailen

Kafiye: mutlak bardaf ve huruuc ve mezid

Bahr: hezec müsmin cüzvey sonu ب ve cüzvey salim

Sanat: teşbih meşrut

خبر چو یافته ز لَف شب از بنفشه دگر
 چنین بروی شبیست از چه جعد تیره شعار
 طریق دلبر یش بین که ساختست ز مشک
 بنفشه دامی و انداختست مشک تبار
 باز لَف شب بنفشه شبه ساختستمش
 نی نی شبیست تیره بنشناختستمش

Gecenin karanlığı menekşeyi tanıyınca

Karanlığına bir kat daha karanlık eklendi
 Menekşenin sevgisine bakın ki
 Tatar miskinden geceye bir tuzak kurdu
 Yine menekşe misk kokusuyla geceyi aydınlattı
 Gece o kadar aydınlandı ki gündüzden ayırt edilemedi

Takti: meful failat mefail failen
 Kafiye: mutlak bardaf ve huruuc ve mezid ve naire
 Bahr: mezari ahreb mekfuf mehzuf
 Sanat: teşbih tefzil

به نور گل چو دل روشنان بود گلشن
 چو گلشنش دل شو ریده روشنست انار
 چو دل روشن بود گلشن
 چو گلشن دل شود روشن

Çiçeğin nurundan aydın gönüller bahçeye döner
 Benim mahzun gönlüm de nar gibi parlar
 Gönül aydınlanırsa bahçeye döner
 Bahçe gönüllü olursa aydınlanır

Takti: mefailen mefailen
 Kafiye: lüzum ma la yelzem
 Bahr: hezec mürebbe
 Sanat: teşbih aks

هوا به سبزه گهر ریخت بلبل آب از چشم
 تو لاله وارنشین چشم جام پر خون دار
 دگر بروی خوش گل که دیده دوخته مرغ
 چو دیده ز آتش گل سوخت پاوسر هموار
 بسکه بلبل چشم بر روی خوش گل دوخته
 لاله وارش چشم پر خون ز آتش گل سوخته

Hava otlara yakut yağdırdı bülbül gözyaşı

Sen lale gibi göz kadehini kandan doldurarak otur

Kuş çiçeğin hoş yüzüne gözlerini dikmiş

Çiçeğin ateşinden bütün vücudu yanmakta

Bülbül çiçeğin güzel yüzüne gözlerini dikmiş

Çiçeğin ateşinden bütün vücudu lale gibi yanmakta

Takti: failatun failatun failatun failen

Kafiye: mecüb

Bahr: raml müsmin mehzuf

Sanat: teşbih mutlak

وجود نافه گل را بخورمشک دهد
 ز شمع غنچه اگر شعله سرکشد ز انوار
 لبان غنچه بچو گر شراب مشکین بوست
 چولا لاله هرچه بر افروخت چهره دوست مدار
 نافه گر مشک دهد غنچه چرا مشکین بوست ؟
 شمع اگر شعله دهد لاله چه افروخته بوست ؟

Göbek misk vererek çiçeği hoş kokulu kılar

Mum aydınlık saçarak tomurcuğu parlatır

Şarap misk kokuyorsa tomurcuk dudakları bul

Lale yüzünü ne kadar parlatırsa o kadar güzelleşir

Eğer göbek misk veriyorsa peki tomurcuk neden misk kokuyor

Eğer mum aydınlık veriyorsa peki lale neden parlıyor

Takti: failatun failatun failatun fiilat

Kafiye: maruf ve mechül celi

Bahr: raml müsmin mehbun meksur, baş ve son ikisi salim

Sanat: teşbih izmar

تو نر گسش که بود سحر سامری بنگر
و لیکن این بود از عین دلبری بیمار
نر گسش بود سحر سامری
لیکن این بود عین دلبری

Sen bu nergisin yaz büyüüne bak

Bunların hepsi sevgilinin sevgisidir

Nergis yaz mevsiminin bir sihridir

Fakat onun derin aşkını gösterir

Takti: failen fiil failen fiil

Kafiye: ihtilaf tevci

Bahr: mütedarik mektu

Sanat: tekid medih bima yeşbih zem

بی چه بسته ز بان گشته گم‌زخود بلبل
 مگر گشاده زبان صاحب یمین و یسار
 نظام دین علی‌شیر بی‌شده اسلام
 که یافت لوح و قلم از شعارش استظہار
 امور حشمت از او خاتم پذیرفته
 رموز حکمت از او ناسنفته در اسرار
 بی زبان گشته ز خود بلبل دلسوخته رفته
 مگر از صاحب سیف و قام اشعار شنفته

Neden bülbül susmuş ve kendinden geçmiş

Acaba doğru ve yanlış bilen biri mi konuşuyor

Nizamettin Alişir İslam'ın sözcüsüdür

Levh ve kalem onun feyzinden anlam buldu

Haşmet ve kudret olaylarını beyan etti

Bilinmeyen hikmetin sırlarını açıkladı

Hal diliyle bülbül gibi kendinden geçmiş

Kalem ve kılıç sahibi olarak şiirler söylemiş

Takti: failatun fiilatun fiilatun fiilatun

Kafiye: ihtilaf hezu

Bahr: raml müsmin mahbun sedri salim

Sanat: tehellus

مرو جی که چنان تازه ساخت جان سخن
 که بسته چشم خرد از تصورش افکار
 ملائک از طلب حمد میش بردرو بام
 ملوک از طمع محر میش بر در بسار
 تازه جان سخن از حمد میش
 بسته چشم خرد از محر میش

O sözün özünü ve canını beyan eyledi

Akıl gözü onu idrak etmede yumulu kaldı
 Melekler ondan yardım almak için damlara koştular
 Padişahlar utançlarından haremlerine çekildiler
 Sözün canı ondan tazelendi
 Akıl gözü onu anlamada yumuldu

Takti: failatun fiilatun fiilan

Kafiye: nifaz

Bahr: raml müseddes mahbun, sedr ve ibtida salim

Sanat: istiare

یقین کہ ہم علم عدل بر فرازد وی
 یقین کہ ہم جگر ظلم را گدازد ز ا ر
 رمیده است کنون از ممالکش زان جور
 کہ او با مرتدار ک سرش کند بر دار
 علم عدل فرازد مما لکش
 جگر ظلم گدا زد تدار کش

İnanıyorum ki o adalet ilmini yayacaktır
 İnanıyorum ki o zulmün ciğerini yakacaktır
 Artık onun memleketinden zulüm kalkıp gitmiştir
 Çünkü o bu yola başını koymuştur
 Onun memleketinde adalet ilmi hüküm sürüyor
 O zulmün ciğerini söküp atmıştır

Takti: fiilatun fiilatun mefailen

Kafiye: ihtilaf işba

Bahr: garib mahbun

Sanat: medh müecce

عجب مدار ز دستش که کرده‌ام مانند
 به بحر نیل که جاری بود ازو انبار
 لطایف کرشم کما خلق شمهری داد
 کف عنایت او شد چو بحری ازایشا ر
 دستش که دهد کام خلق شمهری
 بحری که بود هر کفیش بحسری

Eğer ben şöyle bir benzetme yaparsam hiç şaşırma

Onun elleri ondan ırmaklar akan Nil deryasına benzer

Onun yumuşak ve güzel melekeleri insanın dünyasını tatlandırır

Onun iyilik denizi fedakârlıktan doludur

Elleri bir şehir dolusu insanın ruhunu okşar

İyiliği denizler kadar geniş ve bol

Takti: meful mefail failatun

Kafiye: ihtilaf harfi kayd

Bahr: karib ahrab

Sanat: iiham

یکی که وی نهدش زهر فی‌المثل در دست
 بگو بنوش که در کام اوست نوش گوار
 شراب در دهن دوستان نش‌نوشین طعم
 شکر به بخت بد دشمنان نش‌نیش خمار
 زهر در دست دوستان نش‌نوش
 نوش در کام دشمنان نش‌نیش

Eğer O eliyle zehri bile verse

Onu içmesini söyle, Ona şifalı ilaç gibi gelir

Şarap dostlarının ağzında tatlı olsun

Şeker düşmanlarının boğazında acı olsun

Zehir dostlarının elinde şerbet olsun

Şerbet düşmanlarının boğazında zehir olsun

Takti: failatun mefailen fiilat

Kafiye: ihtilaf redf

Bahr: hafif müseddes mahbun aslam müsbiğ başlangıcı salim

Sanat: istiare

یگانه آ سخنت را چو پیک باد آرد
 دلی که مرده بود زنده سازد آن گفتار
 رسانده بی تو بدان پایه سخن کا امروز
 جهان گرفته قیامت ز صیت استشها ر
 بجز تو کیست که آرد بنظم بیگه و سه
 گهرنثار کند کوه کوه بر احرار
 سخنت چو باد آرد سوی خا کسار سه سه
 دل مرده زنده سازد چه قیامت است وه وه

Eğer senin sözünü bir haberci gibi rüzgâr getirirse

O söz ölü olan bir gönlü diriltir

Bugün sen kelamın öyle bir makamına ulaşmışsın ki

Dünya senin ününle ün kazanmış

Senden başka kim böyle her şeyi nazma getirebilir

Dağlara taşlara cevherler yağdırıyorsun

Ara sıra sözünü rüzgâr bana getirdiğinde

Ne güzel, ölü kalbim dipdiri olur

Takti: fiilat failatun fiilat failatun

Kafiye: mükerrer

Bahr: raml müsmin cüzvi meşkül cüzvi salim

Sanat: mütezzad

اگر چه دل بتو ابرار را قرین خواند
ولی کمندبدین حسن اعتقاد بر آر
دل توره بحق از عرش و انجمنش پیش است
بعالمی که کمند از گمان درو اخیار
دل تو خواند بعرض وانجم
ونحن اقر ب الیه منکم

Senin gönlün masivaya açıktır

Fakat bunu herkes bilmez

Senin gönlün hakka açıktır

Melekût âlemine yolculuk ediyorsun

Senin yüreğin Allah'a yakınlığından çırpınıyor

Ve "biz sizden size daha yakınız"

Takti: feulen fiilen feulen fiilen

Kafiye: mukayyet mücerred

Bahr: mutekarib makbuz eslem

Sanat: iktibas

و کیل رزق تو یی ای بزرگوار از لطف
نسیم خلق تو این مژده داد در اقطار
خیال فتنه و غمزش گرفته است گلاب
به شیشه کرده پا ست گلاب از آن عطار
گلاب وار ز لطف گرفته است گل آب
نسیم خلق تو در شیشه کرده است گلاب

Rızkın kefilisi sensin ey yücelerin yücesi
 Bütün dünyaya bu müjde verilmeli
 Gül o harika güzelliğini onun cilvelerinden almıştır
 O parfümcünün dükkânının kokusu seninkinin aynaya yansımasıdır
 Senin gül gibi güzelliğinden gül güzellik almıştır
 Senin güzel huyun güle o hoş kokuyu vermiştir

Takti: mefailen fiilatun mefailen fiilat

Kafiye: itayi hafi

Bahr: müctes mahbun meksur

Sanat: reddil acz elessedr birinci türü

ورای طبع تودر از سخن که میبارد
 تو طوطی به سخن گفتن و شکر منقار
 از آنجهت که نبودی ز روی معنی مثل
 نبودی عقلش از این دعوی تو استکبار
 هنر بعهد تو دلجو تر ست و زیبا تر
 ستم ز عدل تو رنجور تر ز بوتیمار
 در از سخنت نبودی دلجو تر و زیبا تر
 طوطی به سخن گفتن نبودی ز تو دلجو تر

Senin o güzel tabiatın senin inci sözlerine yansır
 Sen söz söylemede şeker gagalı bülbülsün
 Anlam dünyasında sana benzeyen biri yoktur
 Senin aklınla yarışma küstahlığına kimse giremez
 Sanat senin dünyanda daha güzel ve daha hoştur
 Senin adaletinden olan zulmün her şeyden daha hoştur
 İnci senin sözünden daha güzel değildir

Bülbül söz söylemede senden daha nazik değildir

Takti: meful mefailen meful mefailen

Kafiye: itayi celi

Bahr: hezec müsmin ahreb

Sanat: reddil acz ikinci türü

دم مجا دله تنها نه شور ت از فضل است
 که تیغ قهر تو بشکست قلب صد قهار
 بدست فضل تو نقد هنر کرمها نیست
 که هست گنج نها نت کرامت از دوا ر
 تنها نه شدت هنر کرمها
 تیغ تو شکست قلب تنها

Senin mücadelen bizzat senin lütfundandır

Senin gazabının oku yüz kahharın kalbini kırdı

Senin lütfunun elinde binlerce hüner vardır

Senin gizli kerametinin bir hazine gibidir

Senin lütufların hep birer hünerdir

Senin okun yalnız kalpleri parçaladı

Takti: meful mefailen feulen

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: hezec müseddés ahreb mekbuz mehzuf

Sanat: reddil acz dördüncü türü

وجود نه فلكت خاك ره بهرقد می
 ستاده خیل ملک بر درت با ستحضار
 در تو بوسه دهد کعبه گرسفاجو ید
 چنانکه برقد مت چهره می نهد ز وار
 نه فلکت خاک قدم بوسه دهد
 خیل ملک برقد مت چهره نهد

Her adımının tozunda dokuz kat gök vardır

Kapında melekler hürmet için sıra bekliyor

Temizliğine Kâbe öpücük gönderiyor

Adımlarına melekler yüzünü sürüyor

Ayağının tozunu dokuz gökler öper

Padişahlar ayaklarına yüzlerini koyar

Takti: mufteilen mufteilen mufteilen

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: reczi müseddes mutva

Sanat: reddil acz üçüncü türü

عقود گوهر و دا مان زر توافشانی
 به خلق یاشده ریزان ز باد برگ بهار
 دری که برسر خا صان کف تو میبارد
 نریخت ابرچنان ژا له وند ید بحار
 زر، توافشانی برسر خا صان
 یا شده ریزان برگ بهار

Etrafına etek etek altın ve inci saçyorsun

Sanki rüzgâr bahar yapraklarını döküyor

Senin üzerine rahmet incisi yağıyor

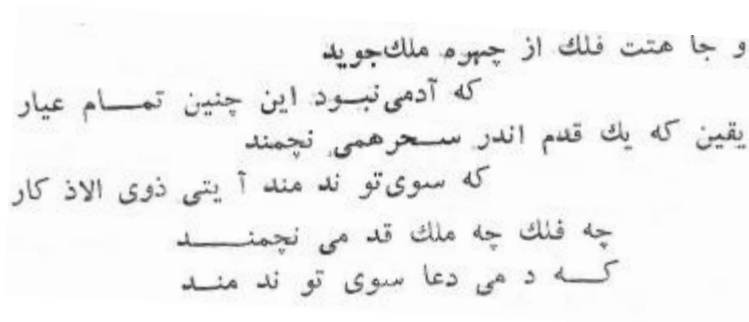
Gökyüzü öyle bir doluyu öyle bir yağmuru görmedi
 Sen etrafına öyle altın saçyorsun ki
 Sanki baharın rahmet yaprakları üzerimize dökülüyor

Takti: mufteilen fea mufteilen fa

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: münserih mutva müsmin menhur meczu

Sanat: tecahuli arif

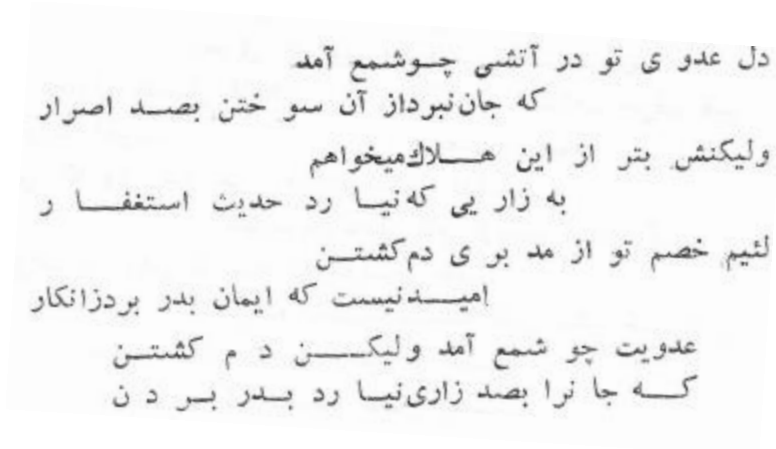
Senin yüzünün güzelliği o kadar mükemmel ki
 İnsan nasıl bu kadar mükemmel olabilir
 Bu güzellik eğer bir adım daha ileri gitse
 İnaniyorum ki göklerden melekler seyre iner
 Hem felek hem melek her an
 Sana övgüler ve sevgiler gönderiyor

Takti: fiilen fiilen fiilen fiilan

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: rezk elhyl eruz ve zrbi mizal

Sanat: cemi münferit

Gönül senin mumunun ateşine düştü

Bütün çabalara rağmen bu yanmaktan kurtuluş yok

Bu ölümden daha beterini bilirim

O da inilti ile istiğfar etmeyen dudaktır

Senin hasmın her şeye rağmen öldürülmezse

İmanın inkârdan uzaklaştırmasına hiç ümit kalmaz

Düşmanlık mum gibi gelir ve hep öldürür

Hayatı yüzlerce yalvarışla kurtarmak mümkün olmaz

Takti: feulen mefailen feulen mefailen

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: tevil

Sanat: cem ve tefrik

تویی که ما به ثنای تو عاجزیم آری
که دید چون تو خداوندی از صغار و کبار

اگر بمدح نه شایسته ایم جز ما نیست
سزای مدح که ما بنده ایم و خد متکار
ما به ثنای تو نه شایسته ایم
چون تو خداوندی و ما بنده ایم

Senin Hamd'ine biz kulların aciziz

Senin hem büyüklerin hem küçüklerin Allah'ısın

Eğer biz seni övmeye layık değilsek

Bizim suçumuz değil çünkü biz senin aciz hizmetçileriniz

Gerçekten seni övmeye layık değiliz

Çünkü sen Allah'sın ve biz kuluz

Takti: müfteilen müfteilen failat

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: seri mutva mevkuf

Sanat: tefrik ve taksim

وجود کس نبود همچو خلق و مردمیت
که این گفت به تلخی و آن نکرد آزار
دگر چو همت اندر جهان ندیده کسی
نکرده در همه عمر التماسی از اغیار
همچو خلق و مردمیت در جهان ندیده کسی
کاین نگفته تلخی و آنرد نکرده ملتتمسی

Senin gibi güzel ahlaka sahip dünyada az insan vardır

Hiçbir acı söz söylemedin hiç kimseyi azarlamadın

Senin himmetin gibisini dünyada kimse görmedi

Hiçbir zaman düşmana ricada bulunmadın
 Senin güzel ahlakın gibisi dünyada görülmemiş
 Hiçbir acı söz söylememiş hiçbir ihtiyaç sahibini çevirmemişin

Takti: failat müfteilen failat müfteilen

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: muktezib mutva

Sanat: cem ve taksim

سواد کلک تو هندو ستانش در دستت
 چنین که ریزد از این گونه قطره‌ها به قطار
 ترا ز لطف خداوندی آمد این چشمت
 که برده‌است از آن بحر در فشان ذ‌خار
 قیاس خلق چه نامد ی‌د ترا چشمه
 که بخشش تو دوانید چشمه را در غار
 دوستان دست خدا وندیش می نامید
 نی نی اینقطره در آن بحر فشا نش دانید

Sen ilminle Hindistan'ı avucuna almışsın
 Senin bilgin damlalar halinde araya yağıyor
 Sana bu haşmet Allah'ın lütfundandır
 Senin o inciler saçan bilgi denizinden istifade ediyor
 Halk senin bilgini bir pınara benzetiyor
 Öyle bir pınar ki bütün boşlukları dolduruyor
 Dostlar, üzerinde Allah'ın eli olduğuna inanıyorlar
 Hayır hayır bu, denizde bir damla hükmünde kalıyor

Takti: failatun fiilatu failatun fiilan

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: raml müsmin mahbun eruz zarb eslem müsbiğ başlanbiç salim

Sanat: cem ve tefrik ve taksim

درو ن دشمن جا هت که برقرار مباد
 نیافت هیچ دل از سوز حسرتش جز ناز
 رفیق خصم تو نبود بجز دل بریان
 بهر چه دیده گر یان او کند تیمار
 دشمنت رامباد جز دل بریان
 هیچ دل سوز بهر دیده گریان

Düşmanınımın gönül dünyası rahat bulmasın

Hiçbir yürek onun hasretinden ateşten başka bir şey elde etmedi

Senin hasmının dostu yanık gönülden başka olamaz

Onun ağlayan gözleri her şeye güzel bakar

Düşmanına yanık yürekten başkasını nasip etmesin

Ağlayan gözlere hiçbir kalp yanmasın

Takti: failatun mefailen fiilatan

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: hafif müseddés mahbun, başlanbiç salim, eruz ve zarb müsbiğ

Sanat: sihri helal

تو خضر را هر وانی بدانش و تحقیق
 تو شبلی و تو جنید از دلایل اطوار
 شك و یقین نبرد راه در کمالات
 که در مقام عنایت نمودی استقرار
 تو خضر رهروانی در کمالات
 توشبلی و جنیدی در مقامات

Sen Hızır gibi tahkik ve hak yolundasın
 Sen Şibli'sin sen Cüneydi'sin velayet yolunda
 Şüphe ve yakin senin kemal dünyana yol bulamaz
 Çünkü sen inayet makamında sabitsin
 Sen Hızır gibi kemalata yolcusun
 Sen makamında Şibli ve Cüneydi gibisin

Takti: mefailun mefailun mefail

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: hezec müseddes eruz ve zarb meksur

Sanat: tensikuusifat

یقین ربوده کلسک تو صورت ما نیست
 که سوزد از حسدش چون خطت کند اظہار
 از آنکہ زلف تو خال و خطیست رنگینش
 بسوخت صد دل سنگین و نسخ کرد اغیار
 بود کلسک ترا خال و خطر رنگین
 کہ سوزد حسن خطت صد دل سنگین

Senin yüzün bizim düşündüğümüzden daha güzel

Onu düşünmek bile insanı yakıyor

Senin zülfünün telleri renkli birer hattır

Yüzlerce katı kalbi yaktı ve düşmanları öldürdü

Senin saçın ve gözlerin çok renklidir

Senin o güzelliğin yüzlerce katı kalbi yakar

Takti: mefailun mefailan mefailan

Kafiye: itayi celinin başka türü

Bahr: hezec müseddes, eruz ve zarb müsbiğ

Sanat: siyakatul edat

رکاب خنگ فلک پیش رخس تست کران
 که در هزیمت از او رفته شیر در پیکار
 به پیش حمله او باد و آب سست تکند
 اگر چه هست به تن همچو سنگ زیر سوار
 پیش ر خشت کشمبا دا سست تک
 در هزیمت رفته شیران همچو سنگ

Bütün dünya birleşse onun güzelliğine meydan okuyamaz

Savaşa giden aslan onun karşısında hezimete uğramıştır

Onun yüzünün karşısında herkes dayanıklılığını kaybeder

Aslanlar köpekler gibi hezimete düşer

Takti: failatun failatun failen

Kafiye: ikfa

Bahr: raml müseddes mahzuf

Sanat: haşve melih

جهان کیش برکت گرد مملکت گردد
 بسعی اگر حرکت ناید از تو چون پرگار
 ولایت از حرکات قلم کنی معمور
 از آنز حق برکت میرسد به استکثار
 برکت کلک ترا از حرکت
 حرکت از تو و از حق برکت

Dünyanın her yeri seninle memleket olur

Senin gayretinle dünya gül gülistan olur

Sen kaleminin hareketiyle memleketi abad edersin

Bunun için sana haktan yardım geliyor

Senin parmaklarının hareketinden bereket doğar

Hareket senden ve bereket haktan gelir

Takti: fiilatun fiilatun fiilen

Kafiye: müterakib

Bahr: raml müseddes mahbun, mahzuf

Sanat: irsalul masal

در آنچه نیست بنفشه چو خطمکتو بت
 چه شك. که نیست چومهر پیمبری طومار
 سلام من که رساند ترا که در گه تو
 بروم حال رسد پیک کو کب سیار
 تو فارغی و نظر چهره سوسنیش سفید.
 از آن بشارت و امید کا ورد اخبار
 چیست بنفشه رسته در غنچه سوسن سفید
 مهر پیمبری برو پیک بشارت و امید

Menekşede senin kudret mektubun vardır

Peygamberde şefkati yerleştiren sensin

Yıldızların senin kapına yaklaşması imkânsız olduğu halde

Benim selamımı sana kim ulaştırırsın

Acaba bana bir şefkatle bakar mısın?

Hep Senin müjdeli haberini bekliyorum

Sevgiden menekşe beyaz zambak tomurcuğunda yetişiyor

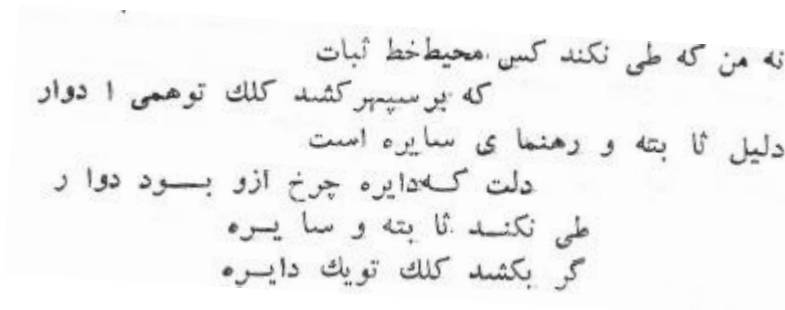
Peygamber şefkati senin şefkatine bir beşarettir

Takti: müfteilen mefailen müfteilen mefailan

Kafiye: müteradif

Bahr: recz mutva mahbun, eruz ve zarb mizal

Sanat: lağz (name)

Herkes benim gibi değil ki sabit bir hatta dolaşsın

Senin parmakların bütün devirleri cennete taşır

Sabit olan şeyin sebatının ve gezen şeyin gezmesinin

Ve devirlerin ortaya çıkmasının sebebi sensin

Sabit olan şey ve gezegen kesinlikle gezemez

Senin parmaklarının çizdiği daire dışında

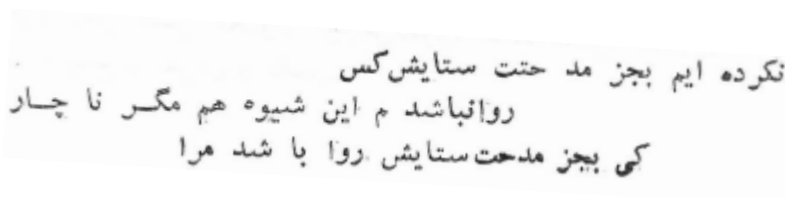
Takti: müfteilen müfteilen failen

Kafiye: mütedarik

Bahr: seri mutva meksuf

Sanat: izmari kabl az zikr

Dairetul müctelibe

Senden başka kimsenin methini yapmadık

Başkasını methetme bana caiz olmaz, çaresiz kalmadıkça

Senden başkasını övmek nasıl bana caiz olur?

Dairetul muhtelife

زبان چه میکنم آخر اگر نه بیگه و گه
 ثنای تو نکنم درسخن همی تکرار
 چه کنم اگر به ثنای تو نکنم سخن

Sabah akşam senin zikrini tekrar etmedikten sonra

Ben iki dili ne yapayım?

Sözümle seni zikretmeyeyim de ne yapayım

Dairetul mu'telife

یقین که کار تو را شد زعلم شرع اساس
 یقین که کام ترا شد زحلم و صبر حصار
 کار ترا شد زعلم کام ترا شد زحلم

Kesinlikle şeriat ilmi senin işinin temeli oldu

Kesinlikle sabır ve hilim senin gönlüne bir kale oldu

Senin işin ilim vasıtasıyla gönlün hilim vasıtasıyla tatmin oldu

Dairetul müştebihe

رفیق گشت ترا فضل و لطف یز دانی
 نگاهدار تو با شد حراست جبار
 ترا لطف یزدان نگاهدار باشد

Allah'ın lütfu ve fazlı senin arkadaşın oldu

Allah'ın rahmeti senin koruyucun olsun

Allah'ın lütfu senin koruyucun olsun

Dairetul müttefike

بطوع من نگشایم کمر از ین خدمت
بصدق مدح تو کارم بود نه از اعسار
من نگشایم کمر از مدح شاه

Hiçbir zaman bu hizmetten vazgeçmem

Sadakatle seni övmek benim işimdir

Ben yüce padişahı övmekten bir an durmam

Dairetul müntezie

اگر خط تو دیده به سر من نهاده ام چه عجب
زمانه بر خط تو سر نهد به استغفار
دو دیده روشن از آن بر درتوساید چرخ
که کرده سجده ظاهر ترا اولو الا بصر
کر خط تو دیده بنده نا درا
برخط تو سجده کرده ظاهرا

Eğer senin kudret cilvelerini görürsem

İstiğfar secdelerine kapanırım

Sen her zaman her şeyi görüyorsun

Ey basiretlilerin en yücesi sana kim gösterişten secde eder ki

Kulun senin kudret cilvelerini az anlar

Tam anlarsa içi ve dışı ile hep secde eder

Takti: mefailen mefailen feulen failatun failatun failen

Kafiye: birinci: mukayyet bittesis ikinci: mutlak bittesis

Bahr: hezec müseddes mahzuf raml müseddes mahzuf

Sanat: el tedvir

Dairetul tedvir

وصال تا به شبش بر در تو کیست مگر
تنی که جز بسر سر تواند این رفتار
خسارت از چه خورم هرگز این سزا ست ز عقل
چه خود هنر بی نشو و نماست در این کار
ولی نبود شکر در خور تو بازم ده
که هستم از طلبت زار و تو از آن بیزار
گرز شاخ شکر گفته ام به سست رواست
به خون جگر ، حق آنم گمهر رواست نثار
تابش بپر در تو رخساره خور - هرگز نه سزا ست
نی گنج زهر سر تو این تاج هنر - بی نشو و نماست
نبود شکر خور تو بر شاخ شکر - گفتم بتورا ست ،
هستم طلب زر تو از آن خون جگر - حقا که رواست

Senin kapında akşama kadar senin vuslatınla yaşamak

Kime nasip olur ve buna kim dayanabilir

Neden hasret çekiyorum bu akıllıca değil

Sen kendin ruhuma hayat vermezsen nafile

Ben şükretmezsem de sen bana merhamet et

Çünkü ben seni dilenci gibi istiyorum

Eğer kanlı gönülle şükrederek sana yönelirsem

Ancak o zaman senin rahmetini hak ederim

Kaplan suratı senin güneş yüzüne yakışmaz

Bu hüner tacı senin başında olmayınca bir anlam ifade etmez

Sana doğruyu söyleyeyim şükürler âleminde şükürden uzaksın

Bu durumda kanlı gönülle altın istemen doğru değildir

Takti: meful mefail fiil

Kafiye: mükayyet mücerred

Bahr: hezec ahreb mahbun

Müstezad: meful feul

Sanat: mürekkep müdevver

Daire-i mürekkep müdevver

همه ملوك جهان بنده کرده دهرت از آن
 که هر گز از چو تو بی کس ندیده استحقار
 دگر ز جود تو یابد چو عالمی شادی
 به مردمی و کرم عالمی بگیر و بدار
 بود به مردی دیگر کسی مثال تو کم
 زمانه مثل تو کم یابد از همه اختیار
 ممکن نه که هرگز چو تو یابد عالم
 هرگز چو تو کس ندید مردمی به کرم
 یابد مردی دگر کسی مثل تو کم
 عالم به کرم مثل تو کم یابد هم

Bütün padişahlar senin kulun olmuşlar çünkü

Hiçbir zaman senden aşağılama görmemişler

Senin cömertliğinden bütün dünya mutlu

Cömertlik ve mertlikte bütün âlemleri doldurursun

Mertlikte senin gibisi yoktur

Âlemler senin gibisini bulamaz
 Âlemlerde senin gibisini bulmak imkânsızdır
 Cömertlik ve mertlikte senin gibisini kimse görmedi
 Mertlikte senin gibisi az bulunur
 Cömertlikte de senin gibisini az bulunur

Takti: meful mefail mefail fiil

Kafiye: mukayyit

Bahr: hezec müsmin ahreb mekfuf mecbüb

Sanat: mürebbe

نگاهدار تو حق باد تا بروز حسیب
 که پای عمر تو شده در رکیب بر خور دار
 بسته و محکم بود پیوسته تا روز حسیب
 بسته دست خصم، محکم پای عمرت در رکیب

Kıyamet gününe kadar Allah senin koruyucun olsun
 Senin ömrün artık sonlarına geliyor
 Ahiret gününe kadar senin ömrün bereketli olsun
 Ahiret gününe kadar her şey gönlünce olsun

Takti: failatun failatun failatun failat

Kafiye: murdif bardaf

Bahr: raml müsmin maksur

Sanat: tefsir celi

Bu kasidenin beyitlerinin ilk değerdendirilmesinden bu kıta elde edilir.

نشان فضل بنام کسیست طغرایش
 که سالهای بسی دیر باد و خواهد بود
 همیشه خاتم اقبال و خطبه دولت
 بنام میرعیشیر باد و خواهد بود
 عدوی دولت او دست قدرتش یارب
 چو دست دشمن دین زیر باد خواهد بود

İyilik simgesi, madeni paraya onun adı basılmıştır

Uzun yıllar böyle devam eder ve edecektir

Her zaman Cuma namazının hutbesi

Mir Alişir adına okunur ve okunacaktır

Onun devletinin düşmanının eli

Din düşmanının eli gibi hep aşağıda olur ve olacaktır

Amin ya İlahel alemin

Bu kasidenin ilk mısralarının incelenmesinden şu kıta elde edilir.

دم تو فیک همد مت بود ده	کلك ملك سخن که سخیست
گره نظم و نشر نگشوده	غیر کلکت کسی ز زلف سخن
گرد محنت ز چهره نز دو ده	هیچکس بسی نسیم هر حممت
بسکه در خشت درگهت سو ده	سوده شد ذره ذره چهره مهر
ره دوری به سعی پیموده	کعبه رحمتی و بند تو
بلکه درد سر یست بیسوده	گرتو تمکین نمیکنی هیچست
کس نگفتست بلکه نشنوده	گر تو تحسین کنی چنین سخنی

Söz sahibinin parmağının cömertliği

Allah'ın tevfiğiyle hep senindedir

Senin parmağından başka kimse sözün saçından

Nazım ve nesrin düğümünü açmamıştır

Hiç kimse senin merhametinin esintisinden

Sıkıntı tozlarını yüzünden silememiştir

Sen rahmet Kâbe'sisin

Senin kulun uzun yolu çaba ile kat etmiştir

Eğer sen takdir etmiyorsan hiçbir anlamı yok

Sadece bir baş ağrısıdır

Eğer sen böyle sözü övmüyorsan

Ne kimse bu sözü okur ne de dinler

Bu kıtanın harfleri nakledilmemiş olduğuna göre kasidenin ikinci mısralarının incelenmesinden şu kıta elde edilir.

کامل کار گه اهل کمال	سرور ملک کرم حاکم دهر
عدل او کرده عدم گرد ملال	حکم او داد محاسن داده
مصلح حال همه در همه حال	مرهم درد دل مردم دهر
داده داد هو س اهل سوال	کرده مسدود در حرص وحسد
دوم او عدم و امر محال	اول او همه را حاصل عمر

مدح او سحر مرا کرده حلال	عهد او سکر مرا کرده حرام
سال او صدقه و هر صد سال	عصر او را عدد سال دو صد

Cömertlik mülkünün padişahı evrenin hâkimi

Her kemal sahibinin kemalinin tamamlayıcısı

Onun hükmü hükümlerin en doğrusu

Onun adaleti bütün şüpheleri yok etmiştir

Dünya insanların dertlerinin dermanı

Bütün halleri bütün hallerde düzelten

Hırs ve hasedin kapısını kapatmıştır
 Sual ehline sorma hissi veren
 Onun başlangıcı herkesin bütün bir ömrünün hâsıdır
 Onun sonrası herkesin sonu ve yok oluşudur
 Ona vefa benim sarhoşluğumu haram kılmıştır
 Onu övmem benim sihrimi helal kılmıştır
 Onun ömrü iki yüz senedir
 Onun her yılı yüz ay ve her ayı da yüz yıldır
 (Tammatul kaside Elula Bievnillahi Taala)

12.17 Mevlana Şemseddin Muhammed Bedehşi:

Mevlana Bedehşi kendi asrının en belîğ yazarlarından biriydi. Genelde muammalarıyla tanınmış ve nazmı (şiiirleri) da çok manalı ve güzeldi. 30 yıl kadar Emir Nizameddin Alişir ile birlikte ve onun yol arkadaşı olarak çalıştı ve birkaç Risale muamma ilmi üzerinde yazdı. Bu risalelerinde değışik kavim ve kabilelerin kültürlerini anlattı. Yazdığı muammalarında şu en meşhurlarındandır;

“senin dudağındaki uçuklar, hayat nehrine doğru akıp başkalarına hayat oldu”.

(Habibussiyer Cilt:4 Sayfa: 347)

12.18 Mevlana Fesuhiddin sahip dara:

Habubissiyer’e göre Asterabad âlimlerinin büyüklerindendi Mevlana Fesuhiddin. Emir Alişir’in vefatından sonra sultan Hüseyin Mirza’nın sarayında görev yaptı ve Hümayun kütüphanesinin sorumlusu oldu. Mevlana Fesuhiddin Sahip’ten bir kaside kalmış ki bu kasidenin başlangıcında daha çok emir Alişir’den bahsedilmiş ve sonlarına doğru da o zatın vefatında ve vefatından sonra yaşananları anlatmıştır. Mevlana Sahip’in vefatı 917 yılında, Asterabad ilinde kaydedilmiştir. Onun “recb” ismindeki şiiiri şöyle kaydedilmiş;

آن ترک پری پیکر خورشید لقا با شد پی تارا ج دلم عشوه نما
بنگر دل ویران مرا کان عیار در دانه نهمت و بازش آورد بجا

O melek yüzlü Türk güneş gibi

Benim kalbimi çalmaya (çalmak için) koyulmuş

Bak benim paramparça kalbimi

Nasıl da parça parça toplayıp yerine koydu.

Bir kasidesinde Emir Alişir'i övmüş. Herat edebi dergisinin dokuzuncu sayısında basılmıştı.

12.19 Hoca Şahabuddin Abdullah:

Alişir Nevayi Mecalis'ün Nafeis'inde onu şöyle anlatmıştır; Hoca Abdullah Sadr Hoca Muhammed Morvarid'in oğludur ki bir süre vezirin (Emir Alişir'in) divanında mühürücü olarak görev yaptı ve kendi isteğiyle bu görevi terk edip köşeye çekildi. İlim ve irfanla uğraşmayı tercih etti. Ona nasip olan faziletler çok az kişilere nasip olmuştur. Birçok ilmi tahsil edip ve fen ilimlerinden de kendi hissesini almış aynı zamanda kanun ilminin de ustası sayılırdı.

Recep ayında ve 922 yılında vefat etmiştir. Onun eserlerinden Hüsrev ve Şirin kasideleri ki munisül ahabab risalesi olarak tanınmıştır. Ayrıntılı bilgi için "hulasetullahbar fesli" ismindeki kitaba bakılabilir.

12.20 Mevlana Kemaluddin Abdulvasi Elnizami:

Huand mir habibussiyer kitabında şöyle yazıyor; tarihte Mirza Yadigâr Muhammed diyor ki;

شد شهر صفر شهید و هم «شهر صفر»
از سال شمها د تش د هد بازخبر

Safer ayında şehid olup, şehir (safer) veya sıfır oldu

Şahadet yılında yine bize haber veriyor

Mevlan Abdullasi Nizami Mevlana Cemaluddin Mutahhar Bahırzah oğlu idi ve genelde zamanını nefsanî faziletleri elde etmek için harcıyordu. Çok güzel el yazısı vardı ve çok iyi yazıcıydı. Hakan Mensar zamanında kaç sefer o zamanın olaylarını kaleme alıp yazdı ve o

zamanın tarihini yazarken de yazdıklarını biraz mübalağa yaparak yazdı ve Hakan Mensar onun yazdıklarını beğenmeyip o görevi başka birine verdi.

Hoca Mecddin, Mevlana Kemaluddin Abdulvasi'nin sohbetlerini çok severdi ve her zaman onunla hem sohbet olurdu çünkü onun sohbetleri her zaman şaka ve fıkrayla beraberdi. O, Hoca Nizamülmülk, Hoca Kemaluddin Hüseyin, ve Hoca Reşidüddin Abdulmelik'i methederek (överek) şiirler söylemiştir. Mesela bu şiiri çok güzeldir.

دو برا در با هم ارزانی که درقدر آ مده
آن وزارت رامآب و این امارت را مال
آن کمال دین و دولت در همه بابی رشید
وین رشید ملک و ملت در نهایت کمال
هم بود از رای آن صبح سعادت را فروغ
هم بود از روی این خورشید دولت راجمال
بر سر ند از مهر و مه آن درعلا این در علو
بر ترند از بحر و کان، آن درسخا این در نوال
از جناب آن نخواهد کرد دولت اجتناب
وز رکاب این نخواهد یا فت اقبال انتقال
آن بود خورشید منظر ، این بود بر جیس قدر
آن بسود محمود طالع، این بود مسعود فال
ماه جاه و حشمت آن با دفاغ از خسوف خسوف
آفتاب دولت این باد، ایمن از زوال

İki kardeş gibi ki kaderle aynıdırlar

O karanlık ki çok yüksekte ve o emirler ki çok uzakta

O ki din ve devlet kemale ermiş

Ve bu mülk ve millet sorumlusu, kemale ermiş

Onun yüzü suyu hürmetine her sabah aydınlık

Bunun yüzü hürmetine devlet güneşi her zaman parlak

Muhabbet ve sorumlulukta en üstte

Yardımselik ve diğer kâmlıkta da manendi çok az

Devlet hiçbir zaman onsuz (o olmadan) yapamıyor

Ve bunsuz da ikbal ve gelecek meçhul kalır

O güneş görünümlü, bu da kaderi tayin edici

O baht (şans) getirici, bu da saadet kaynağı

Bu devlet her zaman bütün rüzgârlardan emin olsun

Bu devletin güneşi her zaman sönmekten emin olsun

Hoand Mir'in yazdığına göre Mevlana Abdulvasi Sultan Hüseyin Mirza'nın emriyle onun saltanatının olaylarını yazmakla mükellef edilmişti. Sonra sultan onun yazma tarzını beğenmeyip onu görevden aldı. Ama Mevlana Abdulvasi kendi yazdığını savunmuştur.

12.21 Mir Hoand:

Dokuzuncu yüzyılın en tanınmış tarih yazarlarından ve Sultan Hüseyin Baykara ve veziri Emir Alişir Nevayi tarafından sevilen ve sayılan biriydi. Babası Burhaneddin Hand Şah Belh'ten Herat'a gelip ömrünün sonlarında geri Belh'e döndü ve orada vefat etti. Belh'te Sultan Ahmed Hazneviye'nin kabrinin yanında defnedilmiştir.

Mir Hand çok faziletli biri ve ilim ve irfan sahibi özellikle tarih yazmada çok ileri gitmiş ve büyük tarihçi olarak tanınmıştır. "Revzatussafa" ismindeki tarih kitabı altı cilt olarak yazılmış. Bu kitap Emir Alişir Nevayi'nin isteği üzerine yazılmış ve yazar kitabı tamamlayamadan altıncı cildin sonlarına doğru hasta olup yedinci cilde başlayamadı ve zilkade ayının ikisinde ve 902 yılında ruhunu rahmana teslim etti ve merhum Fikri Selçuki'ye göre, Şeyh Bahauddin Ömer Caferi'nin mezarlığına defnedilmiştir.

Daha ayrıntılı bilgi için Habubissiyere bakılabilir.

12.22 Mevlana Şemseddin Muhammed Tabadegani:

Mevlana Şemseddin Halife, Şeyh Zeyniddin Havafi devrinde yaşıyor ve maneviyata ve ibadete çok düşkün bir zattı. Takva sahipleri ve irşad tarikatı talebeleri bu zata ayrı bir saygı ve hürmet gösteriyordu. Ve onun manevi atmosferi ve takva ve Allah'a yakınlığından istifade etmeye ve onun etrafında dolaşmaya çalışıyordu. Mevlana Şemseddin aynı zamanda vazifeye çok bağlı ve titiz biriydi. Mevlana'nın Manazilussayirin adı ile meşhur olan bir muhammes kaside kitabı bulunmaktadır. Bu muhammesin beyitlerinden şu beyitler Mecalisunnefais kitabında geçmektedir.

آنہا کہ بجز قامت سرور نگرانند .

گراسست بگوئی همه کوتہ نظر اند

Onlar ki senin boyun ve kametini eleştiriyorlar

Gerçek bu ki onlar çok basit ve düşüncesiz insanlardır

Mevlana Şemseddin 981 yılında, Herat Şehrinde vefat edip orada gömüldü. Emir Alişir onun mezarının hemen yanına bir haneka yaptırdı ve büyük oğlu Mevlana Hamiduddin'i o hanekanın sorumlusu tayin etti, Mevlana Hamiduddin de 1017 yılında vefat etti.

12.22.1 Tağoz Bağı:

Hafız kendi coğrafya adlı eserinde Tağoz Bağı'nı şöyle tanımlıyor; Tağoz Bağı, blok pervane ve havadeştek'in bir ilçesi ki bunu Hoca Mevdut Usma, Sultan Sencer bin Melikşah Selçuki zamanında yapmıştır.

Herat ile Tağoz Bağı arasında iki fersah (yaklaşık 12 km.) mesafe vardır. Merhum Fikri Selçuki kendi eserlerinde bu bölgeyi Dokuz Bağ veya Çukur Bağ olarak yazmıştır ki daha çok bu isimlerle de meşhur olmuştur.

12.22.2 Surhyaban Bağı:

Bağı surhyaban da yine o hayırsever zat Emir Alişir Nevayi'nin hayırlarından, eserlerinden biridir.

12.22.3 Periyân Bağı:

Herat şehrinin altı kilometre uzaklığındaki ve Herat'ın kuzeybatı bölgesine düşen güzel bir mıntıkadır.

12.22.4 Tirpol Bağı:

Bu bina Herat şehrinin Kehsan bölgesinin seksen beş kilometre uzaklığında bulunmaktadır. Herat'ın güneydoğusuna bakmaktadır. Bu binanın çok zarif mimarlıkla yapıldığını söylüyorlar ve şimdilerde biraz tamire ihtiyacı olduğunu söylüyorlar.

12.22.5 Sang Bast Bağı:

Meşhed şehrinin otuz yedi kilometre uzaklığında, Sang Bast bölgesinde kubbeli ve minareli bir bina görülmektedir. Diyorlar ki bu bina, Sultan Mahmut Gaznevi ile aynı sırada yaşayan Tus hükümdarı Arslan Cazip'in mezarıdır. Binada dörtgen şeklinde bir ada var ki içindeki duvarlar nakış ve çizgileriyle süslendirilmiş ve çok açık ve parlak renkler kullanılmış. Odanın çatısında ve kenarlarında çok süslü ve güzel hatla yazılan "kûfi" hattı (yazısı) görülmektedir. Kubbede nefis bir mimarlık yapılmış, çok ağır olmasına rağmen sağlam duruyor ve çok köşeli (çokgen) ve yine "aceri" nakışlarıyla süslüdür.

Kubbenin dört köşesinde aydınlığın içeri sızması için dört mecra ve her mecranın altında birer kapı yapmışlar. Minare de kubbenin birkaç metre uzaklığındadır. Ve yine "acer" mimarisiyle çok güzel bir minarenin içinde acerlerle yazılmış "küfi" hattı (yazısı) görünmektedir. Köşelerde Gazneviler zamanından kalma süsler ve desenler görülmektedir. Bu binanın önemi, İran'da Gazneviler zamanından kalan tek mimari eser olmasıdır. Bu bina o

zamanın hükümdarı Arslan Cazib tarafından 389 ile 421 hicri kameri yılları arasında bina edilmiştir. Ama Devlet Şah'ın yazdığına göre bu bina Emir Alishir Nevayi tarafında tamir edilmiş ve onun hemen yanında ona destek olmak için bir bina daha yapmış ki yine Devlet Şah Emir Alishir'in yaptırdığı bu binayı överek; “Bu dünyanın gözü böyle bir mimarlık görmemiştir”

Hand Mir de Makarimülahlak kitabında Bağı Song Bast'ı Emir Alishir Nevayi'nin eserlerinden biri olarak tanımlıyor.

12.22.6 Işk Bağı:

Sam şehrinin bir bölgesidir ve 68 bin nüfusa sahiptir. Bu bölgenin suyu Kunat'tan gelmektedir. Ve bu bölgede buğday yetişiyor.

12.22.7 Serkuçeyi Alamet Bağı:

Bu da hayırsever zat Emir Alishir Nevayi'nin hizmetlerinden bir eserdir. Merhum Fikri'ye göre şimdilerde Serkuçeyi Alamet Bağı diye bir şey kalmamıştır ama o bölge hala Serçuke ilçesi olarak tanınıyor.

12.22.8 Bağı Ahavan:

Ahavan, Semnan ilinin doğu bölgesinde Rosman ve Domgan köylerinin arasında bir dağın üstünde bulunan bir yerdir. Bu mekân çok geçmişlerde yolculukta olan Horasan'ın meşhur şairlerinin misafirperverliğini yapmıştır(ağırlamıştır). Şimdi de orada çok eski kervansaraylar bulunmaktadır.

Sekizinci hicri yüzyılının tarih ve coğrafya yazarları kitaplarında Ahavan ve Semnan'dan söz ederek; Semnan ve Domgan'ın ortasında küçücük bir şehirdir ve birçok salih insanların mezarı oradadır, buğday ve meyvesi pek çoktur.

Ahavan şehrinin çok sağlam iki kalesi vardı ama Moğol ve Tatarların şehri basmaları sonucu kaleler yıkılmıştır.

İspanya büyükelçisi 806 hicri yılı (1403 miladi yılı)'nda, Emir Timur Koragani ile resmi görüşmesinde bu şehri ziyaret etmiş ve şöyle söylemiş;

Ahavan'da kendisini savunmak için iki yüksek dev bulunmakta idi ki şimdi onlardan eser kalmamış. Daha ayrıntılı bilgi için “vahid” dergisine bakıla bilir.

12.22.9 Hoaf:

Türbet hayderiye şehrinin beş bölgesinden birinin ismidir. Bu bölge kuzey ve güneyde Tayibat ve azıcık İran ve Afganistan sınırı ile sınırlıdır. Güneyde Kayinle sınırlı, kuzeydoğuda, Reşhur bölgesiyle sınırlıdır.

Bu bölge daha çok dağlık bir bölgedir ve Afganistan'la sınırlı olan bölge düz zemin'dir.

12.22.10 Serapol İncil Mescidi:

Hafız ve talebe yetiştiren Öğretmen Molla Muhammed Sıddık Herevi, Mezarate Herat risalesinde bu mescid hakkında birçok şey söylemiş ve ayrıntılı bilgi vermiştir.

12.22.11 Çahar Savk Mirza Alauddevle Mescidi:

Bu mescidi Emir Alişir Nevayi bina etmiştir.

12.22.12 Serapul Kard Camii:

Emir Alişir Nevayi'nin yaptırdığı cami'dir, Fikri Selçuki'ye göre şimdilerde bu cami'den bir eser kalmamıştır.

12.23 Mevlana Nizameddin Abdulhay Tabib:

Hand Mir, Hulasetulahbarda şöyle yazıyor;

Abdulhay Tabib, Emir'in darüşşifasında (hastanesinde) çalışıyordu. Ne zaman ki Hoca Nasiruddin Ubeydullah hasta olup Semerkand'a gitti ve oradan sağlıklı döndü, işte ondan sonra Mevlana Nizameddin Abdulhay Tabib çok ün kazandı, hatta haremde, hükümdar ve ona yakın insanları tedavi ve bakmaya başladı ve hükümdarın özel tabibi olarak kaldı.

12.23.1 Flori:

Avrupalılar buna florin diyorlar.

Bu isim florina kelimesinden alınmış ve fiore de çiçek demektir.

Florin ilk kez 13. yüzyılda flovans'ta yapıldı ve çok değerli bir altın olması sebebi ile az zamanda çok tutuldu ve tanındı ve kendi değerini 15. yüzyılın sonlarına kadar da kaybetmedi ve bu tarihten sonra kendi yerini Doka isimli viniz altınına verdi.

Florin değişik ülkelerde çok tutuldu, İngiltere, Hollanda gibi ülkelerde çok kullanıldı.

Daha fazla bilgi için İştisnas sözlüğüne bakılsın.

Markopolo, "yule" basınlı kitabında ve R. Sedillot da kendi kitabında florin'in değişik yönlerden değerini tartışmış ve bu değerli altın hakkında yazmış.

Ama dari kitaplarında hep flori olarak geçmiş ve ilk kez Zafername'de bu isim (flori)geçmiş.

12.24 Hoca Abdurrahman:

Hand Mir, Hulasetulahbarda şöyle yazıyor; Âlimler ve fazılların zümresindedir ilim ve kemal ile meşgul olup şiirle de ilgileniyordu. Emir Gıyasuddin Muhammed Bağban medresesinde Beytülmağfire kitabından ders yapıyordu. Bu matla ona aittir:

ستاره بر سر تو متصل دوا برویت خمیده پشت نظر میکند برویت

İki kaşının arasında yıldızlar vardır

Bu yıldız eğilerek senin yüzüne nazar eder

12.25 Emir Said Hasan Ard Şirbek

Emir Nevayi'ye baba gibi idi ve Türklerin arasında en iyilerindendi. Tasavvufta çok ileri gitmiş gençliğinde zahiri ilimleri öğrenmişti. Hükümdarlar her ne kadar onu yanlarına almaya çalıştı ise de o gitmedi. Ama Emir Timur ona saltanat işlerinde danışıyor ve ona görev veriyordu. Bir süre Mevlana Muhammed Taba Degani'nin yanında kaldı ve onun manevi atmosferinden faydalandı. Bu şiir onundur;

چه خوش باشد صبو حی بادلا رام
لبالباز قدح در دم کشیدن
چو غنچه هر دو در یک پیرهن تنگ
بهم پیچیدن و در هم کشیدن

Ne güzeldir sevgiliyle içki şişesini almak

Ve dudak dudağa o içkiyi içe dökmek

Tomurcuk gibi her ikimiz bir elbise içinde

Birbirimize sarılmak ve birbirimizi kucaklamak (Mecalis'un Nefais)

12.26 Hoca Hüseyin Geyrengi:

Hoca Hüseyin Geyrengi, Bavert ilinden olup Hoca Ebu Nasr Mehna'nın da kız kardeşinin oğludur. Hoca Fakir Horasani onun babasıdır. Hoca Hüseyin bir süre padişahın veziri idi ve padişaha çok bağlı idi ve ona güveniyordu ama bir ara padişah ondan alındı ve padişah ondan bir daha hiçbir zaman memnun kalmadı.

Bu şiir onundur;

هیچ اهی جز بیادت بر نمی آید زدل
هیچ نقشی جز خیالت در نمی آید بچشم

Hiçbir pişmanlık ah yürekten sensiz çıkmıyor

Hiçbir görüntü ve resim sensiz görünmüyor gözüme

12.27 Mevlana Muhammet Muammayi:

Çok zarif ve iyi huylu insandır. Sünni mezhebine mensup ve çok edepli biriydi. Sultanlar hükümdarlar hep onu kendi saraylarına davet ederdi. Mirza Babür onu kendine vezir tayin etmiş ve Babür Mirza'dan sonraki padişahlar döneminde de çok saygıdeğer biriydi. Hoca Hafız'ın mezarının kubbesini o yaptı. Ve Mirza Babür'ü davet edip o kubbeyi gösterdi ama başka biri o kubbenin üzerine şöyle bir şiir yazmıştı:

اگر چه جمله او قاف شمشیر غارت کرد
خداشس خیر دهد آنکه این عمارت کرد

Şehrin ileri gelenleri hep çaldılar hep kendilerini düşündüler

Allah razı olsun o zattan ki şu kubbeyi tamir etti

Emir Hüsrev Dehlevi'nin bütün şiir ve kasidelerini derleyip topladı ve gençlerin arasında hep zarif bir şakacı olarak tanınıyordu'

12.28 Emir Seyit İbrahim Kumi:

Saadetli bir insan olarak yaşadı ve genelde Sultan Seyit Mirza Ebu Seyit muhataptı ve onlara sohbet ederdi. Bir gün Sultan Seyit Mirza Mazeddin Sencer'in ölüm hükmünü verdi. O zaman da Seyit İbrahim hükümdardan Mirza Mazeddin'in affedilmesini talep etti ama hükümdar Seyit İbrahim'in isteğini reddetti ve hükümdar Seyit İbrahim'den başka bir zaman, onun talebini kabul etmediği için ondan özür diledi ve onu ikna etti. Seyit İbrahim cesaretle hükümdardan, haksız yere öldürülen başka bir yaşlı adamın niye öldürüldüğünü sordu ve hükümdar çok rahatsız olup meclisi terk etti ve gitti.

Seyit İbrahim'in vefatı Hüsrev Mensar Sultan Hüseyin Mirza'nın hâkimiyetinin ilk zamanlarında gerçekleşti.

12.29 Mevlana Hacı Muhammed Nakkaş:

Kendi zamanının en iyisi idi. Çok güzel el yazısı yazar ve harika resim çizerdi ve birkaç kez Fağfuri taşlarını yapmaya ve onu resim ve güzel yazılarla süslemeye çalıştı ve çok da güzel yaptı.

Mevlana Hacı Muhammed'in el sanatlarından en güzeli sandık saatidir ki hala bu saat Emir Alişir'in kütüphanesinde duruyor. Bu saat çok zarif bir şekilde yapılmış.

Bir müddet Emir Alişir'in kütüphanecisiydi ki sonra Emir Alişir'den küserek ayrıldı. Mirza Bediüzzaman Herat şehrini işgal ettiğinde, oradan kaçtı ve Ebul Feth Muhammed Han Şeybani'nin şehri kuşatmasından sonra vefat etti.

12.30 Emir Nizamuddin Şeyham:

Emir Nizamuddin çok âlim ve fazıl ve şehrin ileri gelenlerindendi. Nasriye medresesinin başında ve muallimiydi ve o medreseyi çok iyi şekilde yönetirdi.

12.31 Ahmed Cam Jende (Peyl):

Ahmed Cam Jende Peyl ismiyle tanınan Şeyhülislam Ebu Nasr Ahmet bin Abdul Hüseyin Namiki Cami 441 yılında dünyaya gelip 536 yılında da vefat etmiştir.

Beşinci yüz yılın sonları ve altıncı yüz yılın ilklerinde İslam dininin çok iyi bilinen âlimlerindendi.

12.32 Hoca Asifi:

Hoca Asifi, Hoca Naimuddin Nimetullah Kahanesti'nin oğluydu. Babası Mevlana Cami'nin öğrencisi ve Sultan Ebusaid'in veziri idi. Asifi zamanında Herat'tan Belh'e göçüp oraya yerleşti.

Bir müddet sonra yine Herat'a geldi ve Şaban ayının 923'ünde vefat etti ve Hoca Abdullah Anser'in mezarının yanında toprağa verildi. Kendi vefatından bir gün önce bu şiiri söylemişti.

سالی که رخ آصفی به هفتاد نهاد
هفتاد تمام کرد و از پا افتاد
زین مرحله رفت و گشت تاریخ وفات
بیمود ره بقا بگام هفتاد

O yıl ki Asifi'nin ömrü yetmiş oldu

Tam yetmiş tamamladı ve ayaktan düştü

Ki bu şekilde onun vefat tarihi belli oldu

Kendi ayakları ile ebediliğe doğru gitti

Daha ayrıntılı bilgi için vakiat'ın babürü kitabına bakılabilir.

12.33 Mirek Nakkaş:

Tasvir(resim) çizmede zamanın en iyilerindendi ve el yazısı da çok harikaydı. O zamanki Herat şehrinin birçok kitabını kendi el yazısı ile yazmıştır. Muhammed han Şeybani zamanında Horasan ilinde vefat etti.

12.34 Hoca Hafız Muhammed Hattat:

Hoca Hafız Muhammed Hattat çok istidatlı ve özellikle “nastalîk” el yazısında ondan iyisi görülmemiştir. Emir Alişir'in en yakınlarından. Büyük Emir'in camisinin hatipliğini ve imamlığını yapardı. Bu şiir ona aittir.

مذکل هلال ابرو یت از چشم تر نر فت
ماهی زعین بحر دمی سوی بر نر فت

Senin hilal gibi kaşların hiç gözümün önünden gitmedi,

Gözümün içinde balık hiç de denize doğru gitmedi.

12.35 Amir Kemalettin Sultan Hüseyin:

Kafası çok çalışkan, zeki, ahlaklı, herkesle çok iyi geçinen, tatlı konuşan bir şahıs olarak tanınıyordu. O hep emir Alişir'i taklit eder ve onun gibi olmaya çalışırdı. Bu onun şiiridir:

منم آنکس که از همت کشیدم پای در دامان
قدم د روادی حیرت نها دم بی سروسامان

Benim ki himmetimle yola çıktım

Belirsizlik sokağına ayak koydum darmadağınık olarak

12.36 Mevlana Derviş Ali Tabip:

Hand mir Hulasatullah başta onu şöyle anlatıyor; çok iyi bilgili ve tabip ve bütün hastalıkları çok iyi bilen kimsesizleri hep tedavi ederdi. Amir'in hastanesinde çalışır ve hep okurdu. Nevayi'nin “Mecalis'ün Nefais”inin 83. Sayfasında şöyle der: Babası mumcu idi ama kendisi çok iyi tabip ve aynı zamanda okuma ve yazmayla ilgilenir ve özellikle vecize ve muammalarla çok ilgilenirdi.

Eklerin tamamlayıcıları

Tahakuyu Yeel:

Tehaku: ت üstünle خ kesik الف ve ق zam ve و sakin kuş anlamındadır. O da Türkçe yılların onuncusudur.

Türkçe yılların adları şöyledir:

1. Fare
2. İnek
3. Kaplan
4. Tavşan
5. Balina
6. Yılan
7. At
8. Koyun
9. Maymun
10. Tavuk
11. Köpek
12. Domuz

Kuzey Afganistan'da halk arasında bu yıl adlarını kullanmak oldukça revaçtadır. Ve herkes kendi doğum yılının adını bilir.

Bilak:

Hediye, armağan anlamındadır.

1- Hüsreviye:

Cemel hesabına göre Hüsreviye medresesinin yapılış tarihidir (881).

2- Mevlana Lütfi:

Mevlana Lütfi Baysenker Mirza'nın elinin altında yetişenlerdendir. Mir Alişir Nevayi Mecalis'un Nefais'inde şöyle yazıyor:

Mevlana Lütfi kendi asrının söz sultanı ve Türkçe ve Farsça şiirde onun gibisi (kendi zamanında) görülmemiştir. Fakat Türkçe nazmında (şiirinde) çok tanınmış ve onun divanı (kitabı) da çok ünlüdür.

Başka şairleri şaşırtacak ve cevapsız bırakacak şiirleri var. 99 yaşında sonu güneş kelimesiyle biten bir şiir söylemiş ki onun zamanında yaşayan tüm şairlerin hiç biri onun kadar güzel bir şiir söyleyememişlerdir. Şöyle ki:

ای ز زلف شب مثال سا یه پروو آفتاب
شام زلفت را بجای ماه در بر آفتاب

Ey gece karanlığı gibi gölgeden saçlı güneş

Akşamda saçlarını ay gibi omzuna alan güneş

Mevlana Lütfi gençlik zamanında zahiri ilimleri okuyup bitirdikten sonra, Mevlana Sahabuddin Hiyabani'nin hizmetine koyulup sofilik tarikatına başladı.

Onun mezarı Herat şehrinin Dah Kenar bölgesindedir. Mevlana Lütfi nin mezar taşı merhum Fikri Selçuki tarafından bulunmuş ve Mazarat-i Herat risalesinde kaydedilmiştir. Onun şiirleri (divanı) Türkçe ve Çağatay dillerinde, gazel, kaside ve tuyuğlarla tanınmış ve basılmıştır.

17 – Hadeng Kayberi:

Kayber (evvel fethi ve ba zammiyla) av için kullanılan ok anlamına gelir. Şetingas onu “gaibur” şeklinde kaydetmiştir.

2 – Mevlana Tuti Şair:

Mevlana Tuti tatlı sözlü bir şair ve köken olarak Terşizlidir. O Sultan-ı Azam Aldulkasım Babür Bahadır hükümeti zamanında tanınmış ve ün kazanmıştır. Şiiri çok güzel söyler ve Sultanın methi konusunda çok zengin şiirleri var ve onlardan biri Hakani'nin cevabına dairdir, şöyle ki:

شب برافق باز از شفق یاقوت حمرا ریخته
گردون زانجم بر طبق لؤلؤی لالا ریخته

Yine gece kendi derinliğine beyaz yakutlar dökmüş.

Bu dünyada kendi içinde yıldızlar gibi lal- u mercanlar dökmüş.

Fazilet sahipleri onun şiirlerini çok överek ve Mevlana Tuti hakkında çok zarif ve iyi görünömlü insan olarak tanımlıyorlar. O sadece şiir değil, tıp ve hekimlikte de çok bilgisi olan biriydi.

Mevlana Bedihi Buhari hakkında söylenen bu şiiri de çok ilgi çekicidir:

هر پره بینی ات بدیهی غاریست
طوطی منم و ترا عجب منقار یست

Senin Bedihi, burnunun her delięi ne biçim bir delik

Papaęan benim ama senin ne güzel gagaların var

Sekiz yüz altmış yedi yılı civarında kendi yüksek ruhunu asıl sahibine teslim edip yüce ruhlu bir papağan olarak kafesten ebediyen kurtuldu. Son zamanlarında bu şiiri söyledi ve mezarına yazılmasını tavsiye etti:

وقت آن شد که دل از دام هوس باز رهد
طوطی روح زبیداد قفس باز رهد
تابکی جور رقیب و ستم یار کشد
وقت شد کز ستم ناکس و کس باز رهد
بحریم حرم وصل بود محمل تن
از بیابان غم و بانگ جرس باز رهد
طوطی روح رسد در شکرستان وصال
شا هباز یست ز غوغای مگس باز رهد

Heva ve heves zincirinden kurtulmanın zamanı geldi.

Bu papağanın ruhunun bu kafesten uçmasının zamanı geldi.

Ne zamana kadar başkalarının zulmünü omzunda taşırsın.

Her bir sıradan insanın zulmünden kurtulmanın zamanı geldi.

Senin haremi pakine göçmektedir bu can ve ten.

Bu çölün keder ve hıçkırıklarından kurtulmanın zamanı geldi.

Bu papağanın ruhu senin o tatlı visaline doğru geliyor.

Bu ne güzeldir ki bütün sıkıntı ve hüzünden göçüp gitmenin zamanı geldi.

Gerçekten de Mevlana Tuti ve onun gibilerine bu dünya sadece bir nefes alıp, duraklayıp, asıl ait olduğu yere göçüp gitmektir. Nasıl ki:

مرغ باغملکو تم نیم از عالم خاک
دو سه روزی قفسی ساخته اند از بدنم

Ben asıl mana âlemine (melekût) ait olan bir kuşum.

İki üç gün için benim bedenimden bana kafes yapmışlar burada.

13 - ... ve bu aşikar oldu (sarhoşluk)

Sarhoşluk cemel hesabına göre 896 hicri yılı oluyor ki bu da Emir Sultan Hasan ve oğlu Mirza Bek'in vefat tarihine denktir. İkisi de alkol bağımlısı olup çok içmekten dolayı ölmüştür.

17 - ... onun tarihi (fahire)

Feaherehu kelimesi ceml hesabıyla 894 hicri yılı oluyor ki bu da Hoca Fahreddin Peytikçi'ye ait Bağlı binasının yapıldığı tarihtir.

1 - ... dedim ki (mekan Cennet olsun)

'Cennet bakeş mekân bad' kelimesi ceml hesabıyla 894 hicri yılını belirtiyor ve bu Emir Seyit Hasan'ın vefat tarihidir.

5 - ...yıl tarih oldu (huld-i berin) (Firdevs cenneti)

'Huld berin' ceml hesabıyla Hoca Nasiruddin Ubeydullah'ın vefat yılıdır ki bu da hicri 886. yılı oluyor.

8 - ...onun vefat tarihi oldu (keşfi asrarullah) (esrarı ilahinin keşfi):

Bu 898 hicri yılı olup, Mevlana Nuriddin Abdurrahman Caminin vefat yılıdır.

9 – Pehlivan Muhammed Ebu Said:

Pehlivan Muhammed Ebu Said birçok fazilet ve kemalata sahip, fen ve müzik ilmini çok iyi bilen ve özellikle gemicilikte çok usta ve unvanından da anlaşıldığı gibi çok güçlü bir pehlivan (güreşçi) imiş. Ömrü boyunca onunla yarışanları hep yere indirmiş ve kimse ona galip gelememiş. Bu şiir onundur:

گفتمش در عالم عشق تو کارم باغمست
گفت خندان زیر لب غم نیست کار عالم است

Ona söyledim aşk (sevgi) âleminde işimiz hep gam ve kederden ibarettir.

Gülümseyerek bana söyledi, bu senin gam ve keder dediğin işte bu dünyadır.

Kendim (Nevayi) Astarabad'da olduğumda bunu Pehlivana söylemişim:

در کعبه و در دیر بار شاد تو ییم
در صومعه و میکده با یاد تو ییم
ذاکر سحر و شام باورا د تو ییم
یعنی که یتیم نعمت آباد تو ییم

Kâbe ve mescitte seni irşat ederiz, tanıtırız.

Manastır ve kahvede seni yad ederiz, hatırlarız.

Her sabah ve akşam seni zikrederiz.

Yani sen bize bir nimetsin biz de o nimetlerin yetimiyiz.

Pehlivan da buna cevaben:

ای میر تو پیرو ما بار شاد تو ییم
دایم بدعا تو یی با یاد تو ییم
این شهر بتو خوش است و ما با تو خوشیم
مردیم و خراب استر آباد تو ییم

Ey büyüğümüz, asıl biz seni başkalarına irşat ederiz.

Her zaman dualarımızda seni yad ederiz.

Bu şehir senden minnettar ve biz seninle mutluyuz.

Biz senin şehrin için (Astarabad) buradayız ve hizmete her zaman hazırız.

(Mecalis'ün Nefais' ten tercüme sayfa 89)

Mir Alişir Nevayi Pehlivan Ebu Said'e ayrı bir hürmeti vardı ve çoğu zamanını onunla geçirirdi. Onun kişiliğini ve kim olduğunu başkalarına tanıtmak için onun hakkında bir risale

yazmıştır ki Taşkent şehrinde Rus alfabesiyle Nevayi'nin başka eserlerinin yanında bu da basılmış ve halka sunulmuştur.

14 - ...de ki Mahdumi'den bir yıl sonra:

Bu 899 hicri yılıdır ki Pehlivan Muhammed Ebu Said'in vefat yılıdır.

19 - ... Felek kaderin doğru olduğunu bize öğretti:

Doğru olmadı derken kaza kelimesin Elif harfi yok sayılıyor demektir ve arkada sadece Kaf yani 'k' ve dat yani 'z' kalır, buda ceml hesabına göre 900 hicri yılına denk gelir ve bu yıl Mevlana Nizamuddin Kazinin vefat yılıdır.

Sayfa 43 s 1 ve 2 – Leyla ve Mecnun, Hüsrev ve Şirin kitabı, Mevlana Şehabuddin Abdurrahman Cami'nin sihirli kaleminin neticesidir.

Mevlana Abdullah Hatefi, Mevlana Nuriddin Abdurrahman Caminin yeğeni (kız kardeşinin oğlu) dur, Alishir Nevayi'nin bazı yazılarında adı geçmiş ama Makarimulahlak eserinin yazılı nüshasında yazıcı onu zikretmeyi unutmuş.

15 – Cevizcan Bağı:

Bu Bağı hakkında bilgi sadece genel halk tarafından söylenenlerdir, yani net bir şey elde yoktur. Halk bu bağın beş yüz yıl önce kurulduğunu söylüyor ve etrafına dikilen çam ağaçlarının Mevlana Cami tarafından dikildiği söyleniyor. Araştırma sonucu Makarimulahlak eserinin bir bölümünde bu bağın Emir Alishir Nevayi'nin birçok diğer bağlarla birlikte yaptırdığı anlaşıldı ve adı da Pul – 1 Cevizcan yani Cevizcan Bağı olarak yazılmıştır. Bu bağın bir fotoğrafı da altmışaltı yıl önce Alman vatandaşı Nider Mayer tarafından çekilmiş ver karşı sayfada gösterilmektedir. Bu bağı Cevizcan ilinin Serapul ilçesinde doğudan batıya doğru bu ilçenin Ab Safid denilen büyük nehrinin üzerine kurulmuştur. Yıllardır birçok ağır ve hafif vasıtalar bu bağın üzerinden geçiyor, keşke bu bağı tarihi bir eser olarak muhafaza edilseydi.

11 – Hiç bir zaman hiç kimse görmemiştir ‘ minberin mermer taşından yapıldığını:

Bu ceml hesabıyla 944 hicri yılıdır. Bu tarihte Herat şehrinin büyük camisi Alishir Nevayi tarafından yeniden tamir edildi.

16 – Şire:

Şire han ağa ve ağabey anlamına geliyor Habibussiyer'in dördüncü cildinin 492. ve 393. sayfalarında Ebu İshak Şireçi zikredilmiştir. Belki de bunun anlamı beyler beyi ya da en

büyük baş olabilir. Afganistan'ın kuzey bölgesinde 'desterhan başı' yani sofranın büyüğü istilâhı kullanılır.

11 – Sultan Hüseyin'in oğulları:

Sultan Hüseyin Mirza'nın 14 oğlu ve 11 kızı vardı. Handmir, Habıbusseyer kitabında bütün isimleri yazmış ve biz sadece oğullarının isimlerini yazmayı yeterli gördük.

1 – Sultan Beddiüzzaman Mirza

2 – Haydar Muhammed Mirza

3 – Şah Garip Mirza

4 – Zafer Hüseyin Mirza

5 – Abdülmühsin Mirza

6 – Muhammed Muhsin Mirza, Kaybek Mirza ismiyle de tanınıyordu.

7 – Ferruh Hüseyin Mirza

8 – M. Masum Mirza

9 – İbrahim Hüseyin Mirza

10 – İbn-i Hüseyin Mirza

11 – Muhammed Kasım Mirza

12 – Ebu Turab Mirza

13 – Muhammed Hüseyin Mirza

14 – Fireydun Hüseyin Mirza

17 – Adi Bin Hatem:

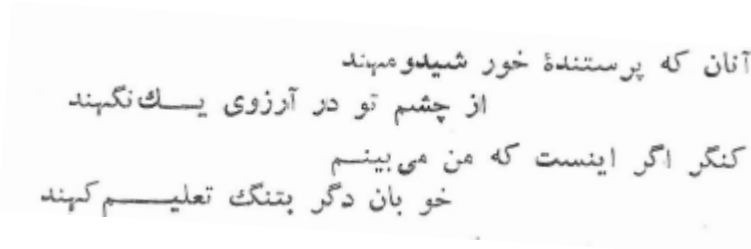
Abu Tarif Adı, Hatem Tayi'nin oğlu idi. 120 yaşına kadar yaşadı, 67 ya da 68 ya da 69 hicri yılında Kufe şehrinde vefat etti daha ayrıntılı bilgi için: İbni Asirini Asadulgaye fi marifetulsahabe kitabının 2. cildi sayfa 94 – 392 ye bakılabilir.

9 – Hoca Gıyasettin Muhammed Dehdar:

Hoca Gıyasettin Muhammed Dehdar kendi zamanının en kemale eren insanlarından biri idi, bedi ve beyanda çok ileri gitmiş ve hep anlamlı ve esprili şiirlerle sultanın gönlünü şad ederdi. Daha fazla bilgi için Habibusseyr'in dördüncü cildinin 189. sayfasına bakılsın.

6 - Mir Ser Birahna (başı açık bey)

Seyit Şemseddin Muhammed Andicani, Mir Ser Birahna lakabıyla tanınıyordu. O kendi zamanının en doğru ve açık sözlü, söz sultani, edep ve ahlak abidesiydi. Hep hak söylerdi, bir şiirinde;

Onlar ki güneş ve aya tapıyorlar

Senden sadece bir nazar onlara bakmanı istiyorlar

Eğer görünen şu ise ki ben görüyorum

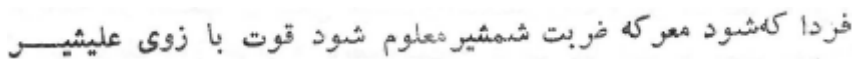
İyiler ise hep dağları taşları talim etmekle meşgul.

Mir Ser Berahna hep iyiliği temsil eden ve başkalarına öğreten bir kimse olarak zamanının başka âlimlerinden hep ileride olmuş ve kimi zaman da şaka içeren yazılar yazmış fakat şakalarında da hep ders ve öğütler verirdi.

Genelde zamanını yazmakla geçirir ve kalan zamanında da Emir Alişir Nevayi ile sohbet ederdi. 898. hicri yılında hasta olup yüce ruhunu Rahmana teslim etti.

1 – Mevlana Sani- i:

Hoca Alauddin Ali Sane- i Baherz ilinin ileri gelenlerinde biriydi. Bermek kavmine ait olup imkân sahibi idi. Maruf bir edip olmakla beraber eli açık ve yardımseverdi. Sultan Hakan Mansur zamanında ona vezirlik makamı verildi, tüm vezirlere karşı yazılarıyla ciddi tavrını koydu ve bazen de azarladı böylece onun huyu ve fitratı Emir Alişir'e ters geldi. O bir şiirinde şöyle der:

Kılıç gücünü gösterme gününde

Belli olacaktır Alişir'in bilek gücü

Ve gittikçe içinde kin besledi bir gün bütün vezirler toplantısında Sultan Hakan Mansur'un emriyle, Sani'nin kendi sarığıyla boynu sarıldı ve tutuklu hale getirildi. Emir Alişir Sultan Mansur'a bakarak şunu söyledi 'başının yükünü hafiflettin, boynunun yükünü de hafiflet.' Kısaca Hoca Sani hapis cezasına mahkûm edildi: Onun hapis süresi altı sene tayin edildi. Hapis zamanında bir şiir yazarak Emir'e gönderdi şöyle ki:

آنکه هرگز نشنود گوش تو فریاد منست
و آنکه هرگز نگردد بر خاطرت یاد منست

O ki hiç duymadı senin kulağın, o benim sesimdi.

O ki hiç bir zaman aklına gelmiyor o benim ve benim halim.

Ama bu yazıların hiç bir faydası olmadı ve Emir Alişir onun cezasını da azaltmadı ve vazgeçmedi.

Hoca Sani hapis zamanında çoğu zamanını ilim ve irfanla ve Allah kelamını ezberlemekle geçirip (kutubu mutedavele'yi) özetledi (tahlis) ve okumaya müsait hale getirdi. Aynı zamanda hoca Süleyman Saveci'nin masnu kasidesini derledi ve birçok şiir türünü o kasideye ekledi.

Mevlana Şems Maruf:

Ahsenüttevarih yazarı Hasan Romlo onun kişiliğini şöyle tarif etmiştir: ... O bir üstat, yazar, çok güzel sözlü ve hep tatlı konuşan, herkesle iyi geçinen, hep Herat şehri gençleriyle hemsohbet ve muhataptı ama çok gururluydu. Sultan Ahmet Celayir'den kaçarak İsfahan'da Mirza İskender'in kütüphanesinde kaldı ve orada çalıştı. Bir günde bin beş yüz şiir (güzellik ve letafet hakkında) yazmıştır. Mirza Baysenker ona kendisi hakkında (hamse) yani beş mısralık şiir yazması için emretti. Mevlana o kasideyi tam bir sene sakladı hiç bir şey yazmadan ona geri gönderdi, onun için de Mirza Baysenker onu bu yaptığı şey için suçlayarak bir kaç sefer idama mahkûm etti ve bütün suçlamaların sonunda İhtiyaruddin Kalesinde hapse düştü...

13. SONUÇ

Bu çalışmada Mekarimül Ahlak kitabının Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş, kitap tüm yönüyle incelenmiştir. Farklı konulardan müteşekkil olan bu tercümenin dili oldukça ağırdır. Yazarın Ali Şir Nevai zamanında yetişmesi ondan ders alması ve özellikle Ali Şir Nevainin hususi kütüphanesinden yararlanması, müellifin kendisinin de tarihçi olmasından dolayı eserin konularının muhtelif olmasına sebep olmuştur. Eserde tarihi olaylardan bahsedildiği için birçok tarihi vakılara da kaynaklık etmektedir. Yine kitapta insanlığa faydalı nasihatlar, hikâyeler, hadiseler ve latifelerden bahsedilmiştir. Bunlar aynı zamanda ayet, hadis, güzel söz yeri geldiği zaman nüktelerle ve beyitlerle örneklendirilip desteklenmiştir.

Ayrıca eserde zamanın önemli külliyelerinden ve ilim merkezlerinden malumatlar verilip onların önemi ve tarihi üzerinde durulmuştur. Yine buna paralel olarak o asırda yetişmiş o zamana yön vermiş âlimlerden misaller verilerek, onlar hakkında da bilgiler verilmiştir. Böylece eser hem kutsal değerlerden hem edebi değer ve sanatlardan hem de tarihi vakılardan oluşturulduğu için apayrı bir kıymet arz etmektedir.

Tercüme alanında tek olması, başka örneğinin olmaması ve dilinin ağır olmasından ötürü çok uzun süre üzerinde çalışılmış olması ve aslına uygun tercüme edilmesi bu çalışmayı daha da değerli kılmaktadır. Bu kitabın aslı British Müzesinde olup, elyazması şeklindedir. Eser daha önce Özbekçeye çevrilmiş ama bu çevri eserin tamamını içermemektedir. Elimizdeki bu tercüme ise tamamamıdır. Bu yönüyle bu çalışmanın Türk edebiyatına çok büyük bir değer katacağına inanıyorum.

14. KAYNAKLAR

14.1 KİTAPLAR

CEYLAN, Ömür, Tasavvuf! Şiir Şerhleri (yayımlanmış Doktora tezi), Kitabevi, İstanbul, 2000.

ÇELEBİOĞLU, Amil, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB, İstanbul, 1998.

DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

GÖLPINARLI, Abdulkaki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap Kitabevi, 2004.

İZ, Fahri, Eski Türk Edebiyatında Nesir (XIV, Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan Seçilmiş Metinler), Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1964.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatı Tarihi, Tahlili ve Tenkidi, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964.

LEVEND, Agâh Sırrı, Divan Edebiyatı (Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), Enderun, İstanbul, 1984.

MOLLA Murad, Hülasatü's-Şüruh, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 6309 nolu kayıtlı nüshası.

YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler, Enderun, İstanbul, 1992.

14.2 SÖZLÜKLER

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003.

Ferişte adlı tarih kitabı (Muhammet Kasım İbni Gulam Ali) 1281 şemsi Gıyaseddin İbni Hamam Hand mir Düsturul Vüzara kitabının Sait Nafisi baskısında T sayfası.Tehran 1317

Ferişte adlı tarih kitabı c.1 s. 215

Gıyaseddin Hand Mir Habibüsseyr 1. Cilt , Hümayun takdimi s. 9

Habibüsseyr kitabı

Mekarümul Ahlak s. 1-2

Muhammet Kasım İbni Gulam Ali. Ferište adlı tarih kitabı c.1 s.210 (Aynı tarih kitabı Gülşen İbrahimi olarak da geçer.)

Mütercim Asım Efendi, Burhan-ı Katı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

REDHOUSE Sözlüğü (Osmanlıca-İngilizce), Sev Yayınları, İstanbul, 1999.

SALEHPUR, Cemşid, Farsça-Türkçe Genel Sözlüğü, Lale Yayınevi, 1996.

SAMİ Şemseddin, Kamus-i Türkî, Alfa, İstanbul, 1938.

STEINGASS, F. Persian English Dictionary, Londra, 1930s.

ULUDAĞ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

14.3 MAKALELER

AKKUŞ, Mehmet, *Metin Şerhi Geleneği*, Yedi İklim, S.32 (Kasım 1992).

Aryana Dergisi(Afganistan) Puhand Habibinin makalesi s.351 say.7-8 yıl 1345 ş.k
AKKUŞ, Metin, Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Haluk İpekten'e, *Yedi İklim*, S. 32, İstanbul, 1992.

İSPİRLİ, Serhan Alkan, *13. 14. 15. Asırlarda Divan Nesrine Genel Bakış*, Yedi İklim, S.51, (Haziran 1994).

MAZIOĞLU, Hasibe, Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler, *Dergâh* S.93, (Kasım 1997).

MENGİ, Mine, Metin Şerhi, Tahlili, ve Tenkidi, *Dergah*, Kasım 1997.

YENİTERZİ, Emine, *Metin Şerhi ile Görüşler*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.5, Konya, 1999.

14.4 TEZLER

AYTEKİN, Ülker, Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, 2002.

BAŞLI, Betül, Bursevî'nin Muhammediye Şerhinde Tasavvuf Kavramları (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, 2005.

CANPOLAT, Hülya, Sa'di'nin Gülistan Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, 2006.

CEYHAN, Semih, İsmail Ankaravî ve Mesnevi Şerhi (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, 2005.

ÇELİK, Ahmet Faruk, Sürûri'nin Hafız Divanı Şerhinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, 1996.

DURU, Rafiye, İsmail Hakkı El Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attar'ı (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, 1998.

DÜNDAR, Seyhan, Şem'î Şem'ullah'ın Şerh-i Gülistanı (Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi, 1998.

GÖNEL, Hüseyin, Şerh-i Ba'zı Gazaliyat-ı Saib-i Tebrizi ve Şerh Metodu (Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, 2004.

15. ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Antalya'nın Kaş ilçesinde doğdu. Liseyi İzmir'de bitirdi. 2001 yılında Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesi İngilizce öğretmenliğinden mezun oldu. Halen Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçelerinde (Mayıs 2013) yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.